

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Vývoj školství v Úsově od poloviny 19. století do 30. let 20. století

Magisterská diplomová práce

Bc. Fajtová Veronika

Vedoucí práce:

Mgr. Ivan Puš, Ph.D.

Olomouc 2024

„Schulwesen aber ist, und bleibet allzeit ein Politikum“

Marie Terezie

(Školství je a vždy bude politikum)¹

¹ Hofdekret vom 13. Oktober 1770. Theresianisches Gesetzbuch, 6. Band, Nro. 1244, Wien, s. 293-294.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Vývoj školství v Úsově od 2. poloviny 19. století do 30. let 20. století*“ vypracovala samostatně za odborného dohledu vedoucího práce a na základě citovaných pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Bc. Fajtová Veronika

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu Mgr. Ivanu Pušovi, Ph.D. za vedení diplomové práce, zpětnou vazbu a trpělivost při konzultacích, za veškeré cenné rady a doporučenou literaturu.

Velké díky si zaslouží ředitel základní školy v Úsově pan Ing. David Kalousek, který mi zpřístupnil doposud nevydané dokumenty ohledně české školy. Bez této pomoci by se mi jen těžko dohledávaly důležité informace zmíněné české školy.

Poděkování patří také pracovníkům archivu v Šumperku, zaměstnankyním Městské knihovny v Úsově a Mohelnici.

V poslední řadě si jedno z největších díky zaslouží rodina a přátelé, kteří mi byli oporou po celou dobu mého studia a při psaní diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	1
Charakteristika města	2
Název města	2
1 PRAMENY A LITERATURA	5
2 VÝVOJ ŠKOLSKÉ SOUSTAVY	8
2.1 Období „Staré školy“ – do roku 1869	8
2.2 Období „Nové školy“ – od roku 1869	17
2.2.1 Školský zákon 1869 – Hasnerův zákon	18
2.2.2 Ministerstvo kultu a vyučování	21
2.2.3 Školní rady	22
2.4 Jazyková otázka a menšinové školství	24
2.4.1 Menšinové školství – české dítě patří do české školy	32
2.5 Vzdělávání učitelů	37
3 BOJ O DÍTĚ – boj Čechů za českojazyčnou školu	42
3.1 Národnostní změny v Úsově	42
3.2 Jazykové spory v Úsově – otázka kostela	45
3.3 První škola v Úsově	47
3.4 České vlastenecké hnutí — volání po českojazyčné škole	49
3.5 Škola v letech 1908-1914	51
3.6 Škola v letech 1918-1938	62
4 DALŠÍ ŠKOLY V ÚSOVĚ	67
4.1 Německé školy	67
4.2 Česká měšťanská škola	69
4.3 Lesnická škola v Úsově	71
4.4 Mlynářská škola v Úsově	73
5 ZÁVĚR	75
RESUMÉ	77
LITERATURA	78
PŘÍLOHY	83

ÚVOD

Tématem předkládané diplomové práce je vývoj školství v severomoravském městě Úsově v období od druhé poloviny 19. století do 30. let 20. století. Město Úsov jsem si pro svoji diplomovou práci vybrala záměrně. Zájem o historii města, budoucí profesní uplatnění učitelky dějepisu, podpořené studiem historie a pedagogiky, mě motivovaly k výběru tématu pro diplomovou práci.

Už od dob Marie Terezie tvoří školní docházka nedílnou součást všech dětských let. Navštěvování školy přináší nejen zážitky a kamarády, ale i negativní vzpomínky. Dnes je základní vzdělání v českém jazyce považováno za samozřejmost a málokdo se nad tím zamýšlí. V minulých stoletích však byla tato otázka na našem území značně citlivým tématem, které často vyvolávalo konflikty. Otázka menšinového vzdělávání v českém jazyce byla zpočátku přehlížena, protože němčina měla dominantní postavení ve správě a školství. Vznik Rakouska-Uherska přinesl změny a spolu s Hasnerovým zákonem, který upravoval školskou soustavu, nastala pomalá, ale nezbytná změna. Jazykové neshody však pokračovaly a ani jedna ze stran se nechtěla smířit s kompromisem.

Vývoj školství v Úsově doposud nebyl systematicky zpracován. Cílem diplomové práce je tuto mezeru vyplnit analyzováním primárních pramenů a přehledně shrnout dostupné informace. Analyzuji vývoj školství v Úsově od poloviny 19. století a zkoumám faktory, které ho ovlivňovaly. Klíčovými předpoklady pro diplomovou práci je získání co nejširšího spektra informací a jejich následná syntéza do uceleného obrazu reálného vývoje školství s ohledem na relevantní faktory.

Hlavním badatelským cílem této práce je zodpovědět otázku, jaké byly podmínky pro vznik českojazyčné školy v Úsově, jaké faktory ovlivnily její fungování a jak tato instituce ovlivnila vývoj situace ve městě. Výzkum se soustředí především na analýzu českojazyčné školy, jejího vzniku, následného chodu ve městě a způsobů, jakými ovlivnila mezilidské vztahy mezi obyvateli. Škola se potýkala s problémy již před svým založením, což bylo způsobeno převládajícím vlivem německých obyvatel v Úsově, kteří postupně získali klíčové pozice ve správě města. Tato práce také zkoumá, jak se měnila školská soustava přímo ve městě v reakci na vznik českojazyčné školy a jaké byly dlouhodobé důsledky tohoto procesu. Důkladná analýza zahrnuje nejen historický kontext, ale také sociopolitické faktory, které měly zásadní vliv na fungování školy a na celkovou dynamiku městského života.

Práce je rozdělena na dvě hlavní části. První část pojednává o vývoji školství od dob Marie Terezie s důrazem na Felbigerův zákon. Významnějším pro české primární i následné vzdělávání bylo vydání Hasnerova školského zákona, kdy byla ustanovena nová podoba školní docházky a také vznikl promyšlenější systém vzdělávacích institucí. Jedna z podkapitol je věnována jazykovému rozdělení městečka, kvůli kterému vznikly následné problémy. Soužití Čechů a Němců bylo od druhé poloviny 19. století složité a Češi po revoluci v roce 1848 začali mít pocit, že jejich práva nejsou na stejné úrovni jako jejich sousedů. Další

podkapitoly se věnují boji o dítě, za českou školu. Pro úplnost je poslední část věnována ostatním školám na úsovském území, které dotváří ucelený přehled o vzdělávacím procesu.

Charakteristika města

Město Úsov se nachází v Olomouckém kraji, v okrese Šumperk. Leží na pomezí severozápadní a střední Moravy v podhůří Hrubého Jeseníku. Výrazný vliv má Úsovská vrchovina na severu, jež se dále rozprostírá směrem k Šumperku. Rozloha je přibližně 772 hektarů a nadmořská výška je 280 metrů. Počet obyvatel se pohybuje kolem 1200 a současná podoba města vznikla sloučením židovské části, části Pančava, Úsova-města a zámecké osady.² Jako Úsov bylo vždy označováno město i hrad, a toto podhradí se skoro nikde nenazývá vsí. Nejčastěji je zmíněným názvem město, později městys. Titul města Úsov ztratil po roce 1948 a znovu jej získal až v roce 1992.³

Úsov sousedí s obcemi Stavenice, Klopina, Medlov a Police. Mezi Medlovem a Úsovem se lámou hranice okresů Šumperk a Olomouc. Nejbližší města jsou Mohelnice (vzdálená 7 km), Uničov (10 km) a Zábřeh (14 km). Rovněž se hned za městečkem rozprostírá území Chráněné krajinné oblasti Litovelské Pomoraví, přesněji jde o les Doubravu.⁴

Hlavní dominantou města je zámek, který je situován nad tokem potoka Doubravkou. Potok pramení mezi Veleboří a Lipinkou, dále pokračuje do Klopiny a Úsova, odkud pokračuje přes Stavenici směrem k Mohelnici, kde se následně vlévá do Moravy. Město a zámek mají úzce spojenou historii. V současné době je budova a přilehlé pozemky v držení města a veškeré lovecko-lesnické a historické sbírky spadají pod Vlastivědné muzeum v Šumperku. Od roku 1964 je celý areál chráněn jako národní kulturní památka.

Ve znaku města se na červeném poli nachází doleva obrácený stříbrný lev ve skoku se zlatou zbrojí a jazykem.⁵

Název města

Český název města se během let několikrát proměnil a jeho původ není zcela jasný. Současné jméno je pravděpodobně odvozeno od osobního jména *Ús* a k tomu byla připojena koncovka *-ov*, původní význam tedy znamenal „Vousův majetek“. První myšlenka pochopitelně vedla ke spojení mezi sovou a městem. Nově se předpokládá, že shoda s nočním ptákem sovou je čistě náhodná, i když se původně skutečně věřilo, že je jméno od nočního

² MAKAS, Stanislav: *Z minulosti města Úsova*, I. díl, s. 8. [strojopis, bez místa vydání], uloženo v Městské knihovně Úsov.

³ BARTOŠ, Josef: *Dějiny panství a městečka do roku 1948*. 1996. [strojopis, bez místa vydání], uloženo v Městské knihovně Úsov.

⁴ BŘEZINA, Jan: *Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1963, s. 401.

⁵ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 13.

ptáka odvozeno. Na severní Moravě se spojení místa a názvu ptáka objevuje jinde, k příkladu v názvu hradu Sovince.⁶ Název je občas spojován i s dalším zvířetem, husou, jelikož jedna z forem jména je *Housov* či *Hósov*. V roce 1504 se také objevuje varianta na *Huzově*.⁷

S vývojem jsou vázána i německé verze jména, jelikož Úsov měl silnou německou populaci, jak bude později ukázáno. Původní název byl *Ausau* a na konci 18. století se ujal název *Aussee*.⁸ Z němčiny pochází spojitost i s výrazem *See* (jezero), odkazuje se na místo, které vzniklo na moři nebo jezeře. V německé etymologii můžeme hledat i význam výrazu *Au* (*niva*), jenž se spojitostí s mořem dává nový smysl, a to teda místo, kde vzniklo jezero na nivě. Nejvíce se v letech 1883-1945 uchytil název *Mährisch Aussee*.⁹ Přívlastek *Mährisch* byl připojen později kvůli praktickým důvodům, aby se odlišil moravský Úsov od jiných místních názvů.¹⁰

Už od roku 1881 se vrací důraz k české variantě Úsov, přestože bylo stále více užíváno německé jméno, až od roku 1924 začíná převažovat český název Úsov.¹¹

Lichtenštejnský vliv

Na 350 let se stali vlastníky zámku a celého panství Lichtenštejnové.¹² Došlo k tomu po uzavření sňatků mezi Annou z Boskovic s Karlem z Lichtenštejna a Maxmiliána z Lichtenštejna s Kateřinou z Boskovic v roce 1597.¹³ Největší pohroma čekala Úsov za třicetileté války, kdy přes tuto oblast přecházela švédská vojska. Hrad a podzámčí bylo v roce 1643 vypáleno a vydrancováno.¹⁴ Zničený hrad byl potřeba opravit. Po válce sice došlo na nouzové řešení a hrad byl zlehka obnoven. Ale až v době, kdy byl vlastníkem Jan Adam Ondřej, se hrad dočkal pořádnější opravy. Byl zachován původní dispoziční plán francouzského kastelu, včetně nedokončených věží a obnovených hradeb. Avšak významnou změnou prošla jižní strana, kde byla zbourána hlavní vstupní brána a dvě boční věže byly integrovány do nově postaveného paláce. Vlastník nechal postavit třípatrový palác s četným počtem sálů a impozantním a mohutným schodištěm.¹⁵ Mezi hlavní stavitele patřil Ital

⁶ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*, M-Ž, Praha 1980, s. 648.

⁷ Tamtéž, s. 647.

⁸ Tamtéž, s. 648.

⁹ TUREK, Adolf a kol.: *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava 2004, s. 863.

¹⁰ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 5.

¹¹ HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R.: *Místní jména*, s. 648.

¹² Jméno Lichtenštejnů je spojeno se stejnojmenným hradem v Dolním Rakousku, Mödlingem. Historie rodu spadá až do 13. století. Během staletí z jejich rodu vzešla řada silných politiků, duchovních či vojáků. Působili i jako důležitá opora Habsburků, v politické i vojenské sféře vlivu, a stáli při nich a hájili jejich zájmy. In: BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 93.

¹³ HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země moravsko-slezské*. Praha 2004, s. 594.

¹⁴ BŘEZINA, Jan: *Zábřežsko*, s. 401.

¹⁵ MAKAS, Stanislav: *Z minulosti města Úsov, III. díl*, s. 11. strojopis, bez místa vydání], uloženo v Městské knihovně Úsov.

Domenico Martinelli,¹⁶ který zámek dokončil v roce 1691. Okolní stavby byly ponechány beze změny, pouze věž Hladomorna dostala cibulovitou báň.¹⁷

S působením Lichtenštejnů na Úsově je spojena lesnická německá škola. Na začátku června 1850 byl podán návrh na moravsko-slezskou lesnickou školu¹⁸. Spolek se dohodl na pronájmu zámecké nevyužité budovy, jelikož v celém areálu sídlili pouze správci panství.¹⁹ Cílem byla podpora zemědělství a přírodovědy v českých zemích.²⁰ Střední odborná lesnická škola byla založena v Úsově 3. října 1852 lesnickým školským spolkem (*Forstlehranstal Al. Aussee*).²¹ Výuka začala hned druhý den.²² Škola byla dvoutrídni a akademický rok byl rozdělen na zimní a letní semestr, žáci měli volno na Velikonoce a celý srpen. Osnovy se skládaly z výuky praktických a teoretických znalostí, které se žákům hodily v budoucí profesi.²³ Zřízením školy si představitelé města slibovali povznesení úrovně městečka, což se jim na celých 15 let povedlo. V roce 1867 byla škola přesunuta na hrad Sovinec.²⁴ Ze Sovince byla později škola přesunuta do Hranic na Moravě.²⁵ Po přesunu ztratilo městečko svůj význam a zůstala zde jen správa zemědělského velkostatku, který byl v roce 1887 přestěhován do Nových Zámků.²⁶

Úsovský zámek na konci 19. století je spojen se vznikem lovecko-lesnického muzea. Současný majitel Jan II. z Lichtenštejna svolil se zřízením a rozhodl se zapůjčit prostory a především lovecké trofeje. Mezi hlavní preparátory patřil Vilém Hodek z Vídně či Franz Kalkus. Muzeum bylo založeno na popud lesního radního a ředitele lichtenštejnské domény Julia Wiehla. K vidění byly africké trofeje. Knížata nejčastěji lovila v Keni, Ugandě, Tanzánii či Somálsku. Během let byla přidána evropská zvířata, rozsáhlá etymologická sbírka, paleontologické, archeologické a mineralogické předměty.²⁷

Lichtenštejnský vliv ovlivnil město i okolí a je mírně patrný dodnes. V loňském roce dokonce potomci původních majitelů zámek navštívili, aby zkontrolovali stav sbírek a zámku a také poděkovali celému zaměstnaneckému týmu, který se o vše stará.

¹⁶ Domenico Martinelli (1650-1718) pracoval nejen na Moravě, jeho stavby najdeme také na Moravě, v Rakousku a v Nizozemí. In: LORENZ, Hellmut – KROUPA, Jiří – NOKKALA MILTOVÁ, Radka – BOHADLO, Stanislav: *Domenico Martinelli - tvář génia barokní architektury: Domenico Martinelli - Genie der Barockarchitektur*. Rousínov 2006, s. 8.

¹⁷ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 102.

¹⁸ Johann Friedrich Bechtel působil jako jednatel spolku až do své smrti roku 1868 a v roce 1856 mu byla udělena čestná zlatá medaile.

¹⁹ BARTOŠ, Josef a kol.: *100 let Lovecko-lesnického muzea v Úsově*. Šumperk 1998, s. 5.

²⁰ DOUBRAVSKÝ, Zdeněk: *Lesníci, lesnická škola a Úsov*. Šumperk 2011, s. 12.

²¹ DOUBRAVSKÝ, Z.: *Lesníci*, s. 13.

²² GABZDIL, Jaroslav a RICHTÁR, Vojtěch: *Střední lesnické školství na Moravě*. Hranice 1984, s. 14.

²³ DOUBRAVSKÝ, Z.: *Lesníci*, s. 14.

²⁴ MAKAS, S.: *Z minulosti města. III. díl*, s. 70.

²⁵ BARTOŠ, J.: *100 let Lovecko-lesnického muzea*, s. 5.

²⁶ Tamtéž, s. 6.

²⁷ Tamtéž, s. 13.

1 PRAMENY A LITERATURA

První polovina práce je věnována poznatkům vztahujícím se k vývoji školství na našem území. Nejprve je shrnut a zanalyzován stav vzdělávání v době vlády Marie Terezie a její syna Josefa. V době vlády Marie Terezie byl vydán školský řád tzv. Felbigerův, který se pokusil zavést povinnou školní docházku. Systém škol nebyl dostatečný, proto navštěvování škol nebylo možné státně vynucovat. Důležitějším milníkem je opravný zákon z roku 1869. Leopold Hasner se pokusil nahradit nedokonalou školní soustavu. Zdrojem pro tyto teoretické poznatky byl Jan Šafránek a jeho *Národ a škola*. V této menší publikaci je popsán vývoj školství u nás, nejvíce byla nápomocna při analyzování Felbigera a jeho verze zákona. Dalším využitým dílem od Šafránka bylo *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů (1848-1913)*. *Pedagogická encyklopedie* od Otakara Chlupa vysvětluje termíny, které nejsou dostatečně objasněny v použitých dílech. Publikace *Velkých dějin zemí Koruny české*, konkrétně s dílem věnující se školství a vzdělanosti poskytl ucelený pohled na problematiku. Všechny citované říšské zákony dohromady sepsal Jaromír Čelakovský v díle *Zákony a nařízení u věcech obecného školství na ten čas platné v království Českém*. Orientace je trochu náročnější, ale přesto publikace představuje ucelený seznam pramenů.

Velmi přínosnou byla publikace Jana Šimka *Historie školních budov, od tereziánských reforem po současnost*. Kniha je rozdělena do pěti kapitol, z nichž nejvíce informací pro předkládanou diplomovou práci přináší první dvě. Školství je rozděleno na období „staré a nové školy“ s důrazem na postavení rakouské vlády a jejich školských zákonů. Pro „starou školu“ je to pochopitelně Felbigerův zákon z roku 1774 a pro „novou školu“ jde o Hasnerův zákon z roku 1869. Publikace se dívá na školy i z jiné perspektivy, samotné budovy školy, jejich stavby a zajímavosti, a působí jako kvalitní zdroj informací.

Velké dějiny zemí Koruny české, konkrétně svazek věnující se vzdělanosti a školství představuje ucelený exkurz do dějin školství. Pro účely diplomové práce bylo zásadní využití dvou kapitol, první pojednává o školství v letech 1773-1848 a druhá o vzdělanosti v moderní době v letech 1848-1918. Z faktografických důvodů je využita publikace Zdeňky Veselé *Vývoj českého školství*, nicméně pouze pro širší účely týkající se např. číselných údajů, které se ve Velkých dějinách neuvádějí. Publikáční činnost této autorky spadá do 80. a počátku 90. let a odpovídá tomu i použití některých slovních obrátů. A přesně proto nebyla nevyužita jako základní autorka, nýbrž ve prospěch příšly číselné detaily, které jinde uváděny nebyly.

Diplomová práce se zabývá menšinovým školstvím a jazykovou otázkou. Otázce národnostního složení se věnuje i podkapitola v praktické části, která se konkrétně vztahuje na analyzování města. Česko-německá jazyková otázka ve školství nebyla v Úsově ojedinělá. Tento problém se objevoval i na řadě jiných míst, kde převyšovala německá většina českou menšinu. Jiří Kořalka je autorem publikace *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, v níž jsou popsána jazyková opatření předkládaná Čechy a následná pojednání od rakouské vlády. Taktéž k pochopení politické situace bylo využito *Politických dějin československého národa od r. 1848 až do dnešní doby 1879-1914* od Zdeňka Tobolky, *České společnosti 1848-*

1918 od Otty Urbana a přispěl i Richard Fischer svým *Národnostním vývojem na severní Moravě*.

Pro analýzu významu a původu názvu obce bylo využito několik publikací. Kombinovala jsem *Historický místopis země moravsko-slezské* od Ladislava Hosáka, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, která vznikla za spolupráce Ladislava Hosáka a Rudolfa Šrámka a pro úplnější obraz byl využit *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy* od Adolfa Turka. Díky těmto publikacím bylo možno detailněji popsat vývoj jména. Úsov je často nesprávně spojen se sovami, nicméně až pozdějším výzkumem se ukázal opak. Nejnovější teorie pracuje se spojením vousů.

Pro zpracování historie města nejvíce posloužilo Bartošovo zpracování kroniky s názvem *Dějiny panství a městečka Úsov* vydané v roce 1996. Jako hlavní zdroj autor využil již vydanou *Makasovu kroniku* a jen ji doplnil o svůj vlastní výzkum za pomoci archiválií z šumperského a olomouckého archivu. Obě publikace jsou dostupné k nahlédnutí v Městské knihovně v Úsově. Jméno Stanislava Makase je výrazně spojeno s existencí českojazyčné školy. Učitel, ředitel a později i kronikář sepsal historii města ve třech dílech *Z minulosti města Úsova*. První díl pokrývá úsovskou oblast od dob nejstaršího osídlení až do roku 1527, druhý díl se zabývá dějinami až do vymření pánů z Boskovic a třetí, nejvyužívanější, do roku 1936. Právě díky jeho zapojení do školství je v kronice brán důraz na školy a jazykové složení města.

Zbytek informací ke vzniku lesnické školy byl čerpán z publikace Zdeňka Doubravského *Lesníci, lesnická škola a Úsov*. Úsovské škole je věnována pouze jedna třetina knihy, ve zbytku je popsána další historie školy od přestěhování na hrad Sovinec a později do Hranic na Moravě. Detaily byly čerpány se sborníku, který byl vydán k výročí založení lovecko-lesnického muzea Josefem Bartošem *100 let lovecko-lesnického muzea v Úsově*.

V současné době se stále více dostávají do popředí školní otázky na přelomu předminulého a minulého století. Školní kroniky přinášejí řadu poznatků o fungování škol v dané oblasti. Tyto kroniky zaznamenávají průběh školních let, seznamy žáků a učitelů. Taktéž dávají ucelený pohled na vyučování a také na mimoškolní výlety, exkurze a další činnosti. Archivní prameny k úsovské škole jsou umístěny v Státním okresním archivu Šumperk, doplňkové prameny jsou ve Státním okresním archivu Olomouc. V šumperském archivu je uložen fond *České státní menšinové obecné a měšťanské újezdni školy Úsov, Matice školská* (protokolní kniha) či *Archiv obce*. Školní kronika byla psána správcí školy, později ředitelem školy. Obsahuje popis školního roku, počty žáků na začátku a na konci školního roku (rozdělených do třech typů škol v Úsově – obecné, měšťanské a mateřské) a učitelů. Více informací je uvedeno o budově, přestavbě či jazykové menšině a vnitřních poměrech. Nechybí ani detaily o nepravdivosti ve vyučování (chybějící učitelé kvůli rodinným důvodům, nemocem či dalšímu vzdělávání), školním itineráři, poloze školy. Protokolní kniha Matice ukazuje, jak důležitá škola pro okolí byla. Nejen, že se počet členů neustále stále zvyšoval, ale ukazuje i důležité body, které se ve spojitosti se školstvím řešily.

Základním primárním pramenem se stala publikace Richarda Fischera *Česká škola v Úsově 1908-1938*, přímého účastníka zakládání českojazyčné školy. Kniha odkazuje na mnohačetné

odkazy na novinové články a zmínky či komentáře samotného autora. Je zde také přehledný seznam žáků během školních let. Pro úplnou přesnost poznatků o české škole jsem využila almanach vydaný k výročí zřízení školy. Kolektiv autorů v čele s Miloslavem Mertou dal dohromady dostupné prameny a informace a vydali dílo s názvem *Česká škola v Úsově: almanach k příležitosti 60 let otevření měšťanské školy v Úsově*. Bartošovo pojednání o městě obsahuje samostatné kapitoly věnované vztahům mezi národnostmi žijícími v Úsově, a také napsal vlastní oddíl o úsovském školství.

Richard Fischer si za primární zdroj vybral již zmíněnou Fischerovu Českou školu, který sám pracoval s Makasovým rukopisem. Školní kronika umístěná v šumperském archivu byla psána správcí a později řediteli školy. Stanislav Makas je spojován s činností české školy asi nejčastěji, i proto byly jeho zápisy ve školní kronice obsáhlé a velmi přehledné. Klasická kronika města, která je jeho dalším dílem, proto také obsahuje přeformulované informace ze školní kroniky, kde se uvádějí údaje o fungování školy jako instituce.

Periodický tisk sehrál klíčovou úlohu při utváření moderní občanské společnosti a formování novodobých národů. Práce s periodiky představuje také důležitou stránku při snaze pochopit myšlení dobového obyvatelstva. Richard Fischer sám pracoval s dobovým tiskem, ve své publikaci o české škole se často odkazuje na *Pozor: národní noviny pro zemi Moravskoslezskou*, který později pokračuje jako *Olomoucký Pozor*. Také používá příspěvky do časopisu *Čas*, který vycházel od roku 1886. Školské záležitosti vycházely ve *Věstníku Ústřední Matice školské*, který vycházel v letech 1885-1938. *Národní listy* také psaly o událostech, které se odehrávaly v Úsově. Podobně se vyjadřovali i v *Našinci* a *Severní Moravě*. Detaily jsou čerpány ze *Selských listů* vycházejících v letech 1884-1919.

Mimo tuto uvedenou literaturu a prameny byla provedena analýza primárních pramenů, které jsou uloženy v archivu současné základní školy. Ředitel školy má archivovanou škálu smluv, dopisů a fotografií budov a personálu. Tyto prameny byly obtížněji čitelné, často psány obyčejnou tužkou, kdy se po letech písmena rozmazala. Citace těchto pramenů byla rovněž obtížná, neboť nejsou dostupné jinde než na individuální žádost u ředitele školy. Podobně jsou na tom dokumenty shromážděné Stanislavem Makasem a Janem Motlíčkem, které jsou uloženy v městské knihovně v Úsově bez důkladnějšího označení, ale bez problému přístupné veřejnosti. Prameny byly shromážděny v roce 2018 při přípravě výstavy k oslavě 110. výročí českojazyčné školy v Úsově. Část z těchto pramenů byla objevena ve školním archivu během důkladného úklidu, provedeného před plánovanou výstavou. Další prameny, převážně fotografie, byly nalezeny v soukromém vlastnictví místních obyvatel. Není zcela jasné, proč tyto materiály dosud nebyly uloženy ve Státním okresním archivu Šumperk. Tato záležitost je však aktuálně řešena a ředitel školy intenzivně spolupracuje s pracovníky archivu na jejich správném uložení.

Další využití prameny a literatura jsou uvedeny v závěrečném seznamu.

2 VÝVOJ ŠKOLSKÉ SOUSTAVY

V 18. století prošel vzdělávací systém v habsburské monarchii značným vývojem. Zpočátku šlo o roztržštěný a neorganizovaný systém, který se pod vlivem reforem Marie Terezie a Josefa II. centralizoval a modernizoval. Byly zřizeny veřejné školy s povinnou docházkou a rozvíjela se gymnázia, reálky i odborné školy.

Pochopitelně ani v 19. století se školství nepřestalo vyvíjet a rozšiřovat. Důležitým milníkem pro vývoj českého školství v monarchii bylo vydání říšského zákona v roce 1869. A proto je následující kapitola rozdělena již zmíněným rokem a označena jako období „Staré a Nové školy“.

2.1 Období „Staré školy“ – do roku 1869

První moderní české národní myšlenky lze datovat do druhé poloviny 18. století, kdy se kromě reforem proměňuje také samotná společnost. V průběhu první poloviny 19. století se stále více projevovalo měšťanstvo, které bylo na začátku tohoto období poměrně málo početné. S jeho rostoucím počtem se také stupňovala myšlenka rovnosti a do popředí se dostával nový kulturní styl s důrazem na vzdělání. Modernizace společnosti směřovala k výchově a vzdělání jednotlivců, což bylo vnímáno jako nejlepší směr k pokroku.²⁸

Vláda Marie Terezie (1740-1780) a jejího syna Josefa II. (1780-1790) znamenala pro české školství velký přelom. Postupné změny vedly k tomu, že byla konečně vytvořena celistvá a na sebe navazující soustava elementárního vzdělávání. Nedostatečná vyspělost habsburských zemí se ukázala zejména ve vojenských neúspěších. Země se propadly do politické izolace a ocitly se ve finanční tísní. Po ztrátě Slezska v sedmileté válce²⁹ si panovnice uvědomila, že je potřeba upevnit moc, vybudovat vnitřně silný a moderní stát.

Celé školství 18. století se potácelo v žalostném stavu. Nedostatek kvalitních institucí koreloval s mizernou úrovní výuky. Vyučování probíhalo nepravidelně a docházka žáků nemohla být vyžadována.³⁰ I samotná příprava budoucích učitelů neodpovídala potřebné kvalitě. Všechny tyto faktory nahrávaly tomu, že v českém školství bylo velmi nutné, aby se připravila změna celé soustavy vzdělávání.³¹ Počátkem roku 1771 byla ve Vídni zřizována na zkoušku první normální škola u sv. Štěpána. Veškeré náklady byly hrazeny státem a školu navštěvovaly děti od 8 do 14 let. Zároveň se ve škole uskutečnil seminář pro budoucí učitele. Elementární školství se začalo reformovat později.³²

²⁸ NOVOTNÝ, Miroslav (ed.) a kol.: *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. Praha 2020, s. 140.

²⁹ Sedmiletá válka (1757-1763)

³⁰ VESELÁ, Zdeňka: *Vývoj českého školství*. Praha 1987, s. 7.

³¹ Tamtéž, s. 9.

³² KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství, díl 1*. Praha 1929, s. 60.

Marie Terezie pověřila reformami duchovní řád, nově šlo o piaristy.³³ Hlavní slovo měli doposud jezuité. Mimo školy vedené jezuity existovaly školy u piaristických kolejí, kde byly zřizovány obecné trojtřídní školy, občas se podařilo založit školu o pěti třídách³⁴, ve kterých se děti z chudých poměrů učily základnímu triviu³⁵ a katechismu. Jako další typy škol zde najdeme městské školy ve městech, farní (parochiální) školy vedené při farách, dívčí školy zakládané při ženských řádech a občas se vyskytly školy soukromé.³⁶

Felbigerův zákon – všeobecný školní řád z 6. prosince 1774

Školská komise v habsburské monarchii prošla zajímavou cestou k získání větší autonomie. Původně byla začleněna pod direktorium, což byl správní orgán monarchie. Zde její pravomoci zřejmě nebyly nijak rozsáhlé. Ve Vídni byla zřízena roku 1759 dvorská studijní komise (*Studienhofkommission*). Dvorská studijní komise byl nejvyšší školní úřad, jenž dohlížel na rakouskou školskou správu. Do čela byl povolán vídeňský arcibiskup Migazii a místopředseda se stal Gerhard van Swieten.³⁷ Později přešla pod dvorskou kancelář, která se dělila na českou a rakouskou sekci. Ani v tomto rámci zřejmě nebyla školská komise natolik silná a nezávislá, neboť její pravomoci a rozhodování závisely na nadřízených orgánech.³⁸

Teprve v roce 1774 došlo k zásadní změně. Školská komise byla díky reformám přímo podřízena panovníkovi. Toto podřízení zdůraznilo důležitost vzdělávání v očích panovníka a zároveň komisi poskytlo větší autonomii v rozhodování. Díky tomu mohla školská komise mnohem efektivněji prosazovat své cíle, mezi které patřilo zavádění vzdělávacích reforem, podpora zakládání nových škol a zvyšování kvality výuky. Základní školství upravil Jan Ignác Felbiger³⁹ a na reformě středního školství se podílel piarista Gratian Marx.⁴⁰

Základní vzdělávání se následně řídilo podle Felbigerova školního řádu, jenž byl schválen Marií Terezií v roce 1774. Tento dokument upravoval elementární školství v dědičných zemích rakouských a stanovil jednotný učební plán a osnovy pro všechny školy. Všeobecné vzdělávání mělo být dostupné pro všechny děti od šesti do dvanácti let bez ohledu na pohlaví, stav či náboženství.⁴¹ Řád kladl důraz na základní gramotnost, počítání a náboženskou výchovu. Zákon podepsaný Marií Terezií sice nezavedl povinnou školní docházku, ale nabádal rodiče, aby posílali děti do škol. Je to pochopitelné, že ani panovnice nemohla nařídít,

³³ ŠAFRÁNEK, Jan: *Národ a škola*. Praha 1921, s. 22.

³⁴ Tamtéž, s. 17.

³⁵ Do trivía patří čtení, psaní a počítání.

³⁶ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*, s. 7.

³⁷ VÁŇA, Josef: *Dějiny pedagogiky*. Praha 1963, s. 119.

³⁸ VÁŇOVÁ, Růžena: *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha 1986, s. 31.

³⁹ Opat augustiniánského kláštera, Jan Ignác Felbiger, byl povolán do Vídně, aby vyřešil problém týkající se školské soustavy. Zpracoval návrh na reformu školství s názvem „Allgemeiner Schulplan für die deutschen Normal-, Haupt-, und Triviaschulen in sämtlichen k. k. Erblanden“, což v překladu znamená Všeobecný řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařsko-královských dědičných zemích. Felbiger už předtím roku 1765 úspěšně reformoval obecné školství v katolickém Slezsku. – In: KADNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství, díl I*. Praha 1929, s. 60.

⁴⁰ VÁŇOVÁ, R.: *Vývoj počátečního školství*, s. 31.

⁴¹ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 144.

aby všechny děti školy navštěvovaly, pokud byl jejich počet nedostatečný. Snahou tedy bylo budování systému škol, které by na sebe systematicky navazovaly a vzdělávaly velký počet dětí.

Dalším cílem bylo přesvědčení rodičů, aby pochopili důležitost vzdělávání budoucích generací. Povinná školní docházka nebyla nijak právně ukotvena, ale byl položen základní kámen v budování moderního vzdělávacího systému.⁴² Úřady sledovaly dodržování všech daných předpisů, zejména se věnovaly počtu docházejících žáků. Během prvních pár let se tedy soustředily na evidenci žáků a na rozšiřování velikostí tříd a škol. Cenným zdrojem informací jsou učitelské deníky, které měl vést každý učitel a zapisovat do nich probranou látku, pravidelnost účasti žáků ve výuce a další poznatky o školním roce. Jedny z nejlepších deníků, které se zachovaly, jsou od učitele Jana Jakuba Ryby, který působil v Rožmitále pod Třemšínem. Ryba do svých deníků zapisoval např. nedostatečnou kvalitu hygienických podmínek ve škole, snažil se vést žáky k hygienickým návykům či poukazoval na nedostatečnou kvalitu samotné školní budovy.⁴³ Podobnými prameny hromadné povahy byly školní faze. Faze vznikaly v letech 1772-1775 (některé datace uvádějí i 1790-1797) a obsahovaly seznamy obcí se školami, jmény a platy učitelů. Významná je tabulka z roku 1787, která využívala data z faze, v níž se také nacházel i seznam stavů a počtů školních budov.⁴⁴

Školní řád kladl důraz na vytvoření školní komise, která by se nacházela při každé zemi. Účelem této komise bylo zakládání a řízení škol. Každá komise se skládala ze tří členů – zástupce biskupa, sekretáře a ředitele normální školy. Pod každou školskou komisí se měla založit normální škola s rozšířenou funkcí pro vzdělávání budoucích učitelů, kteří by se školili ve speciálních pokračujících kurzech. Následujícím bodem v nové školní soustavě měly být trojtřídní hlavní školy se třemi nebo čtyřmi učiteli. Hlavní školy měly být především ve větších městech, alespoň v jednom městě každého kraje či při kláštorech. V městečkách a při každém farním kostele se měly zařizovat školy obecné či triviální.⁴⁵ Nebyl opomenut ani dozor nad nově vzniklými školami. Stát jako jediná vedoucí síla ustanovil další visitační komisaře, aby navštěvovali školy a kontrolovali stav školních budov, dohlíželi na plnění školní docházky, sledovali učitele a jejich žáky.⁴⁶

⁴² KÁDNER, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*, díl 1, Praha 1929, s. 60.

⁴³ ŠIMEK, Jan: *Historie školních budov; od tereziánských reforem až po současnost*. Praha 2016, s. 28-31.

⁴⁴ Tamtéž, s. 44.

⁴⁵ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství a učitelského vzdělávání*, s. 10.

⁴⁶ ŠAFRÁNEK, J.: *Národ a škola*, s. 22.

Typy škol

Škola triviální byla obsahově nejjednodušší. Žáci se učili trivium, na vesnicích byly přidány základy hospodářství, pro městské školy byly přidány ruční práce a průmyslové práce.⁴⁷ Nechyběla samozřejmě výuka náboženství a biblických dějin. Děti byly často rozděleny do dvou oddělení. V prvním strávily dva roky, zaměřovaly se na slabiky a ve druhém četly celé vět a počty. Další dva roky se věnovaly matematice.⁴⁸ Zákon stanovoval pouze, jak by měl vypadat předpoklad pro vybudování školy bez dalších specifikací. Stanovil minimální standard vybavení pro každou třídu. Ten zahrnoval židle, lavice, tabuli, skříň na dokumenty a ostatní potřebné vybavení pro výuku.⁴⁹ Žáci s učitelem měli mít k dispozici samostatnou třídu, aby je nic nerušilo. Pokud se taková třída nenacházela v místě působnosti, měla být co nejrychleji postavena, a i v tomto případě se mělo dbát především na to, aby měla dostatek světla. Realita byla ovšem dost často odlišná.⁵⁰ Hlavním vyučovacím jazykem měla být němčina, nicméně v převážně českých oblastech by se žáci z německého výkladu moc nenaučili, a proto bylo povoleno využívání češtiny v první a někdy i ve druhé třídě. Až od třetí třídy se měl celý vzdělávací proces odehrávat výhradně v němčině.⁵¹

Druhým typem škol byly hlavní školy. V těchto školách se vyučovalo nejenom učivo spadající do osnov škol triviálních, ale také se zde dbalo na přípravy pro další studium. Zejména šlo o přípravu na vojenskou službu pro rolníky a řemeslníky.⁵² Velikostně byly hlavní školy rozsáhlejší a vznikaly v krajských nebo větších městech. Základním pravidlem bylo, že škola měla být trojtřídní. Jazyková otázka byla řešena úplně stejně jako u škol triviálních. Pokud se škola vyskytovala v české oblasti, tak mohlo být české vyučování v první, případně i ve druhé třídě, od třetí třídy bylo vše kompletně v němčině.⁵³

Třetím typem škol byly školy normální. V zemských hlavních městech byly zakládány normální školy s rozšířenou osnovou z hlavních škol. Hlavním úkolem normální školy byla zejména příprava budoucích učitelů. Chod školy zajišťovalo až pět vyučujících, ředitel školy a nechyběl speciální učitel náboženství.⁵⁴ Vyučování probíhalo pouze v latině. Samostatně fungujícím učitelem se mohl stát jen ten, kdo se prokázal vysvědčením z normální školy.⁵⁵

Všechny tři typy škol se řídily radami z Metodní knihy od Felbigera. Kniha obsahovala doporučení pro učitele, nechyběl ani seznam povinností učitelů a ředitelů či výklad ke školnímu řádu. Metodní kniha obsahovala i typy na způsoby výuky. Prvotní ideu převzal Felbiger od Komenského, když využil a upravil hromadný styl výuky.⁵⁶ Poprvé v historii se myšlenka všeobecné školní praxe J. A. Komenského dostala do praktického využití.⁵⁷

⁴⁷ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 16.

⁴⁸ ŠAFRÁNEK, J.: *Národ a škola*, s. 25.

⁴⁹ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 21.

⁵⁰ Tamtéž, s. 19.

⁵¹ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 148.

⁵² VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 119.

⁵³ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 17.

⁵⁴ Tamtéž, s. 17.

⁵⁵ VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 121.

⁵⁶ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 17.

⁵⁷ VALIŠOVÁ, Alena – KASÍKOVÁ, Hana (eds.): *Pedagogika pro učitele*. Praha 2010, s. 27.

Všeobecný školní řád představoval v rakouském školství významný pokrok, přestože školy existovaly již před přijetím školního zákona v roce 1774. Tento zákon zavedl jednotný a moderní systém elementárního vzdělávání, který byl přístupný všem dětem bez ohledu na jejich sociální postavení. Školní řád byl platný až do roku 1869, kdy byl nahrazen novou soustavou elementárního vzdělávání. Tato změna představovala další krok vpřed v rozvoji rakouského vzdělávacího systému.

V oblasti školství došlo k významnému kvantitativnímu růstu, což se projevilo jak ve zvýšeném počtu škol, tak v nárůstu počtu dětí navštěvujících tyto školy. Podle statistických údajů se na našem území nacházelo 2461 venkovských triviálních, 50 normálních a 32 hlavních škol. Školou povinných dětí bylo hodně přes tři sta tisíc, ale necelé dvě třetiny školu vůbec navštěvovaly.⁵⁸ Všeobecným řádem bylo poprvé pojata školství jako státní věc, do které by se měl stát angažovat jako hlavní hybná síla. Tato síla by měla mít rozhodující slovo, tudíž bylo nutné, aby se školství oddělilo od církve. Rozdělení sfér vlivu muselo ještě počkat, protože společnost si nejprve musela projít určitými změnami.⁵⁹

Tereziánské reformy měly i své nedostatky. Ani jedna z nich neřešila nedostatečné zabezpečení učitelů. Roku 1776 byl sice vydán dvorní dekret, v němž bylo zmíněno, že se nikdo nemůže stát učitelem bez řádného jmenování a ustanovení. Tyto reformy rovněž nezajišťovaly materiální zabezpečení a vybavení školy a docházka školou povinných dětí byla benevolentní. Bylo pouze stanoveno, že by bylo nejlepší nechat děti chodit do školy alespoň na 6 až 7 let. Na druhou stranu byla podpořena myšlenka, že by se venkovské děti měly vzdělávat ve věku od 9 do 13 let, a to pouze od začátku prosince do konce března. Mladší děti ve věku 6 až 8 let měly školu navštěvovat v teplejším období, aby nebylo ohroženo jejich zdraví. Celkem bylo vyučováno 28 hodin měsíčně.⁶⁰

⁵⁸ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství a učitelského vzdělávání*, s. 12.

⁵⁹ KONÍŘOVÁ, Marta: *Školní knihovny v 19. století: kontrola, podpora a znovu kontrola*, s. 139. In: *Acta Musei Nationalis Pragae*, roč. 63 (č. 3-4), 2008.

⁶⁰ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství a učitelského vzdělávání*, s. 11.

Nástupci Josefa II.

Josef II. se zaměřil na odstranění přežitků z dob vlády své matky, které bránily dalšímu rozvoji. Snažil se zavést pořádek do veřejného života a jeho vláda je spojena s vrcholem centralizace a poněmčování obyvatelstva. Císař sice respektoval kroky, které podnikla jeho matka, nicméně se mu už nezdála dost dobrá osobnost Jana Felbigera. Rozhodl se, že už není ideální v roli vrchního direktoria a nechal jej přesídlit do Prešpurku.

Roku 1786 bylo vydáno v platnost ustanovení, ve kterém byla ukotvena nová funkce krajských školních komisařů (*Kreisvisitationsschulkommissäre*). Tito komisaři se soustředili na kontrolu a na péči o školní budovy, platy vyučujících, na vzdělání žáků i učitelů a evidovali informace o pravidelnosti docházení dětí. Státní dozor byl posílen zavedením světských dozorců vedle již fungujících církevních.⁶¹ Už v roce 1780 měly české země jednu z nejhustějších školních sítí v rámci monarchie. Dokladem toho jsou školní fase, do nichž se v letech 1772-1788 zapisovaly seznamy škol a školou povinných dětí. Také byly zapsány jejich stavy, vyučující jazyk a záznamy o placení školních poplatků.⁶²

Reformy Marie Terezie, pokračující za vlády jejího syna Josefa II., výrazně zlepšily školství v našich zemích. Tyto reformy byly považovány za prostředek řešení ekonomických a sociálních problémů jak okolními panovníky, tak intelektuály. Státní dozor nad školstvím a sankce vůči rodičům, kteří odmítali posílat své děti do školy, hrály klíčovou roli v prosazení těchto reforem. Snaha o jednotné organizované školství pro všechny země habsburské monarchie přinesla mnoho obtíží a výzev. Germanizační tendence vyvolávaly převážně odpor u jednotlivých národů.

V Čechách se odpor proti centralizaci v oblasti školství stal nedílnou součástí národního obrození.⁶³ Obrozenci či vlastenčení učitelé se snažili změnit postavení české školy a její samostatný rozvoj. Tito myslitelé působili především v době národního obrození v letech 1774-1848 a považovali za nutné, aby se český jazyk stal hlavním vyučovacím jazykem na triviálních školách a aby se na vyšších školách alespoň některé předměty vyučovaly v češtině.

Během vlády císaře Františka I. (1792-1835) došlo k postupnému odstranění osvícenského pojetí školy a školní výuky, které bylo charakteristické pro období tereziánských reforem. Reformy vzdělávacího systému směřovaly k centralizaci a omezení autonomie škol a pedagogů ve prospěch konzervativnějšího a tradičnějšího přístupu, který zdůrazňoval autoritu státu a církve v oblasti vzdělávání. Radikalizaci ještě více prohloubilo vyhlášení války Rakousku a Prusku francouzskou republikou v roce 1792, což vedlo k čtyřletému období válečných konfliktů, jež podnítila touha po radikální proměně. Avšak následný útlum radikalizace přišel s nástupem policejního absolutismu. Moc se opět soustředila do rukou církve a katoličtí hodnostáři získali větší vliv na školství. Roku 1795 byla vytvořena opravná

⁶¹ VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 130.

⁶² NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 144.

⁶³ VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 125.

dvorská studijní komise, která se starala o potlačení osvícenských myšlenek.⁶⁴ V roce 1846 v Čechách fungovalo 50 hlavních, 3456 triviálních škol a jejich chod zajišťovalo přes 5854 učitelů a podučitelů. Na Moravě a ve Slezsku jich bylo pochopitelně méně, konkrétně šlo o 23 hlavních a 1709 triviálních škol. Mezi jednotlivými kraji byly viditelné rozdíly, a to zejména kvůli různé úrovni osídlení, ekonomiky, cest, klimatu a geografických poměrů.⁶⁵

⁶⁴ ŠTVERÁK, Vladimír a MRZENA, Jan: *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha 1986, s. 86-87.

⁶⁵ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 144.

Školní řád z roku 1805

Po smrti Josefa II. se nepokračovalo v osvěcenských reformách. Vláda se obávala francouzského revolučního vlivu, a proto byla zřízena opravná dvorská studijní komise. Kromě myšlenek ze západu sílil i nátlak duchovních. Jako protireakci vydala komise v roce 1805 *Školní kodex* (německy *Schulkodex*)⁶⁶, který přehledně sjednotil veškerá platná nařízení týkající se vzdělávání a rekonfiguroval celou soustavu.⁶⁷ *Politické zřízení školské*⁶⁸ se týkalo všech dědičných zemí rakouské monarchie a se svými 478 paragrafy se řadí mezi nejobsáhlejší vzdělávací předpis u nás.⁶⁹

Školní řád měl klíčový význam při detailním upravování didaktických a administrativních otázek ve školách. Dochází k určité stabilizaci, ale také ke konzervaci stávajícího systému.⁷⁰ Obecně se věřilo, že tradiční metody a principy školství jsou státní moudrostí a nezvratnou pravdou. Hlavním cílem primárního školství byla podle některých králových rádců výchova poslušných a nábožensky oddaných poddaných. Varovali před přílišnou vzdělaností, která by mohla vést k nebezpečným a zbytečným situacím.⁷¹ Veškeré učební materiály, literatura a pomůcky byly podrobeny přezkoumávání opravnou školní komisí, aby se zajistilo, jestli splňují stanovené normy. Tímto kodexem se rakouský vzdělávací systém řídil více než padesát let.⁷²

Zřízení potvrzovalo rozdělení školní sféry na triviální, hlavní a normální školy. Triviální vzdělávání se soustředilo na klasické a ověřené, tedy na čtení, psaní a jednodušší počty. Nesměla se opomenout ani výuka náboženství. Za nejdůležitější byla považována pamětní cvičení a metodická stránka školního řádu se nijak nerozvinula.⁷³

V hlavních školách se znalosti prohlubovaly. Žákům se přidaly další předměty, které jim měly posloužit pro budoucí povolání řemeslníků nebo obchodníků. Normální školy se nacházely v sídelních městech a byly to vzorové hlavní školy. Také se zde přesně vymezila povinná školní docházka, konkrétně pro děti od šesti do dvanácti let a každý rok se vypisoval seznam školou povinných dětí. Školní týden trval od pondělí do soboty odpoledne, volné byly středy a neděle. Vyučovalo se dvě hodiny dopoledne a dvě hodiny odpoledne. Pokud byli žáci rozdělení podle věku, starší žáci měli odpoledne tři hodiny výuky a mladší dva. V letních měsících se tento režim otočil.⁷⁴ Další volný čas měli žáci od 15. srpna do 1. října, na

⁶⁶ Politické zřízení německých škol v c.k. německých dědičných zemích. In: SOMR, Miroslav a kol: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987, s. 155.

⁶⁷ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 144.

⁶⁸ Německy Politische Verfassung der deutschen Schulen für die k. k.k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien“ In: ŠAFRÁNEK, Jan: *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895. Příspěvek k dějinám českého vyučování*. Praha 1897, s. 45.

⁶⁹ ŠAFRÁNEK, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895*, s. 45.

⁷⁰ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 22.

⁷¹ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 144.

⁷² KONÍŘOVÁ, M.: *Školní knihovny v 19. století: kontrola, podpora a znovu kontrola*, s. 139. In: *Acta Musei Nationalis Pragae*, roč. 63, č. 3-4, 2008.

⁷³ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 22.

⁷⁴ Tamtéž, s. 22.

vesnicích to bylo upraveno podle sezonní potřeby (podle zemědělských potřeb).⁷⁵ Typickým způsobem, kterým se potvrzovalo ukončení třídy, bylo vysvědčení podepsané farářem a vystavené učitelem. Toto vysvědčení bylo žákům uděleno až po dosažení věku dvanácti let jako důkaz o splnění povinné školní docházky. Sloužilo také jako potvrzení pro přechod na jinou školu nebo při vstupu do učení.⁷⁶ Jazyková situace na venkovských a městských školách se lišila. Ve venkovských školách byla většinou výuka v češtině, zatímco na hlavních a normálních školách převažovala výuka v němčině.⁷⁷

Školství bylo nadále podřízeno směrnicím císaře Františka I., které upravovaly primární vzdělání. Nijak se nezměnil ani dozor nad školami. Víceméně měla hlavní pravomoc pořád církev. Učitelé náboženství byli studovaní kněží a měli nezaměnitelně vysoké postavení. Školní řád upravoval i školní budovy. Opakuje se nutnost oddělení školní třídy od bytu učitele, bylo výslovně zakázané, aby se ve třídě vyskytovala postel nebo kolovrat a motovidla.⁷⁸ Mezi povolené vybavení patřily skříně na knihy, tabule a lavice pro žáky. Kromě vnitřního vybavení škol, se řád zabýval i rozměry třídy (šířka, délka a výška). Každá třída měla mít vlastní kamna a dvojitá okna.⁷⁹ Je pochopitelné, že požadavky nebyly v reálném světě zvláště úspěšné a dodržované. I přes snahu rakouské vlády byl počet škol stále nedostatečný, školní třídy byly dost často přeplněné. Maximální kapacita jedné třídy byla 80 žáků a počet škol a tříd neodpovídal potřebám státu. Tento stav panoval na venkově i ve městech.⁸⁰

Nový organizační řád Politische Verfassung představoval určitým způsobem krok zpět, jelikož se opětovně dostala k moci církev a její hodnostáři. Komisaři dohlíželi na školní docházku, kvalitu a metody výuky, schvalovali učebnice a kontrolovali vhodnost samotných učitelů.⁸¹ Za katedru se znovu dostali lidé bez pedagogického vzdělání a výuka se opět začala více orientovat na náboženské hodnoty. Díky školám si občané mohli lépe uvědomit hodnotu peněz a pochopit, k čemu přesně se zavazují. Vzdělání již nebylo privilegium bohatých, ale bylo dostupné i běžným lidem, což přispělo k procesu demokratizace.⁸²

První polovina 19. století byla ovlivněna platným Politickým zřízením z roku 1805. Postupně se začínají objevovat snahy o vymanění se z držení němčiny.

⁷⁵ ŠAFRÁNEK, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895*, s. 31.

⁷⁶ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 156.

⁷⁷ ŠAFRÁNEK, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895*, s. 31.

⁷⁸ Motovidlo je nástroj sloužící k navíjení ručně soukané příze.

⁷⁹ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 22-23.

⁸⁰ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 206.

⁸¹ Tamtéž, s. 144.

⁸² ŠTVERÁK, V. a MRZENA, J.: *Felbiger a Kindermann*, s. 88.

2.2 Období „Nové školy“ – od roku 1869

Nedostatečná kvalita školství začala ve společnosti vyvolávat vážné problémy. S narůstající kritikou se stávající systém stále obtížněji obhajoval, školství trpělo nedostatky na mnoha úrovních, včetně organizace a obsahu vzdělávání. Kritika se soustředila na nedostatečnou přípravu učitelů a systém třídního vyučování, který zahrnoval všechny předměty. Také se volalo po zlepšení postavení přírodovědných předmětů a dějepisu.⁸³

Významný dopad na školství mělo dění z roku 1855. Ještě před revolučním hnutím se začala objevovat otázka týkající se církevního vlivu na školství. To byl i jeden z impulzů pro uzavření dohody mezi církví a vládou. Roku 1855 byl uzavřen *konkordát*⁸⁴ mezi Rakouskem a katolickou církví o postavení církve ve školství.⁸⁵ Církev stále silně ovlivňovala vzdělávání. Schvalovala učební materiály, vystavovala doporučení pro budoucí učitele a dohlížela na učební proces přes vlastní inspektory. Tito inspektoři byli dosazováni po návrhu biskupů. Katoličtí hodnostáři dohlíželi nejen na veřejné, ale i na neveřejné náboženské učení. Pečlivě měli dohlížet, aby se nevyskytly problémy, které by ohrozily mravní čistotu víry. Další reformy nebyly v rámci konkordátu řešeny a nedošlo ani k proměně školního systému.⁸⁶

Říjnový diplom z roku 1860 byl jednou z předzvěstí přicházejících změn. Jedna část také řešila jazykovou otázku. Roku 1866 byl vydán zemský zákon o provedení. Vyučovacím jazykem už nebyla pouze němčina, ale rovněž i čeština. Rozdělení na hlavní a zemský jazyk se dělilo podle oblasti a jazykového zastoupení obyvatel. Druhý jazyk byl ve školách vyučován jako nepovinný předmět.⁸⁷

Po Rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 se upevnila moc monarchie a došlo k zásadním změnám. Dosavadním dohlížitelem nad veškerou správou školské sféry byla studijní dvorská komise ve Vídni, která dala základy nově vzniklému ministerstvu kultury a vyučování. Rakousko-uherským vyrovnáním vznikla situace, ve které bylo potřebné upravit zákony v říši. V lednu 1868 vešel v platnost zákon, v němž se změnilo postavení ve školství. Veškerá správa a dohled nad školskými institucemi nyní přešly do rukou státu, katolické církvi zůstalo pouze vyučování náboženství a náboženská cvičení.⁸⁸

V srpnu 1870 byl vydán *Školní a vyučovací řád*, který pozbyl platnosti až v roce 1905. Ustanovoval podrobné popisy školních návštěv, kázeňských postupů (byl zakázán tělesný trest), povinností a pomůcek učitele. Neopomínal učitelské konference, účel a cíle vyučování, ani zkoušky a vysvědčení. Osnovy pro měšťanské školy a pro některé kategorie obecných

⁸³ SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*, s. 166-170.

⁸⁴ Císařský patent ze dne 5. listopadu 1855č. 195 ř.z. Dostupný z: <https://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm> [cit. 10. 3. 2024]

⁸⁵ Dohoda mezi papežem a vládou o vzájemných vztazích mezi církví a státem a o samotném postavení církve v zemi. In: ŠAFRÁNEK, Jan: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*. Praha 1918, s. 74.

⁸⁶ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 80.

⁸⁷ SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987, s. 165.

⁸⁸ ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1886, s. 11.

škol vydalo ministerstvo v květnu 1872. Těmito květnovými zákony byly položeny základy pro obecné školství, které se nově stalo dostupné pro širší vrstvy.⁸⁹

Následná revize v roce 1883 obsahovala 160 ustanovení a její přijetí vedlo ke snížení úrovně vzdělávání dětí z chudších poměrů. Opětovně se obnovily úlevy pro děti a omezilo se vyučování. K nelibosti školních rad se do rukou církve dostává větší množství vlivu.⁹⁰

Po náročnějším politickém boji se z původního znění smazaly jisté pokrokové myšlenky. Byly povoleny úlevy pro děti, které navštěvovaly obecné školy, po šesti letech docházky mohli jejich rodiče využít možnosti stáhnutí dětí ze škol. Týkalo se to zejména vesnických dětí a prakticky to znamenalo snížení povinné školní docházky z osmi na šest let. Zároveň se připouštěla možnost domácího vyučování. Tahle novelizace platila až do roku 1922, kdy byl vydán tzv. *malý školský zákon*. Také bylo zhoršeno postavení učitelů, nejen že mohli být stíháni za problémovější chování ve škole, ale také bylo hodnoceno jejich chování mimo školu. Museli si dávat větší pozor na svoje chování bez ohledu na místo a čas. Do této doby silně diskutované vzdělání učitelů bylo zbaveno podmínky o vyšším vzdělání. Zemským školním radám byla dána větší volnost při rušení tříd.⁹¹ Zároveň byly zřizovány místní školní rady, které měly několik povinností – spravovaly školní majetek, zajišťovaly nutné opravy školních budov, sledovaly dodržování docházky, dohlížely na správné chování či sestavovaly rozpočet. Na činnost rad dohlíželi okresní nebo zemští inspektoři a pouze ministr mohl nechat radu rozpustit.⁹²

2.2.1 Školský zákon 1869 – Hasnerův zákon

Lednový zákon z roku 1868 zrušil konkordát z roku 1855 a tím byla zrušena pravidla o postavení církve ve školství. Všechny tyto pravomoci, řízení, správa a dohled nad školami, přešly do rukou státu a ministerstva kultu a vyučování. Katolická církev i nadále měla možnost zakládat své školy, které byly čistě v její moci. Tyto školy sloužily zejména pro děti příslušného vyznání, pokud si jejich rodiče přáli, aby byly vychovány v daném duchu.⁹³ Pro mnoho jednotlivců i pro stát se školy staly důležitými nejen pro poskytování tradičního vzdělání, ale také jako prostředek výchovy.⁹⁴

Hasnerův zákon byl přijat 14. května 1869 a vešel ve známost jako školský zákon.⁹⁵ Po jeho uvedení přešla povinnost zřizování a dozoru nad školami na obec. Tato reforma patří k nejmodernějším mezi našimi školskými zákony a platila až do roku 1948.⁹⁶ Předlohu vypracoval ministr Leopold Hasner společně se sekčním šéfem Juliusem Antonínem

⁸⁹ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*, s. 43.

⁹⁰ ČELAKOVSKÝ, J.: *Zákony a nařízení*, s. 3-4.

⁹¹ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství a učitelského vzdělávání*, s. 51.

⁹² VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*, s. 48.

⁹³ SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*, s. 165.

⁹⁴ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 293.

⁹⁵ Leopold Hasner byl ministr vyučování a jeho jméno odkazuje na výše uvedený zákon, občas se mu také říká velký školský zákon či květnový zákon.

⁹⁶ KONÍŘOVÁ, M.: *Školní knihovny v 19. století*, s. 141. In: *Acta Musei Nationalis Pragae*, roč. 63, č. 3-4, 2008.

Glaserem.⁹⁷ Rodiče byli povinni zajistit, aby jejich děti pravidelně docházely do školního zařízení, což bylo důkladně sledováno. Majitelům živností bylo během školního roku zakázáno zaměstnávat děti, aby se předešlo dětské práci.⁹⁸ Vzdělávací obsah byl stanoven a upravován ministerstvem a následně se podle něj žáci učili. Květnovým zákonem pak došlo k zrušení předchozích reformních opatření a zákonů, čímž se celý školský systém hodně zjednodušil.⁹⁹ Rovněž byly zřizovány učitelské ústavy, kde budoucí učitelé studovali pedagogiku, hudbu a základy polního hospodářství.¹⁰⁰

Byla upravena povinná školní docházka a děti měly chodit do školy od 6 do 14 let. Systém škol, který dříve zahrnoval triviální, hlavní a normální školy, prošel změnou a vznikl systém, do kterého byly zahrnuty obecné a měšťanské školy.¹⁰¹ Systém zahrnoval obě školy jako osmileté nebo se rozlišovaly jako pětiletá škola obecná a na ni navazující tříletá škola měšťanská. Žáci měšťanské školy získávali vyšší typ vzdělání než v obecné škole, protože se zde učilo více předmětů a do hlubších detailů. Záleželo také na třídním složení, pokud to dost vysoké počty dovolovaly, tak byly zřízeny zvlášť školy chlapecké a dívčí. Často sdílely stejnou budovu a totožné osnovy, ale měly vlastního ředitele. Pokud byl počet žáků průměrně kolem 80 po tři po sobě jdoucí roky, bylo zapotřebí sehnat dalšího učitele.¹⁰² Měšťanské školy měly být vystaveny v každém politickém okrese, aby následně pomohly k rozvoji středních reálných škol. Každá veřejná škola měla být otevřená všem dětem bez ohledu na jejich vyznání.¹⁰³

Školní rok trval 46 týdnů a jeho začátek měl být někdy mezi 1. zářím a 1. listopadem. Vyučovací plán byl stanoven na 18-24 hodin pro první čtyři ročníky a na 24-28 hodin pro vyšší ročníky týdně. Také se rozlišovalo celodenní nebo půldenní vyučování a po každé dvouhodinové následovala přestávka 15 minut, nižší třídy měly pětiminutovou přestávku hned po první hodině. Dbalo se více na školní hygienu a kázeň. Paragraf 24 zrušil tělesné tresty a postupně se začalo vyučování řídit výukovými cíli, které byly připraveny ještě před samotným výukovým procesem.¹⁰⁴

Shora dané normy předepisovaly finanční správu škol. Říšský zákon stanovil možnost vzniku tzv. školních obcí, v nichž se spojovaly okolní obce a dělily se o náklady spojené se školním provozem. Obce zajišťovaly náklady na stavbu a fungování školní budovy či placení nájmu. Dotovaly úklid a osvětlení, zajišťovaly byt pro učitele nebo pro ředitele. Pod povinnosti obce patřilo i zřízení zahrady, tělocvičny a ovocné školky pro hospodářskou výuku. Školní okresy proplácely platy učitelům, pomůcky pro žáky, školní knihovny. Země pomáhaly výjimečně obcím, které nebyly schopny zajistit výše uvedené, a poskytovaly maximálně 20 000 zlatých ve formě subvence nebo půjčky (úročné či bezúročné). Nárok na pomoc se důkladně

⁹⁷RÝDL, Karel – VALENTA, Milan – VÁŇOVÁ, Růžena: *Výchova a vzdělání v českých dějinách: (obecné školství 1848-1939), (střední školství a učitelské vzdělání 1914-1939)*. Praha 1992, s. 7.

⁹⁸NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 292.

⁹⁹PRŮCHA, Jan (ed.): *Pedagogická encyklopedie*. Praha 2009, s. 40.

¹⁰⁰ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 83.

¹⁰¹JANÁK, J.: *Dějiny správy v českých zemích v letech 1848-1918 se soupisy pramenů a literatury*. Praha 1989, s. 160.

¹⁰²ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 82-83.

¹⁰³NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 234.

¹⁰⁴ŠIMEK, J.: *Historie školních budov; od tereziánských reforem až po současnost*. Praha 2016, s. 84.

prověřoval a vše muselo být doloženo. Nicméně finanční pomoc pomohla necelým 6 % škol, které ji potřebovaly.¹⁰⁵

Podobně na tom byly předpisy, které se věnovaly podobě a vybavení školních budov. Zákon z roku 1870 v paragrafech 13-18 upravoval polohu školní budovy a upřesňoval parametry pro třídy. Škola měla být vyvýšena minimálně o 63cm nad povrch ulice, aby se zamezilo zbytečnému průniku vlhkosti a také, aby žáci nekoukali ven a nerozptylovali se okolním děním. Paragraf 13 také výslovně zakazoval stavění školy s nájemním domem. Paragraf 14 se věnoval vybavení a rozměrům třídy. Výška místnosti měla být mezi 320-380 cm a velikost měla odpovídat počtu školou povinných dětí. Maximální kapacita byla 80 a každému dítěti měl být vyhrazen prostor na vzdělávání. Každý žák měl mít svoji lavici a židli, dále se ve třídě mělo nacházet standardní vybavení jako tabule, kamna a katedra pro učitele. Paragraf 15 upřesňoval světelné podmínky, světlo mělo dopadat z levé strany a mělo se dbát na pravidelné větrání. Každá škola měla mít vlastní krytou tělocvičnu a zdroj pitné vody zajištěný studnou či přípojkou k vodovodu. Upraveny byly rovněž hygienické potřeby. Školní budovy měly být stavěny na volném pozemku, ve zdravé nezávadné lokalitě mimo hlučné podniky a provoz. Toalety měly být odděleny pro žáky (zvláště dívky a chlapce) a učitele. S hlavní budovou měly být spojeny krytou chodbou nebo postaveny přímo v budově školy.¹⁰⁶

O vyučovacím jazyku rozhodovala zemská školní rada, která stanovovala také podmínky pro zřízení školy a místo, kde se škola vybuduje. Paragraf 59 nařizoval povinnost zřídit školu v místech, kde se nacházelo více než 40 školou povinných dětí, a jejichž cesta do školy převyšovala 4 kilometry. Zákon neposkytoval bezplatné všeobecné vzdělání, ale obvykle byl tento poplatek hrazen z obecního rozpočtu. Proto se při zakládání školy zemská školní rada často obracela na obecní zastupitelstvo, které bylo převážně zastoupeno místní školní radou, a řídila se jeho údaji. V oblastech, kde žily české menšiny, byli členové obecního zastupitelstva i rady převážně německé národnosti. Díky neustálému rozdmýchávání národnostních sporů nebyli členové zastupitelstva nakloněni zřizování českých škol, které by zatěžovaly obecní rozpočet.¹⁰⁷ Řada místních představitelů neviděla nutnost zakládání škol. Objevují se i případy, kdy školy byly založeny na popud státu, nikoli ze svobodného rozhodnutí obce.¹⁰⁸

Zákon opravil i platy učitelů. Učitel musel dostat takový plat, aby uživil celou rodinu. To znamenalo, že si učitel konečně mohl udržet jediné zaměstnání a nemusel si přivydělávat jinou práci. V roce 1870 byl zrušen systém výplat v naturáliích pro učitele, ani nedostávali peníze za pomocné výkony v kostele. Platy se dělily do čtyř skupin, učitel větší venkovské školy dostával vyšší plat. Až od roku 1895 byli moravští učitelé začleněni do třech kategorií s rozdílnými odměnami.¹⁰⁹ Příjem učitele obecné školy v roce 1875 se pohyboval v rozmezí

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 86.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 89-94.

¹⁰⁷ VALIŠOVÁ, A. – KASÍKOVÁ, H.: *Pedagogika pro učitele*, s. 73.

¹⁰⁸ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 120.

¹⁰⁹ MORKES, František: *Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774– 1946)*. Plzeň 1999, s. 49.

400-700 zlatých ročně a záleželo na velikosti obce. Měšťanský učitel bral ročně 800 zlatých.¹¹⁰

Říšský zákon ze dne 25. května 1868, č. 48 ř. z.,¹¹¹ také vymezil základní pravidla o postavení školy k církvi. Církev měla v držení pouze své školy a dohlížela na vyučování náboženství na všech typech škol. Učebnice potřebovaly pouze státní schválení, kdežto učebnice katechismu musely projít církevním schválením.¹¹² Reakce Vatikánu na sebe nedala dlouho čekat a papež Pius IX. označil tyto zákony za zločinné, bohaprázdne a neplatné.¹¹³

Druhá polovina 19. století byla významně zaměřena na řešení problému přeplněnosti škol. Docházelo k masovému přetížení škol, kdy počet dětí mnohonásobně převyšoval kapacitu škol.¹¹⁴ V průběhu tohoto období byla pro více než polovinu obecných a měšťanských škol postavena nová školní budova, mnoho dalších škol podstoupilo alespoň rekonstrukci nebo rozšíření. V porovnání s německými školami na území bylo pozorovatelné, že německé školy častěji získaly zcela novou budovu, zatímco české školy se spíše dočkaly rekonstrukcí či rozšiřování stávajících prostor.¹¹⁵

2.2.2 Ministerstvo kultu a vyučování

Nejvyšším správním orgánem, kterým se spravovala školská sféra, bylo od roku 1849 Ministerstvo kultu a vyučování. Nicméně než toto ministerstvo získalo svoji podobu, bylo zapotřebí projít několik změn.

V březnu 1848 bylo zřízeno Ministerstvo veřejného vyučování¹¹⁶ a jen o čtyři měsíce později bylo přejmenováno na Ministerstvo kultu a vyučování. Nově převzalo náboženské a církevní záležitosti. Název si uchovalo až do roku 1918. Prvním ministrem se mohl stát František Palacký, avšak nabídku od ministra vnitra Pillersdorfa odmítnul. Pillersdorf si byl jistý, že Palacký funkci přijme a měl dokonce podepsaný dekret od samotného císaře. Nakonec se prvním ministrem kultu a vyučování stal Eduard Taaffe.¹¹⁷

Dvanáct let poté, přesně 20. října 1860, bylo založeno nové Státní ministerstvo, které zrušilo dosavadní ministerstvo. 2. března 1867 bylo rozhodnuto o zrušení Státního ministerstva a jeho funkce byly opětovně převedeny na Ministerstvo kultu a vyučování. Avšak jeho působnost byla omezenější – nyní spravovalo pouze předlitavské země, včetně českých zemí.¹¹⁸ Tento

¹¹⁰ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*. Praha 2016, s. 142.

¹¹¹ Říšský zákon ZÁKLADNÍ PRAVIDLA O POSTAVENÍ ŠKOLY K CÍRKVI z 25. května 1868, č. 48. In: ČELAKOVSKÝ, J.: *Zákony a nařízení u věcech obecného školství*, s. 11-16.

¹¹² ŠAFRÁNEK, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v Království českém od roku 1769-1895*. Praha 1897, s. 161.

¹¹³ PRŮCHA, J.: *Pedagogická encyklopedie*. Praha 2009. s. 49.

¹¹⁴ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 134.

¹¹⁵ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, Praha 2016, s. 143.

¹¹⁶ Ministerium des öffentlichen Unterrichtes. In: NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 231.

¹¹⁷ KLOČKOVÁ, Lenka: *MŠMT od roku 1848 do současnosti*. In: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy> [cit. 10. 3. 2024].

¹¹⁸ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 233.

proces definitivně ustavil nejvyšší správní školní úřad. Ministerstvo kultu a vyučování provedlo kontrolu celého vzdělávacího systému včetně všech typů škol a provedlo revizi učebnic, zda jsou vhodné do školního procesu. Bylo také odpovědné za kontrolu svých podřízených institucí, jako byla Akademie věd či Uměleckoprůmyslové muzeum. Školy a vzdělávací instituce, které nepatřily pod ministerstvo kultu a vyučování, byly pod kontrolou jiných ministerstev. Například obchodní vzdělávání spadalo pod ministerstvo obchodu.¹¹⁹

Funkce ministerstva platila až do rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918.

2.2.3 Školní rady

Stát převzal celkový dozor nad školstvím 25. května 1868. Církvi byla ponechána pouze kontrola výuky náboženství. Nejvyšší úřadem ve školské správě bylo ministerstvo kultu a vyučování a v jednotlivých zemích fungovaly zemské, okresní a místní školní rady.¹²⁰ Zemské školní rady, které byly vedené místodržiteli, již si vydržovali svoje školní inspektory. Zemské školní rady byly rozdělené na německé a české oddělení. Češi si vznikem české zemské školní rady pomohli, doposud patřili k jazykové menšině v rámci jednotné zemské školní rady. Také bylo nutné vytvořit nové školní okresy, které vznikly postupně a bez zbytečných problémů.¹²¹ Okresní školy byly spravovány okresními školními radami vedenými okresními hejtmany. Tito hejtmani řídili vlastní okresní inspektory. Obecní školní rady se skládaly z volených zástupců obce, školy a katolické církve, a měnily členy každé dva nebo tři roky. Úkolem obecní školní rady bylo provedení a zajištění soupisu školou povinných dětí a předat je konkrétnímu vedení školy.¹²² Výjimku představovala Praha a další statutární města, která fungovala jako samostatné město i školní okres, takže měla možnost založit městskou nebo okresní školní radu pro české i německé školy zároveň. V čele byl starosta statutárního města. V jazykově smíšených oblastech bylo dost často zapotřebí založit obě dvě odnože obecní školní rady, pokud existovaly obě dvě školy.¹²³ Zákony obsahovaly ustanovení o možnosti zřízení školy s druhým zemským jazykem na náklady zemské rady v oblastech, kde po dobu pěti let průměrně žilo 40 dětí nebo po dobu tří let 80 dětí.¹²⁴

Hasnerovy zákony byly jedinými zákony, kterými se řídilo školství v celém Předlitavsku. Zákon nijak nespécifikoval otázku zřizování menšinových škol, takže moc měly v rukou zemské školní rady. Zemská školní rada měla zohlednit doporučení budoucích zřizovatelů. Celkově zákony nechávaly až přílišně volnou ruku na subjektivní interpretaci.¹²⁵ Zemský

¹¹⁹ KLOČKOVÁ, L.: *MŠMT od roku 1848 do současnosti*. In: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy> [cit. 10. 3. 2024].

¹²⁰ Říšský zákon z 25. května 1868, č. 48, paragraf 10.

¹²¹ MAREK, Pavel: *Lex Perek a jeho osud*. Brno 2006, s. 118.

¹²² MAREK, P.: *Lex Perek a jeho osud*. Brno 2006, s. 118.

¹²³ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny České*, s. 235.

¹²⁴ ŠIMÁNĚ, Michal: *České menšinové školství v Československé republice: ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*. Brno 2019, s. 73.

¹²⁵ Tamtéž, s. 72.

zákon o zřizování a udržování veřejných škol byl vydán 19. února 1870 pro Čechy, pro Moravu dne 24. ledna 1870, jako poslední se dočkalo Slezsko a to 28. února 1870.¹²⁶

¹²⁶ MĚCHÝŘ, Jan: *České národní menšinové školství v Čechách 1867-1914*. s. 69. In: *Sborník k problematice multietnicity: České země jako multietnická společnost. Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918*. Praha 1996.

2.4 Jazyková otázka a menšinové školství

Národnostní soužití v mnohonárodnostní monarchii bylo během jejích posledních 30 let velmi napjaté, šlo o celozemské i lokální napětí. Z počátku se k těmto bojům nepřidávali běžní občané, většinou se připojili pouze v případech, které vyvolaly větší ohlasy nebo se objevily v lokálních periodicích. Nejproblematictější oblastí byla jazyková otázka a problematika týkající se národního školství s pozdějším právem na vzdělávání v mateřském jazyce. Dění na Moravě nabralo rychlý spád především během na přelomu 19. a 20. století. Veškeré zákony a dohody na zemské úrovni pomohly k prohloubení problémů, místo cíleného sjednocení a uklidnění situace.¹²⁷

Jazyková a dost problematická otázka v rámci mnohonárodnostní monarchie má své kořeny dokonce i ve francouzské revoluci. Čím dál více sílilo volání po svobodné jazykové volbě. Čeština byla uznána jako rovnoprávná ve srovnání s němčinou kabinetním listem 23. března 1848, druhý list z 8. dubna 1848 češtinu uznal ve státní správě a ve školství. Dubnová ústava vydaná ministrem zajišťovala všem národnostním menšinám nedotknutelnost jejich mateřského jazyka. Původní návrh Kroměřížské ústavy požadoval, aby byly všechny jazyky rozvíjeny stejně a jejich uživatelé měli možnost je využívat doma i na úřadech. Nicméně do oktrojované březnové ústavy se tento návrh nedostal, a naopak jsou v ní patrné detaily, díky kterým vychází najevo, že to byla němčina, která byla vybrána jako ten důležitější jazyk. Větší změnu přinesla až prosincová ústava v roce 1867.¹²⁸

Problémů v mnohonárodnostní monarchii bylo více a jeden z nich se objevil i v oblasti školství. Zákony z roku 1869 platily pro celé Předlitavsko a nijak neupravovaly národnostní školství. Prosincová ústava z roku 1867 ustanovila v říšském zákonu číslo 142 a článku 19, jenž v českém překladu zní:

„Všechny národové ve státě mají rovné právo, a každý národ má neporušitelné právo chovati a vzdělávati národnost i řeč svou. V zemích, kde bydlí více národností, jest veřejné ústavy vyučovací zaříditi tak, aby příslušníkům každé z těchto národností poskytnuta byla možnost dojíti vzdělání v řeči mateřské, aniž by přitom byli nuceni učiti se jinému zemskému jazyku.“¹²⁹

Uvedením tohoto článku bylo povoleno vyučování v mateřském jazyce, nicméně se přitom lidé museli učit i další zemský jazyk. V českém kontextu to byla němčina. Zároveň v něm bylo ukotveno, že pokud v oblasti žije více než 40 školou povinných dětí, tak se tam musí zřídit obecná škola, jejíž žáci by zde měli možnost vzdělávání ve svém mateřském jazyce.¹³⁰ Rodiče žáků, kteří spadali do znění nového zákona, se nijak extra neangažovali. Nadále se

¹²⁷ PUŠ, Ivan: *Lex Perek a Marchetova prováděcí nařízení. Jejich vznik, aplikace a dobová recepce*. In: *Časopis Matice moravské*, 136, 2017/1, s. 82.

¹²⁸ KLÍMA, Karel: *Prosincová ústava v komparativním kontextu vývoje ústavnosti v Evropě*. In: *Právník*. Praha 2017, roč. 156, č. 12, s. 1060-1063.

¹²⁹ SCHELLE, Karel; VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLEOVÁ, Ilona: *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*. Praha 2006, s. 88.

¹³⁰ LUKEŠOVÁ, Eva: *Menšinové školství a Ústřední matice školská*. In: *Česko-lužický věstník*, č. 1 / leden 2017, str. 4-5.

často věřilo, že němčina je vhodnějším jazykem pro budoucnost dětí. Představa dvojí znalosti jazyka a rodičovských preferencí hrály velkou roli. Podobně pozitivně byly vnímány sociální příspěvky pro děti. Zřizovatelé škol dotovali žáky školními potřebami, ale i oblečením na zimu. Také zaměstnavatelé přidávali rodičům, kteří posílali svoje děti do německých škol.¹³¹

Národnostní rozvoj českého obyvatelstva byl jednoznačně nejvíce omezen byrokracií. Úředníci na většině úřadů a soudech byli převážně německé národnosti a pouze malé procento z nich bylo nestranné v českých otázkách. Většina úředníků se stavěla proti přirozenému vývoji a aktivně bránila českým snahám ve všech možných příležitostech.¹³² Místa označená jako „národně ohrožené“ byla typickým místem, kde se prolínaly snahy obou národností a kde vznikaly otevřené problémy.¹³³ V úsovském regionu představovaly překážky úřady v Zábřehu a Mohelnici. Potvrzuje to například případ německého obchodníka Brasse, který s podporou úřadů prosazoval zájmy německých škol v Zábřeze. Výjimku tvořil Vilém Voříkovský z Kunderatic, který se vždy řídil zákonem, ale aktivně se snažil omezit Brassovy snahy. Proti rozvoji byli i další – obchodníci, statkáři, nebo i obyčejní Němci se snažili zamezit českým snahám.¹³⁴

Vzhledem k absenci právního základu pro menšinové školství vznikla celá řada problémů. Žádná ze stran nebyla ochotna ustoupit a odhodlaně hájila svá práva. Vzájemně se snažily přesvědčit, aby děti byly zapsány do škol odpovídajících jejich národnosti. Společnost lze rozdělit do tří táborů: vyhranění Němci na jedné straně, vyhranění Češi na straně druhé a mezi nimi národnostně neutrální obyvatelstvo, které nemělo zájem ani námitky proti dvojjazyčnému vzdělávání.¹³⁵ Obě strany se snažily najít způsob, jak na svoji stranu převést co nejvíce budoucích žáků a nebály se využít všech dostupných prostředků, aby docílily svého.¹³⁶ Českou nevýhodou bylo to, že obyvatel německé národnosti bylo daleko více a Češi čelili přečíslení.¹³⁷ Rodiče, potažmo jejich potomci, byli vždy viděni jako nástroj, který by mohl vést ke změně stávající situace. Samotná pravomoc zakládání škol byla rozdílná pro české a německé komunity. Německé školy mohly být zřizovány bez důkladného ověření splnění stanovených podmínek. Naopak, české žádosti o zřízení škol často podléhaly dlouhému procesu schvalování a během tohoto procesu bylo pečlivě dbáno na dodržování všech požadovaných formalit.¹³⁸ Rozhodnutí o zřizování škol ve smíšených oblastech bylo ponecháno na pravomoci zemské školní rady. Bylo na ní, zda školu otevřít či neotevřít, a to

¹³¹ POKLUDOVÁ, Andrea: *The Moravian Pact of 1905: A Model Solution to Ethnic Conflict, or Way to Deepen Ethnic Conflict in Multi-Ethnic Towns? A Case Study of Olomouc*. In: *Historica Olomucensia*, 2023, č.64/1, s. 59-60.

¹³² FISCHER, Richard: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932, s. 66-67.

¹³³ PUŠ, Ivan: *Lex Perek a Marchetova prováděcí nařízení. Jejich vznik, aplikace a dobová recepcce*. In: *Časopis Matice moravské*, 136, 2017/1, s. 84.

¹³⁴ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 66-67.

¹³⁵ LUKEŠOVÁ, E.: *Menšinové školství a Ústřední matice školská*. In: *Česko-lužický věstník*, č. 1 / leden 2017, str. 3.

¹³⁶ ŠIMÁNĚ, M.: *České menšinové školství*, s. 70.

¹³⁷ Tamtéž, s. 71.

¹³⁸ Tamtéž, s. 72.

podle doporučení těch, kteří měli danou školu spravovat. V jazykově homogenních oblastech Češi takové problémy neměli, protože zákon podporoval jejich zájmy.¹³⁹

Rakouská vláda vydala řadu výnosů, které specifikovaly užívání češtiny a němčiny. Hlavním cílem všech výnosů bylo vyřešení napjatých česko-německých národnostních vztahů.

70. léta 19. století

V sedmdesátých letech 19. století došlo v oblasti národnostního školství k prvnímu průlomům. Zemské zákony z roku 1870 předepisovaly, aby byli žáci přiřazováni k obecným školám podle místa bydliště bez ohledu na jejich mateřský jazyk. To často znamenalo, že děti z jazykových menšin byly vystaveny výuce němčiny, aniž by ji ovládaly na dostatečné úrovni. Trvalo nějakou dobu, než se menšiny dokázaly prosadit a dosáhnout změny, která vedla k zakládání nových národnostních škol.¹⁴⁰

Jazykovou otázku se snažily vyřešit fundamentální články z roku 1871, jejichž vydání však nikdy neproběhlo. Členové českého politického života se snažili najít cestu, jak by se čeština dostala zpátky do oficiálního používání. Tyto články představovaly navrhovanou koncepci, která měla řešit otázku jazykové rovnoprávnosti. Jejich cílem bylo vytvořit jednojazyčné okresy a zabezpečit respektování práv na jazyk pro obyvatele, kteří by tvořili více než 20 % populace a mluvili jiným jazykem, než byl úřední jazyk daného okresu. Tento princip byl navržen pro němčinu i češtinu. V praxi by to znamenalo, že členové jazykových menšin by měli zaručeno úřední jednání ve svém mateřském jazyce, aby se předešlo možným nedorozuměním a dalším potenciálním problémům.¹⁴¹ Úřady měly zachovávat neutralitu a neměly dávat přednost příslušníkům jedné národnosti na úkor druhé národnosti z důvodu jejich původu a jazyka.¹⁴² Šlo o jednání mezi vládou a zástupci, kde nebyli přítomni němečtí poslanci.¹⁴³

Vznik Německého císařství v roce 1871 přinesl posunutí českých zájmů na okraj a stalo se novým hráčem na scéně. Kancléř rakousko-uherského císařství se stavěl k názoru, že vyšší postavení ve vnitřní politice by mělo být svěřeno rakouským Němcům, což vedlo k nedostatečné implementaci fundamentálních článků, které měly hájit zájmy českého národa.¹⁴⁴ Čeští politici se po tomto pokusu nevzdali, i nadále se pokoušeli zlepšit postavení češtiny, národnostní zákon z 10. října 1871 se stal inspirací pro pozdější návrhy.¹⁴⁵

¹³⁹ Zákon č. 62, 1869. In: ČELAKOVSKÝ, J.: *Zákony a nařízení u věcech obecného školství*, s. 42-100.

¹⁴⁰ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*. Praha 1996, 155.

¹⁴¹ MALÝ, Karel a SOUKUP, Ladislav: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. Vyd. 1. Praha, 2006, s. 424-425.

¹⁴² KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, s. 158.

¹⁴³ Tamtéž, s. 157.

¹⁴⁴ MALÝ, K. a SOUKUP, L.: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, s. 424-425.

¹⁴⁵ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*. Praha 1996, s. 161.

80. léta 19. století

V roce 1884 český říšský poslanec Kolísko představil svůj návrh, který prosazoval, aby školy přijímaly děti, jejichž mateřský jazyk odpovídal jazyku vyučování ve škole. Pro děti, jejichž mateřský jazyk se neshodoval se jazykem vyučování, měla být zřizována samostatná škola s odpovídajícím jazykem. Tento návrh však nebyl přijat. Později byla na Moravě podobná myšlenka přijata v lehce pozměněné podobě pod názvem *lex Perek*, konkrétně v roce 1905. Tato legislativa potvrdila nové rozdělení školských úřadů podle národnostního klíče a stanovila pravidla pro zřizování škol a jejich docházku. Školní úřady byly rozděleny na české a německé bez ohledu na jejich úroveň, což zahrnovalo zemské, okresní a obecní úřady. Zakládání nových škol bylo nezávislé na národnostním složení obce a bylo upřednostňováno, aby děti navštěvovaly školu, kde se vyučuje jejich mateřským jazykem.¹⁴⁶

Stremayrova jazyková nařízení

V roce 1880 byla vydána Stremayrova jazyková nařízení, kterými se nařizovala povinnost řídit se jazykem, kterým bylo dané podání napsáno. Vnitřním jazykem ovšem pořád zůstávala němčina. Samotný ministr obhájil před poslanci postup vlády, kdy 5. května 1880 vystoupil a poukázal na pravdu, že nová nařízení pouze sjednocují starší platná nařízení, která nebyla dodržována. Během následujícího období se Němci snažili vše sabotovat.¹⁴⁷

Význam tohoto nařízení byl přeceňován jak českou, tak německou stranou, neboť se omezovalo pouze na vnější styk. Vnitřní úřadování zůstávalo nadále v němčině. Nicméně pro menšinové školství mělo toto nařízení určitý význam zejména svou symbolickou hodnotou a dopadem, který vyvolalo. Proti tomuto nařízení se v roce 1880 ve Vídni postavil spolek *Deutscher Schulverein*¹⁴⁸. Spolek měl za cíl podporovat německé školství ve všech rakouských zemích prostřednictvím zakládání mateřských, obecných a středních soukromých škol a opatroven. Zároveň se stal hlavním propagátorem německého školství v Čechách, zejména v pohraničních oblastech. K jeho cílům patřilo i získávání českých dětí, převážně se to týkalo českých a smíšených vesnic, pro své školy.¹⁴⁹ Vznik tzv. trojspolku, který zahrnoval Německo, Rakousko-Uhersko a Itálii, posílil v našich zemích německou národnostní identitu a byla vnímána jako ideální perspektiva do budoucna.¹⁵⁰ *Schulverein* založil na Moravě mnoho německých škol, některé později přešly do státní správy a po roce 1918 byly zrušeny. První školu nechal spolek zřídit v Pavlovicích u Olomouce v roce 1883.¹⁵¹

¹⁴⁶ KÁDNER, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*, s. 170-171.

¹⁴⁷ FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Praha 2011, s. 44.

¹⁴⁸ Činnost spolku je rozvedena v dalších částech práce.

¹⁴⁹ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932, s. 65.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 66.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 86.

Odpovědí českého národa na tuto iniciativu bylo založení Ústřední Matice školské v Praze už o pět let později.¹⁵²

Rozkol umocnilo i rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity v roce 1882 na dvě jazykové části. V roce 1848 byla čeština povolena jako vyučovací jazyk vedle již užívané němčiny. Už od 60. let se začínal zvedat zájem o českojazyčné přednášky a také přicházela řada českých pedagogů. Německé vysokoškolské obci se to moc nezamlouvalo. Eduard Taaffe přišel s nečekanou nabídkou na rozdělení univerzity v roce 1871, která byla přijata, a k rozdělení na dvě části univerzity došlo. Obě části stále užívali stejného názvu. Boje pokračovaly ještě další rok, kdy německá strana zvítězila a škola byla rozdělena na dvě autonomní části, na univerzitu českou a německou. Současní profesori se mohli rozhodnout, kam přejdou a jejich rozhodnutí ovlivnilo zbytek chodu školy. Přepisovaly se celé semináře, majetek a personál. Společná pouze zůstala knihovna a botanická zahrada. Škola byla spojena v jednu instituci až v roce 1920, kdy vzniká jedna česká Univerzita Karlova.¹⁵³

90. léta 19. století

V 90. letech 19. století se opět diskutovalo o jazykové otázce. Po vydání Badeniho volební reformy vešla v platnost i jazyková nařízení, v nichž se schválilo používání u soudní české správy a u nižších úředních institucí na území Čech a Moravy jazyka českého.

Punktace

V lednu 1890 od 4. do 19. proběhlo čtrnáct jednání mezi zástupci staročechů, liberálních Němců z Čech a představiteli konzervativního i ústavověrného velkostatku, přičemž se jich zúčastnila také pětice členů vlády. Tato jednání vedla k vytvoření plánu, známého jako vídeňské punktace, kterými se zaměřovalo vyřešení česko-německých vztahů. Navržené body měly být následně promítnuty do zemských zákonů nebo nařízení vlády.¹⁵⁴ Mezi konkrétní jazykové body patřilo zajištění menšinového školství a jeho škol, revize nařízení týkajících se užívání jazyků a přijetí zákona o používání jazyků v zemských samosprávných úřadech. Podařilo se prosadit pouze rozdělení zemské školní a zemědělské rady.¹⁵⁵ Punktace byly přijaty rozporupně.¹⁵⁶ Rozdělená politická situace mezi mladočechy a staročechy se projevila i v přijetí punktací. Převážná část staročechů je vítala, na druhou stranu mladočeši takový názor nesdíleli a považovali je za výhru Němců. I když na obou

¹⁵² Myšlenka Matic nebyla v 80. letech novinkou. Její podoby existovaly od r. 1872 v Prostějově a také byla založena olomoucká pobočka. Další se během osmi let založily v Českých Budějovicích, v Brně, Opavě a ve Znojmě. In: ŠPIRITOVÁ, Alexandra: *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*. In: *Paginae historiae: Sborník Národního archivu*, č. 1, 1993, s. 178-195.

¹⁵³ HÁJEK, Václav: *Tisková zpráva - Před 130 lety došlo k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity*. Praha 16. února 2012. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-3925.html> [cit. 16. 3. 2024].

¹⁵⁴ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, s. 164.

¹⁵⁵ TOBOLKA, Z. V.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl III, část I. 1879-1914. Období národní (staročeské) strany*. Praha 1934, s. 189.

¹⁵⁶ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 397.

stranách se našly oba protichůdné názory.¹⁵⁷ Punktace znamenaly momentální konec snah za zrovnoprávnění češtiny s němčinou a do politických bojů přechází hlavně mladočeši, kteří v politice převýšili staročechy.¹⁵⁸

Badeniho nařízení

Jazykovou otázky řešil Kazimír Badeni už od poloviny října roku 1896. Zároveň také přislíbil mladočechům, že se jazyková otázka bude řešit a svému slibu dostál.¹⁵⁹ Na začátku února 1897 předložil ministerské radě připravené jazykové nařízení pro Čechy. Zástupci německých členů považovali nařízení jako největší ústupek, který mohl Badeni připravit.¹⁶⁰

V dubnu 1897 vstoupila v platnost Badeniho jazyková nařízení, pojmenovaná po ministerském předsedovi Kazimíru Badenim. 5. dubna začala platit pro Čechy, 22. dubna pro Moravu. Nařízení novelizovala Stremayrova jazyková nařízení z roku 1880, kdy byla čeština zrovnoprávněna pouze na vnější úrovni. Nově byla čeština považována za jazyk, který se směl používat i ve vnitřním jednání. Nařízení se skládalo ze dvou na sebe navazujících norem, první z nich byla zaměřena na vztah jazyků a druhá se věnovala znalostem úředníků. Soudy a státní úřady představovaly další oblasti působnosti, které spadaly do rezortů ministerstva vnitra, financí, spravedlnosti, orby a obchodu.¹⁶¹

Novinkou obsaženou v Badeniho nařízeních bylo, že čeština měla být používána nejen při podávání dokumentů, jak tomu bylo dosud, ale i při samotných úředních jednáních, což představovalo zásadní posun v jazykové politice a právech menšin. Jazyková kvalifikace stanovovala, že úředníci (soudní a státní) museli znát na vyšší úrovni oba jazyky. Také se nerozlišovala forma a museli prokázat znalost písemnou i ústní.¹⁶² Úplný přechod na úřední dvojjazyčnost měl být dokončen v roce 1901, období v letech 1897-1901 bylo nazváno jako přechodné.

Badeniho jazykové nařízení vyvolalo napětí mezi různými národnostními skupinami v Rakousko-Uhersku. Podle Petera Urbanitsche byla tato krize největší krizí až do roku 1914, kdy byla monarchie ochromena počátkem první světové války.¹⁶³ Čeští Němci nařízení nevěřili a obávali se, že jednojazyční (němečtí) úředníci jsou v ohrožení.¹⁶⁴ Napětí nadále eskalovalo, až došlo na otevřené nepokoje po celé zemi. Jedním z významných incidentů byl jednorázový útok v pražských Vršovicích, kde rozrušený dav českých obyvatel vyraboval německou školu. Tyto a další podobné akce vyvrcholily vyhlášením stanného práva v Praze v prosinci 1897.¹⁶⁵ Badeniho vláda byla odvolána a jazykové nařízení byla zrušena.

¹⁵⁷ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, s. 166.

¹⁵⁸ ADAMOVIČ, Karolína; SOUKUP, Ladislav: *Prameny k dějinám práv v českých zemích*. Plzeň 2004, s. 295.

¹⁵⁹ KRAMÁŘ, Karel: *Poznámky o české politice*. Praha 1906, s. 585.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 589.

¹⁶¹ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, s. 167-168.

¹⁶² ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 158.

¹⁶³ PUŠ, I.: *Lex Perek a Marchetova prováděcí nařízení*. In: *Časopis Matice moravské*, 136, 2017/1, s. 81.

¹⁶⁴ TOBOLKA, Z. V.: *Politické dějiny československého národa*, s. 189.

¹⁶⁵ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 158.

Po nástupu nového ministerského předsedy Paula Gautsche došlo ke změně nařízení, které bylo publikováno 5. března 1898 pod jeho jménem jako samostatný bod. O čtyři měsíce později navrhl změnu nařízení předseda Thun, který v červenci vydal svůj návrh jazykového zákona. Badeniho vláda padla zejména kvůli nespokojenosti jazykovými výnosy. Němečtí politici z Předlitavska se postavili proti všem těmto návrhům, nejvíce jim vadilo nařízení z dubna 1897, které ponížilo němčinu na úroveň češtiny.¹⁶⁶

V říjnu 1899 byl obnoven stav před vydáním Badeniho jazykových nařízení z roku 1897. Vláda, v reakci na dlouhodobé nesouhlasné postoje německého tábora, které přetrvávaly od roku 1897, se rozhodla ustoupit od snah o vyrovnání češtiny a němčiny. Claryho jazyková nařízení z roku 1899 tak vedla k uklidnění situace a navrácení k původnímu stavu před Badeniho pokusy o reformu.¹⁶⁷

Lex Perek, moravský pakt a Marchetova jazyková nařízení

Česko-německé vyrovnání (taktéž známě jako moravský pakt) z roku 1905 v sobě zahrnovalo zákon Perkův, který se věnoval školství, a zákon Parmův, který se zabíral jazykovou rovnoprávností. Lex Perek byl schválen 27. listopadu 1905 a v platnost vstoupil 1. července 1906.¹⁶⁸

Poslanec moravského zemského sněmu, Václav Perek, pracoval s návrhem Jana Kvíčaly z roku 1884. Oba se snažili prosadit myšlenku, aby české děti byly zapisovány do českých škol a tím se snížil jejich počet v německých školách. Zákon také zahrnoval, aby se v místech, kde žije nejméně 40 dětí a které mluví jiným jazykem, než se vyučoval v nejbližší škole, založily menšinové školy.¹⁶⁹

Dá se říci, že nový zákon je pouze novelizací moravského zemského zákona z ledna 1870. Předělala se zemská, okresní i místní školní rada a nově vznikla její česká a německá verze.¹⁷⁰ Následně se měl vytvořit nový systém školních okrsků. Obě tyto změny měly proběhnout rychle, nicméně české i německé požadavky vše zpomalovaly. Nově se už nemusely politické okresy shodovat se školními okresy. Z paragrafu 19 Perkova zákona vyplynulo, že:

„Kde se však školní obce, k politickému okresu náležející, různí dle jazyků vyučovacího, utvoří se z nich buď dva okresy školní, z nichž jeden pojímá všechny české a oboujazyčné, druhý pak všechny německé obce školní.“

Pro menšinové školy ve statutárních městech měl vzniknout vlastní okres.¹⁷¹ Místní školní rady ve vlastní správě shromažďovaly seznamy žáků a odevzdávaly je školním správcům. Správce směl do škol přijmout pouze ty žáky, kteří ovládali daný jazyk. Nepřihlíželo se tedy

¹⁶⁶ KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, s. 167-168.

¹⁶⁷ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. s. 66.

¹⁶⁸ PUŠ, I.: *Lex Perek a Marchetova prováděcí nařízení*, s. 85.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 84.

¹⁷⁰ KLADIWA, Pavel: *Německé školství v Perkově Prostějově*. In: *Historica Olomucensia* 63-2022, s. 85.

¹⁷¹ PUŠ, I.: *Lex Perek a Marchetova prováděcí nařízení*, s. 87.

na národnost jako takovou, ale dbalo se na obcovací řeč dítěte.¹⁷² Nicméně i v tomto zákoně se našla právnícká skulina. Stálo v něm, že do obecné školy mohou být zpravidla přijaty jen děti znalé vyučovacího jazyka – jazyk, který ovládají. A právě slovo „zpravidla“ připouštělo výjimky, protože nikde nebylo specifikováno, co přesně si pod tím představit a jak má takový žák vypadat.¹⁷³

Lex Perek nebyl nikdy plně aplikován do praxe, nikdy neřešil financování škol. Advokát František Hodáč apeloval na české občany, aby je tato skutečnost nijak nerozhodila a nabádal je, aby za české děti bojovali všemi dostupnými prostředky (petice, žádosti a stížnosti).¹⁷⁴

V květnu 1907 bylo vydáno Marchetovo jazykové nařízení, které bylo ratifikováno 1. srpna 1907. První, třetí a pátý bod napomáhaly německým školám. Děti, které neměly potřebné jazykové vybavení, mohly být do opačných jazykových škol přijaty v omezeném počtu, aby se nenarušila výuka ostatních. Počet žáků nesměl přesáhnout desetinu celkového počtu. Pasivní znalost jazyka byla brána jako dostatečná pro zapsání dítěte do školy. Pokud existovalo podezření, že žák neumí dobře německy, tak se musel podrobit přezkoušení před komisí. Tuto zkoušku musel zajistit správce školy. Komise v německých školách byla převážně tvořena německými učiteli, českým učitelům bylo členství zapřeno. Vydaná nařízení silně znevýhodňovala české zájemce o vzdělávání v češtině. Pavel Kladiwa uvádí, že i pouhé přání rodičů stačilo k tomu, aby bylo dítě zapsané do jimi vybrané školy. Až soud z 11. prosince 1910 potvrdil české snahy proti německým. Nově muselo dítě plně ovládat vyučující jazyk, nestačila pouze pasivní znalost, která by mu umožnila sledovat výuku, ale více se do ní nezapojit.¹⁷⁵

Reakce na Marchetova jazyková nařízení na sebe nenechala dlouho čekat. Lidové noviny 28. srpna 1907 vydaly prohlášení, v nichž byly čteně využity termíny jako „boj o české dítě nebo zápas o dítě.“ Konkrétně se sdělení lidu stálo: „*Až se budou psát kulturní dějiny habsburské monarchie ve dvacátém století, budou tam naše zápasy o děti smutnou a skandální kapitolou. Každé české dítě v německé škole je hanbou nás všech.*“¹⁷⁶ Moravští Češi se snažili pozvednout sílu a vytrvalost v boji o zakládání menšinových škol. Na veškeré české snahy reagoval i německý tisk.¹⁷⁷

¹⁷² Tamtéž, s. 88.

¹⁷³ KLADIWA, P.: *Německé školství v Perkově Prostějově*, s. 85.

¹⁷⁴ POKLUDOVÁ, A.: *Brněnské školství v kontextu lex Perek*. In: *Historica revue pro historii a příbuzné vědy*. Ostrava 2021, č. 2, s. 169.

¹⁷⁵ KLADIWA, Pavel: *Německé školství v Perkově Prostějově*. In: *Historica Olomucensia*. Olomouc 2022, č. 63, s. 86.

¹⁷⁶ *České dítě – do české školy*. In: Lidové noviny 28. srpna 1907, s. 1.

¹⁷⁷ POKLUDOVÁ, A.: *Brněnské školství v kontextu lex Perek*, s. 184.

2.4.1 Menšinové školství – české dítě patří do české školy

Prosincová ústava 1867 svým článkem 19 potvrzovala občanské právo na vzdělávání ve vlastním mateřském jazyce. Vydáním Hasnerova zákona v roce 1869 se odstartoval rychlý růst počtu škol. O vyučovacím jazyce, podle vydaného řádu, rozhodoval zřizovatel, tedy obec. Lehce problematickou otázkou i nadále zůstává vzdělávání jazykových menšin v oblastech s německou nadvládou. V národnostně homogenních oblastech tyto problémy nebyly nijak extra znatelné, ale ve smíšených krajích to bylo problematičtější, i když se najdou případy, kdy si i menšinoví Němci v relativním klidu zřídili svoje školy. Našlo se několik českých rodin, které raději daly svoje děti do německé školy, protože věřily, že budou mít děti v budoucím životě výhodu spojenou se znalostí německého jazyka.¹⁷⁸

Při zřizování menšinových škol hrály, vedle již zmíněných národnostních sporů, finanční aspekty klíčovou roli. Provoz školy totiž opět hradila obec, a to bylo často obecně nepřijatelné. Skupina rodičů, kteří chtěli pro své děti školu s jiným vzdělávacím jazykem, než byl v oblasti, musela splnit několik podmínek. Nejprve muselo v oblasti žít po dobu pěti let průměrně 40 školou povinných dětí. Pokud žádost prošla zemskou školní radou, pokračovala žádost k okresní školní radě, která důkladně posoudila žadatele. Úřady kontrolovaly údaje z posledního sčítání lidu a nezáleželo pouze na znalosti jazyka, ale hlavně na národnostní příslušnosti. Stanovisko obce a okresní rady bylo posláno zpět k zemské radě, která většinou respektovala toto rozhodnutí, i když mohla rozhodnout podle svého uvážení. Občas se škola stavěla i přes nesouhlas obce, v takovém případě se obecní správa snažila zpomalit nebo úplně zastavit proces. Stavba často trvala tak dlouho, že většina školou povinných dětí vyrostla a celá žádost se musela opakovat.¹⁷⁹

V olomoucké oblasti, i s přesahem do Úsova, měl silný vliv Richard Fischer. Často se obracel na občany prostřednictvím svých proslovů a usiloval o posílení české identity. „*Chceme menšinám našim poskytnouti právo na existenci politickou. K tomu cíli musíme menšinám našim pomáhati mravně i hmotně. Od obrany musíme přejíti k výboji a podnikati útok na nejchoulostivější místo na těle nepřitele německého: na pole národohospodářské.*“¹⁸⁰

2.4.1.1 Ústřední Matice školská

Menšinové školy představují specifický fenomén v našich dějinách, zejména v 19. a první polovině 20. století. Tyto školy reflektovaly snahy českého národa o emancipaci, které se začaly projevovat už na přelomu 18. a 19. století. Habsburkové a německé obyvatelstvo zaujímal dominantní postavení. Rozvoj českého školství byl klíčovým prvkem snažícím se vyrovnat německému vlivu ve všech možných oblastech (sociální, jazykové, ekonomické a kulturní). České školy a jejich učitelé tak byli vnímáni jako strážci a zachránci české identity.

¹⁷⁸ POKLUDOVÁ, A.: *Brněnské školství v kontextu lex Perek*, s. 174.

¹⁷⁹ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 149-150.

¹⁸⁰ FISCHER, Richard: *Cesta mého života. III. díl*. Olomouc 1937, s. 181.

Tam, kde docházelo k vzniku českých menšinových škol, se často vedly vášnivé debaty uvnitř vedení města. V mnoha případech byly tyto školy vnímány jako útoky nebo provokace směřované proti německé komunitě a charakteru města.¹⁸¹

Spolkový život hrál klíčovou roli v rozvoji společnosti. Často se jednalo o sdružení lidí s podobnými zájmy, životním stylem a hodnotami. Prvním krokem k umožnění takových setkávání bylo přijetí zákona č. 142 v roce 1867, který upřesnil ustanovení zákona č. 135 o právu na veřejné shromažďování, a spolkového zákona č. 134 z roku 1867. Společenský život byl pod vlivem ministerstva vnitra, které delegovalo svou moc na místodržitele jednotlivých zemí, a ti zase svěřovali pravomoci okresním hejtmanům. Existovaly spolky jak v českém, tak v německém jazyce, které se po svém vzniku snažily vytvořit protějšky v rámci druhé kulturní skupiny. Druhá strana často založila obdobný spolek, aby vyrovnala sociální nerovnováhu ve společnosti.¹⁸² Kromě už zmíněné myšlenky existence matic školských, existovaly i další podpůrné spolky. Menší spolky, které vznikaly na podporu místního školství, byly zakládány už od 60. let 19. století. Bohužel si z finančních důvodů nemohly dovolit širokou a velkou působnost. Většinou to tedy byly spolky místního vlivu. Příklad takového typu spolku byl např. Dobročín v Liberci.¹⁸³

Sčítání v letech 1890 a 1900 poukázalo na národnostní složení v Čechách. Ukázalo se, že německá převaha je především na severozápadě a severu Čech, konkrétně šlo o 37 % proti 63 % Čechům. Na obranu proti vzniku německého spolku Deutscher Schulverein¹⁸⁴, který vznikl ve Vídni v roce 1880, byl založen český spolek s názvem Ústřední Matice školská. Tento český spolek byl založen 15. listopadu 1885. O zahájení činnosti Matice byla veřejnost informována prostřednictvím provolání pro Čechy, Moravu a Slezsko, v němž byl kladen důraz na řešení školní otázky pro české děti. Bylo slíbeno zakládání škol, kde by se žáci vzdělávali v češtině. Činnost Matice byla od samého počátku ohrožena finančními potížemi. Kromě finančních problémů se proces budování škol potýkal i s dalšími výzvami, mezi které patřilo hledání vhodných prostor pro umístění škol, zajištění pozemků pro stavbu nových škol a samotná výstavba těchto škol.¹⁸⁵ Nový spolek Ústřední Matice školské úspěšně naplnil svou roli jako propagátor českého školství. Získal maximální podporu ze strany veřejnosti i úředních činitelů a svoji odezvu si našel i v zahraničí.¹⁸⁶ Pro vyvolání dojmu nepolitického spolku bylo rovněž nezbytné získat zástupce ostatních politických směrů v zemi pro jeho založení a činnost. Připojením Ladislava Riegra, který se nejdříve se spolkem úplně neztotožňoval, se spolek dostal do spojení se staročechy. Podobnou snahu měli také se zástupci sociální demokracie, ale v tomto případě se nedohodli a rozhovory o podpoře byly ukončeny. V době založení české Matice měl německý spolek přes 22 000 členů, po první

¹⁸¹ POKLUDOVÁ, A.: *The Moravian Pact of 1905*, s. 58.

¹⁸² JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha 2010, s. 321.

¹⁸³ ŠPIRITOVÁ, A.: *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*, s. 178.

¹⁸⁴ Hlavním cílem spolku bylo zřizování škol v oblastech s etnicky smíšeným obyvatelstvem. Tyto školy byly zpočátku řízeny přímo spolky a po určité době se usilovalo o jejich začlenění do státního systému. Bez ohledu na to, zda šlo o státní či menšinové školy, obě typy spadaly do stejné kategorie a byly pod přímým dohledem státu. Soukromé školy měly možnost po splnění stanovených podmínek požádat o své začlenění do státního systému.

¹⁸⁵ ŠIMÁNĚ, M.: *České menšinové školství*, s. 73.

¹⁸⁶ Byly založeny Matice školské pro země slovinské (1884), svoji verzi mělo i Srbsko (1885) a Spojené státy americké (1886). In: ŠPIRITOVÁ, A.: *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*, s. 181.

výroční schůzi vykazovala Matice přes 700 členů. Musí se vzít na vědomí, že pole působnosti pro Matici byly pouze Čechy a Morava. Ústřední Matice se inspirovala německou verzí. Členové přispívali členskými příspěvky podle několika kategorií, jako byla zakládající, skutečná, přispívající a činná členství. Byly vytvořeny i speciální kategorie pro čestné členy. O členství mohl požádat každý občan české národnosti.¹⁸⁷

Navíc nebyly úplně jednotné názory na roli ústředních úřadů. Existovala domněnka, že místní české orgány budou aktivně podporovat zakládání národnostních škol. Tento soukromý typ škol vznikal především tam, kde z nějakých důvodů nemohly či nebyly založeny české veřejné školy. Nově vznikající školy byly provozovány pod matičním vedením jako soukromé instituce, s cílem následného převedení pod státní dohled. To nejenže zvýšilo důvěru veřejnosti ve školy, ale také by ulehčilo finanční zátěži Matice, která by nemusela tyto školy nadále dotovat. Původně se Matice zaměřovala pouze na české země, avšak její činnost se později rozšířila i na Moravu a Slezsko. I v této oblasti se objevily snahy o rozvoj českého školství a vytvářely se místní pobočky pod vedením Ústřední Matice.¹⁸⁸ Matici ovlivnilo vydání punktací v roce 1890 a až o dva roky později se s tím srovnala. Počet zakládaných škol začal opětovně stoupat, avšak oproti německé konkurenci to bylo stále málo. Spolek se snažil držet stejný počet školek i obecných škol.¹⁸⁹

Obdobou německých obranných spolků se staly tzv. národní jednoty. V Praze vznikly dvě, Národní jednota Severočeská a Národní jednota Pošumavská, v Olomouci vznikla Národní jednota pro východní Moravu a Národní jednota pro jihozápadní Moravu v Telči, později přesunuta do Brna.¹⁹⁰

Kromě nedostatku financí se nově zřízené školy potýkaly také s nedostatkem učitelů. Předtím, než školy přešly do veřejného sektoru, byli učitelé považováni za pracovníky soukromého sektoru a jejich mzdy nebyly výjimečně vysoké. V roce 1871 byl zřízen fond, který poskytoval jednorázovou podporu při odchodu učitelů z matičního spolku. Teprve v roce 1912 byl vytvořen podpůrný Kneidlův fond¹⁹¹, který fungoval jako penzijní fond a sloučil se s existujícím fondem, aby poskytoval finanční pomoc učitelům.¹⁹²

Činnost Matice probíhala v letech 1880-1905 a za 25 let své působnosti nechala zřídit celkem 82 obecných škol, z nichž devět bylo na Moravě a čtyři ve Slezsku. Padesát se podařilo přenést do veřejného systému.¹⁹³ I přes veškeré snahy Matice se nepovedlo založit dostatek škol, aby se pokryla celá poptávka. Pro představu v roce 1909 se v Podkrušnohoří vyskytovalo 23 000 českých dětí, ale do české školy chodilo pouze 8 800. Na slušné a vyhovující budovy si musely české země počkat až do ukončení první světové války v roce 1918.¹⁹⁴ Zájemci o činnost spolku si mohli předplatit Věstník Ústřední Matice školské, který vycházel každý měsíc. Cena za roční předplatné byl jeden zlatý a 20 krejcarů. Periodikum

¹⁸⁷ ŠPIRITOVÁ, A.: *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*, s. 181-182.

¹⁸⁸ LUKEŠOVÁ, E.: *Menšinové školství a Ústřední matice školská*, str. 3-5.

¹⁸⁹ ŠPIRITOVÁ, A.: *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*, s. 182.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 182.

¹⁹¹ Předsedou Matice byl v letech 1901-1912 František Kneidl.

¹⁹² ŠPIRITOVÁ, A.: *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*, s. 184.

¹⁹³ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 150.

¹⁹⁴ ŠIMEK, J.: *Historie školních budov*, s. 157-158.

vycházelo v letech 1885-1938. Spolek se snažil získat peníze prodejem propagačních materiálů a roku 1889 byla vydána kniha Františka Táborského *Našim dětem*, kterou ilustroval Mikoláš Aleš.¹⁹⁵

Řada dobových osobností vyzývala ve svých dílech širokou veřejnost, aby zvážila příspěvek na české školy. Mezi těmito lidmi byla Eliška Krásnohorská, která v knize *Malice školská a občanstvo* cílila na pracující vrstvu. Zdůraznila, že čeština už dávno není jazykem chudiny a sám císař schválil, že každý má právo na vzdělání ve svém mateřském jazyce.¹⁹⁶ Z dalších osobností se vyjádřila Karolina Světlá, která věnovala ÚMŠ výtěžek z knihy *Na bludné cestě* (1882), *Svatopluk Čech* nebo *Jan Tykač*.¹⁹⁷

2.4.1.2 Národní jednota pro východní Moravu v Olomouci

Dne 28. června 1885 byla v Olomouci založena Národní Jednota pro východní Moravu, jejímž hlavním heslem bylo „české dítě patří do české školy.“ Mezi zakládajícími členy této organizace patřily významné osobnosti jako Jan Žáček (advokát z Olomouce), František Šromota (advokát z Hranic), Dr. Hruban (redaktor *Našince*) a Alexandr Jiříček. Jednota vedla evidenci českých dětí v oblastech s národnostně smíšeným obyvatelstvem. Často vznikaly i místní pobočky jednoty, které byly podřízeny, a hlásily se k centrálnímu vedení v Olomouci. Tyto pobočky se angažovaly v otázkách školství, podporovaly zřizování nových škol a pomáhaly s jejich zdokonalováním.¹⁹⁸ Pod tímto heslem vystupoval i samotný Richard Fischer, který byl zastánce a propagátor nově vznikajících českých škol.¹⁹⁹

Mezi typické aktivity Národní Jednoty patřily vzdělávací přednášky a kurzy, zakládání knihoven a charitativní činnost. Jednota se solidárně angažovala v pomoci chudým školním dětem, dětským domovům, sirotkům a poskytovala materiální pomoc v podobě oblečení a školních pomůcek potřebným.²⁰⁰ V roce 1930 bylo registrováno 542 místních jednot s více než 64 000 členy.²⁰¹

Národní Jednota pro východní Moravu se do agitačních snah rovněž zapojila. Už v roce 1900 nechala natisknout výzvu pro české rodiče, aby dávali děti do českých škol. Později jí bylo povoleno, od okresního hejtmanství v Zábřeze, plakátování a podobné výzvy se objevovaly v časopisech i na veřejných místech.²⁰²

¹⁹⁵ ZVÁNOVEC, Mikuláš: *K finanční síle školských spolků v českých zemích. Ústřední Matice školská a Deutscher Schulverein před první světovou válkou ve srovnávací perspektivě (1880-1914)*. In: *Paginae historiae. Sborník národního archivu. K životnímu jubileu PhDr. Evy Drašarové, Csc.*, No. 27/1 (2019), s. 374-390.

¹⁹⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: *Matice školská a občanstvo*. Praha 1882, s. 29.

¹⁹⁷ ŠIMÁNĚ, M.: *České menšinové školství*, s. 73.

¹⁹⁸ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 93.

¹⁹⁹ *Pozor*. č. 282, 16. října 1919, s. 1.

²⁰⁰ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 92.

²⁰¹ Tamtéž, s. 93.

²⁰² Tamtéž, s. 98.

Od ledna 1906 začal spolek vydávat svůj vlastní časopis s názvem Věstník Národní Jednoty, který se o rok později přejmenoval na Stráž Moravy. Od 15. ročníku obsahovalo periodikum také přílohu nazvanou Hlídka národní výchovy a osvěty.²⁰³

²⁰³ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 92.

2.5 Vzdělávání učitelů

Do roku 1805

Kvalita učitelů 18. století a později i počátku 19. století byla tristní. Tereziánské reformy začaly pozvolně prosazovat změny v rámci učitelského vzdělávání. V předtereziánském období řada učitelů pocházela z řad vzdělaných nebo nevzdělaných farářů, řemeslníků, bývalých vojáků a muzikantů. Uchazeči o učitelské povolání museli sice složit zkoušku před obcí a farou, málokdo z nich disponoval komplexními a hlubokými znalostmi. Za dobrého kandidáta byl považován každý, kdo předvedl alespoň základní znalosti a dovednosti vyučovaného trivía.²⁰⁴

První pokusy o úpravu proběhly už za vlády Marie Terezie, ale až s nástupem Felbigera se udála první důležitá změna. Felbiger se taktéž zabýval vzděláváním učitelů a vytvořil systém připraven. Absolvent hlavní nebo normální školy se musel přihlásit do tzv. preparandie neboli do učitelského kurzu, v nichž následná výuka probíhala v němčině.²⁰⁵ Musel podstoupit přijímací zkoušku a po třech měsících se stal pomocníkem na venkovské škole. Po dalších třech měsících se mohl hlásit o místo pomocného učitele ve městě. Budoucí učitelé se zdokonalovali v teoretických znalostech, konkrétně se seznamovali se současnými pedagogickými a didaktickými metodami. Nebyla opomenuta ani praktická zkušenost, kdy se uchazeči účastnili hospitací u zkušených učitelů.²⁰⁶ Speciálně vybraní školní komisaři přezkušovali budoucí učitelky z ručních prací.²⁰⁷

Již v 18. století můžeme spatřit kořeny moderní výuky budoucích učitelů. Klíčovou roli hrálo předávání zkušeností starších, zkušenějších pedagogů k mladým adeptům učitelského povolání. Významnou pomůckou pro učitele se stala Metodní kniha, kterou v roce 1775 vydal Jan Ignác Felbiger. První vydání bylo v němčině, o dva roky později následovala česko-německá verze. Kniha sloužila jako průvodce pro vedení hodin, zdůrazňovala důležitost postupné výuky od jednoduchých k složitějším konceptům a od známého k neznámému. Podporovala také používání učebnic, zvláště pro společné čtení. Metodní kniha uspořádala pedagogické principy a metody logicky a srozumitelně. Felbiger zavedl tzv. písmenkovou a tabulkovou metodu. Podstata spočívala v tom, že učitel zapisoval slova, poučky a shrnutí učiva na tabuli ve formě zkratk začínajících písmenem. Tyto tabulky sloužily jako pomůcka pro žáky k zapamatování si obsahu učiva. Žáci se učili, opakovali a byli zkoušeni podle těchto zkratkových tabulek.²⁰⁸ Kniha se stala důležitým nástrojem pro profesionalizaci učitelského povolání a pomohla zkvalitnit výuku v habsburské monarchii.

²⁰⁴ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 166.

²⁰⁵ VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 121.

²⁰⁶ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 167.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 167.

²⁰⁸ VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 122.

Rok 1805

Již od 2. poloviny 18. století byl kladen důraz na praktickou výuku. Metodní kniha pro začínající učitele od Felbigera pomohla zkvalitnit vzdělávání učitelů v habsburské monarchii. Polické zřízení školské ze srpna roku 1805 se zaměřilo i na přípravu učitelů. Právně se ukotvila preparandia při hlavních či normálních školách. Kurzy se lišily podle délky na tři nebo šest měsíců, taktéž byly kurzy celoroční. Nejkratší trvání měly kurzy pro triviální školy. Specifický byl požadavek pro učitelky na dívčích školách, které se učily i ženské ruční práce. Řád se pokusil vymezit i osobnost člověka učitele. Požadovalo se, aby měl pedagog dobrý fyzický i duševní stav, zároveň být pro žáky skvělým příkladem a vést spořádaný život dobré pověsti. Měl vést nesobecký a obyčejný život. Zdárným příkladem, jak se vyvarovat možného poškození pověsti, byl zákaz hraní v hospodách a na společenských akcích. Právní předpisy zdůrazňovaly, že úcta k učitelům se bude zvyšovat, pokud v jejich domácnostech budou dodržovány pořádek, čistota, mír a harmonické vedení života.

Úsilí vlasteneckých učitelů sehrálo klíčovou roli v procesu národního obrození, který přispěl k formování moderního českého národa. Na začátku nového století se začala projevovat radikalizace české inteligence. Mnozí učitelé začali vyjadřovat nesouhlas s metodami výuky, zejména s Felbigerovou Metodní knihou. K povinným předmětům byly přidány dějepis, zeměpis, přírodopis, zpěv a zdravotní věda. Tato změna odrážela rostoucí potřebu rozšířit vzdělání a posílit národní identitu.²⁰⁹

Amerlingův systém

Karel Slavoj Amerling usiloval nejen o zlepšení vzdělávání učitelů, ale také o reformu elementárního školství. Svůj návrh představil v revolučním roce 1848 v časopise Posel z Budče. Návrh měl dvě části. První část se zaměřovala na stanovení cílů českých národních škol, popisovala odborné zásady a uváděla prostředky k jejich dosažení. Výchova dítěte měla být orientována na formování „pravého člověka“. Jedinec měl být vnímán jako člen společnosti, s důrazem na jeho plné zapojení do společenského života. Pravý člověk byl definován jako jedinec plně integrovaný do různých společenských struktur, aktivní v rodině, vlasti, státu, církvi, ale také ve vztahu k přírodě, průmyslu a vědě.²¹⁰

Tato koncepce vychází z přesvědčení, že vzdělání a výchova by měly nejen posilovat individuální schopnosti a dovednosti, ale také formovat morální a společenské hodnoty, které budou podporovat aktivní a odpovědné občanství. Důraz ve výchově reflektuje snahu o komplexní přístup k vzdělávání, který se nově zaměřuje na formování osobnosti. Tento přístup může být také reakcí na změny v hodnotových a sociálních trendech společnosti, které

²⁰⁹ VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 132.

²¹⁰ Tamtéž, s. 134

kladou důraz na individualismus a zároveň na potřebu společenské sounáležitosti a odpovědnosti.²¹¹

Vzdělávání po roce 1869 – učitelské ústavy

Nově vzniklé ministerstvo kultu a vyučování v dubnu 1848²¹² upravilo vzdělávání učitelů. Samotná činnost ústavu začínala v roce 1869, ale počátky najdeme už v roce 1848, kdy začala při hlavní škole fungovat učitelská preparanda.²¹³ Ústav byl otevřen na Panské ulici v Praze a jeho prvním ředitelem se stal již zmíněný Karel Amerling.²¹⁴ Mezi prvními byly také otevřeny ústavy v Hradci Králové, Jičíně, Příbrami, Kutné Hoře a Táboře.²¹⁵

Po vydání nového školského zákona v roce 1869 se udály změny v elementární soustavě, což byl i důvod, proč se uvedly do pohybu i změny ve vzdělávání učitelů. Zákon též obsahoval pasáž, jež se zabírala vzděláním učitelů. Muži a ženy ve věku od 15 let se měli vzdělávat odděleně na čtyřletých učitelských ústavech. U každého ústavu vznikla cvičná škola, na které studenti vykonávali praktickou výuku. Kvalitnější a obsáhlejší vzdělání se dalo očekávat v dalších pokračovacích kurzech při univerzitách a vysokých školách. Ve srovnání s předchozím obdobím se přidaly další předměty, konkrétně se vzdělávání obohatilo o reálie a tělesnou výchovu. Specifické předměty se učili muži (polní hospodářství, včelařství atd.) i ženy (ruční práce).²¹⁶ Zákonem zřízené učitelské ústavy původně přijímaly do svých řad absolventy nižší středních škol po splnění přijímací zkoušky. První přijatý ročník studoval pouhé dva roky a až od školního roku 1869/1870 studovali studenti celé čtyři roky.²¹⁷ Pražský ústav existoval až do roku 1948, kdy výuka budoucích učitelů přešla na pedagogické fakulty univerzit.²¹⁸

Dbalo se i na praktické zkušenosti. Vzdělávací oblasti byly stejné pro všechny, bez ohledu na budoucí zaměření absolventa. Důkazem o ukončení studia na ústavu bylo maturitní vysvědčení.²¹⁹ Po obdržení vysvědčení se mohli absolventi hlásit jako podučitelé na veřejných obecních školách.²²⁰ Aby mohl učitel přejít na samostatnou činnost nebo pozici v jiném typu školy, tak musel pokračovat ve vzdělávání. Až po ukončení dvouleté nebo tříleté praxe se mohl hlásit ke zkoušce, po jejímž vykonání mohl nastoupit jako učitel vyšší kategorie.²²¹ Pro každého učitele mělo být důležité i sebevzdělávání. Mohl se účastnit pedagogických

²¹¹ VÁŇA, J.: *Dějiny pedagogiky*, s. 146.

²¹² 8. dubna a 25. dubna 1848 – ústavní listina, která zaručovala stejné právo pro české i německé obyvatelstvo na školách.

²¹³ DAMOVÁ, Zora, NOVOTNÝ, Aleš, ROHOVÁ, Jaroslava: *Amerlingův státní mužský ústav učitelský*. Praha 2014, s. 1.

²¹⁴ NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 150.

²¹⁵ ŠAFRÁNEK, J.: *Rozvoj českého školství*, s. 18-19.

²¹⁶ Tamtéž, s. 19.

²¹⁷ PRŮCHA, J.: *Pedagogická encyklopedie*, s. 40.

²¹⁸ DAMOVÁ, Z., NOVOTNÝ, A., ROHOVÁ, J.: *Amerlingův státní mužský ústav učitelský*, s. 1.

²¹⁹ Tamtéž, s. 2.

²²⁰ ŠAFRÁNEK, Jan: *Rozvoj českého školství*, s. 19.

²²¹ Tamtéž, s. 20.

konferencí a kurzů pořádané učitelskými knihovnami nebo prostřednictvím pedagogických časopisů.²²² K rozvoji vzdělání také přispívaly učitelské porady konané od roku 1870.²²³

Je pravda, že až po roce 1869 lze pozorovat významné kroky směřující k vyššímu vzdělání pro učitele. Předtím byly všechny pokusy o vzdělávání učitelů spíše fragmentované a nedostatečné. Avšak v roce 1869 došlo k důležitému posunu, kdy bylo uznáno, že permanentní vzdělávání učitelů je nezbytné pro zajištění kvality vzdělávání obyvatelstva. Bylo uznáno, že investice do vzdělání učitelů je investicí do budoucnosti společnosti, která má dlouhodobé ekonomické, sociální a kulturní výhody.²²⁴ Na druhou stranu je stále patrné, že učitelstvo drželo vlastní vzdělávání ve svých rukou a do jisté míry spoléhalo na sebevzdělávání.

Lindnerův návrh

S odkazem na zákon z roku 1869 pracovala i myšlenka G. A. Lindnera²²⁵, podle něž by se při vysokých školách technických a univerzitách měly vybudovat učitelské semináře pro budoucí učitele. Usiloval o spojení teoretického a praktického vzdělávání a pokusil se o vybudování základny. V roce 1874 publikoval spis *Die pädagogische Hochschule*, v němž apeloval na důležitost pedagogické přípravy.²²⁶ Lindnerův návrh si zahrával s myšlenkou nově vzniklé vysoké školy pro učitele. Podmínkou pro studium mělo být absolvování střední školy s maturitou a doba studia byla určena na dva roky.²²⁷

Řada uchazečů o učitelské povolání neměla dostatečné vzdělání, aby byla přijata do seminářů na univerzitách či technických školách. Lindner proto chtěl založit pedagogium, které by spojilo praktické a teoretické znalosti dohromady. Pro přijetí byla potřeba pouze absolvovat učitelský ústav, gymnázium nebo reálnou školu. Škála předmětů byla rozmanitá, a proto byly vybudovány kabinety, laboratoře, zahrada a muzeum. Praxe podpořila cvičná škola, kde studenti vedli diskuze o problematických situacích a příkladech školní reality. Hospitace studenti vykonávali na okolních školách nebo v univerzitním městě.²²⁸

Lindner publikoval svoje nápady a vize v pedagogickém časopise *Pedagogium*, toto periodikum začalo vycházet v roce 1879 a později se v něm začaly objevovat rady, jak zvýšit vychovatelské zájmy a jak zvýšit úroveň vzdělanosti pedagogických pracovníků.²²⁹

²²² NOVOTNÝ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 144.167.

²²³ ŠAFRÁNEK, J.: *Rozvoj českého školství*, s. 21.

²²⁴ VALIŠOVÁ, A. – KASÍKOVÁ, H.: *Pedagogika pro učitele*, s. 29.

²²⁵ G. A. Lindner byl ředitelem učitelského ústavu v Kutné Hoře.

²²⁶ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*, s. 56.

²²⁷ První pedagogické kurzy se objevily až v období první republiky. Škola vysokých studií pedagogických v Praze a v Brně a Soukromá pedagogická fakulta v Praze. In: VALIŠOVÁ, A. – KASÍKOVÁ, H.: *Pedagogika pro učitele*, s. 31.

²²⁸ VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*. Praha, 1987, s. 57.

²²⁹ Tamtéž, s. 58.

Učitel ve druhé polovině 19. století nebyl vnímán pouze jako vzdělavatel a vychovatel. Mezi jejich nejčastější činnosti patřilo sepsování kronik či psaní článků do novin. Podíleli se na obecní samosprávě i v kulturním životě. Učitelé začali předávat světu svoje znalosti a zkušenosti. Působili pozitivně na mládež a často se stávali vzory pro obyvatele. Především ve vesnických oblastech získali prestiž a uznání od širokého okolí. Pro širokou oblast zájmů, veřejnou činnost a učitelskou práci později patřili učitelé mezi jednu z nejdůležitějších profesí.²³⁰ Po roce 1869 se významně změnila role učitelů, stali se plně nezávislými, přešli pod státní dohled a začali dostávat odpovídající plat.²³¹

²³⁰ FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – NEČASOVÁ, Denisa (ed.): *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. Brno 2011, s. 255.

²³¹ Tamtéž, s. 116.

3 BOJ O DÍTĚ – boj Čechů za českojazyčnou školu

3.1 Národnostní změny v Úsově

Revoluční rok 1848 posílil národnostní cítění všech národů v monarchii. Určitou proměnou prošlo uvědomění Němců, ale také Čechů, kteří patřili k mnohem slabším národům. Převažujícím obcovacím jazykem v Úsově byla němčina, která se používala při prestižních i praktických příležitostech. Hrubý dobový odhad tvrdí, že až $\frac{3}{4}$ obyvatel pocházelo z ryze českých rodin a němčinu se učili v pozdějších fázích života.²³² Po roce 1848 na tom byla lépe silnější němčina, což znovu ovlivnilo život ve městě. Důkazem se stalo sčítání lidu v roce 1880, ve kterém bylo zjištěno, že upřednostňovanějším obcovacím jazykem byla němčina.²³³ Demografický záznam svědčí o tom, že počet obyvatel nijak extra nerostl. V roce 1880 v Úsově žilo ve 260 domech celkem 2151 obyvatel, z nichž bylo 228 Čechů. V roce 1890 se hlásilo k češtině 403 z 2050 obyvatel.²³⁴ I dalších deset let přineslo zmenšení počtu obyvatel i Čechů, tentokrát šlo o 1750 lidí, z nichž bylo pouze 132 nakloněno češtině. Ke snižování osídlení docházelo až do konce 1. světové války v roce 1918.²³⁵ A právě tyto národnostní rozdíly vedly k tomu, že se obyvatelstvo začalo postupně dělit na dva proti sobě stojící tábory, kdy každý z nich hodlal hájit a prosazovat své zájmy.

Čech v německém Úsově

V mohelnickém okrese patřila největší pozornost právě Úsovu, kde se odehrávaly největší „boje“ mezi Čechy a Němci. V městečku tehdy žila důležitá česká menšina, i když jedinými českými vesnicemi v okolí byly Stavenice a Třeština.²³⁶

Už od roku 1855 se dá hovořit o české menšině v Úsově.²³⁷ Silný český vliv v Úsově se spojuje už s obdobím třicetileté války, ale zároveň se s městem pojila i německá síla.²³⁸ Souvisí s tím působení Lichtenštejnů, kteří se rozhodli v 18. století přesídlit do Lednice a na Úsov poslali pouze zemské úředníky. V podobném smyslu se dá vyložit založení a činnosti lesnické školy, vznik lovecko-lesnického muzea a přistěhování řady nových obyvatelů. Také rok 1848 znamenal jistou změnu v národnostním cítění. V Čechách se tyto národnostní snahy projeví dříve než na Moravě. Důkazem je, že v Čechách vycházelo několik českých

²³² BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 178.

²³³ Tamtéž, s. 178.

²³⁴ V roce 1890 bylo pouze 50 měst ze všech 307 moravských měst plně českých, 36 bylo čistě německých a 221 bylo smíšených. In: POKLUDOVÁ, A.: *The Moravian Pact of 1905*, s. 54.

²³⁵ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 179.

²³⁶ BOHÁČ, Antonín: *Boj o české menšiny v zemích českých v posledních dvou letech*. Praha 1909, s. 24.

²³⁷ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III.*, s. 99.

²³⁸ *Věstník Ústřední Matice Školské*. Praha, 11.1902, 18(11). s. 258.

periodik, ale na Moravě bylo pouze jedno, konkrétně brněnský Týdeník. Národní noviny odebíralo na Moravě pouze 50 předplatitelů a na severní Moravě to nebyl nikdo.²³⁹

Česká či moravská řeč se držela hlavně na vesnicích, ve městech měla převahu němčina, v úsovském okolí to byla Mohelnice, Uničov, Litovel nebo Zábřeh.²⁴⁰ vedení města mělo bezpečně ve své moci německy mluvící obyvatelstvo. Na druhou stranu se Češi nehodlali vzdát šance na vedení města a podnikali různé kroky, kterými by si naklonili potřebou většinou sousedů. Důkazem toho je veřejné setkání v roce 1868 u kaple sv. Rocha, která se tyčí nad městem na jižní straně. Podobná setkání se konala i v okolí. Akce proběhly v Dubicku a v Hájků u Loštic v rámci cyklu tzv. tábora lidu, všechny pozitivně pozvedly českého ducha.²⁴¹ Mezi pořadateli nebyl napřímo uveden ani jeden občan Úsova, šlo o usedlíky z bližších i vzdálenějších vesnic. Shromáždění bylo svoláno v duchu modlitby za všechny nepřátele, kteří působili negativně a tlačili na český lid. Nebyl to jediný důvod k setkání, všichni si byli vědomi důsledků prusko-rakouské války a ve svých prosbách se obrátili na ochranu před nemocemi²⁴² či dalšími negativy. Úsovské radě se situace nezamlouvala a další podobné akce zakázala. Výjimku tvořila tradiční letní pouť, která se konala každý srpen a koná do dnešních let. Její původní náboženská myšlenka byla postupně nahrazena světskou příležitostí pro setkávání rodin a přátel, kde bylo možné užít si i jiné aktivity jako byly kouzelníci a prodejní stánky.²⁴³

Úsovské rodiny na konci 19. století byly národnostně smíšené. Typické bylo, že si němečtí sedláci brali ženy z Úsova a okolí. Někdy to byly sňatky z lásky, najdou se i případy, že se svatbou vyřešily tíživé finanční problémy budoucího manžela.²⁴⁴ Děti se sice ve škole učily německy, ale ve většině českých rodin se doma mluvilo česky. První styky s němčinou měly děti dost často až těsně před nástupem do školy v šesti letech. Pro české matky bylo důležité, že se od prvních dětských slov a vět učily modlitby v češtině.²⁴⁵ Sčítání lidu v roce 1890 ukázalo, že v Úsově žila pouze čtvrtina českých obyvatel z celkového počtu. Fischer ve svém článku v Pozoru z 10. března 1893 poukázal na to, že ryze český venkov se nehodlá vzdát a bude se snažit o zlepšení svého postavení. Podobně se vyjádřil, že i okolní vesnice musí zůstat ve společenském styku s Úsovem, což by nemělo být těžké, jelikož město bylo symbolem obchodu pro blízké rolníky. K zamezení šíření němčiny v okolí Mohelnice bylo nutné vybudovat určitou ochranou bariéru. Úsov se svojí českou menšinou se ukázal jako ideální lokalita pro přerušování německého vlivu.²⁴⁶ Fischer proto Úsov několikrát navštívil ještě před samotným školním bojem. Během svých návštěv si převážně všiml jazykového postavení.

²³⁹ MERTA, Miloslav: *Česká škola v Úsově: almanach k příležitosti 60 let otevření měšťanské školy v Úsově*. Šumperk 1985, s. 9-10.

²⁴⁰ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 9.

²⁴¹ Podobné tábory lidu se konaly i v jiných oblastech. Často se diskutovalo o tom, jak důležité je docílení svornosti mezi oběma národnostmi na Moravě. Byla vyzdvihována česká snaha v boji proti německé nadřazenosti. In: FISCHER, Richard: *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872-1918*. Olomouc 1937, s. 11.

²⁴² Úsov zasáhla morová rána v roce 1866 a počet zemřelých se zastavil na 119, od srpna do října to bylo konkrétně 67. In: BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 183.

²⁴³ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 182.

²⁴⁴ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdní škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika - leden 1909, inv. č. 1.

²⁴⁵ FISCHER, Richard: *Česká škola v Úsově 1908-1938*. Olomouc 1938, s. 15.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 10.

Slyšel děti, které si hrály nedaleko zámku, mluvit česky. Čeština se používala také v hostinci a na faře. Mateřský jazyk slyšel i na trhu, když přišla žena nakoupit. Pozdravila sice německy, ale dále pokračoval rozhovor v češtině. V místním hostinci bylo také možné žádat o české časopisy, díky kterým se mohli lidé dále sebevzdělávat.²⁴⁷ O přechod na němčinu pro školou povinné děti se nejvíc staral purkmistr Josef Schubert, když převzal do své správy statek číslo 46. Na vlastní náklady nechal v roce 1891 postavit památník císaři Josefu II., dokonce dal vložit do pomníku spisy, ve kterých zdůraznil snahu, s jakou byl Josef ochoten poněmčít obyvatele.²⁴⁸ V Selských listech se často snažili napravit vyřčené pomluvy a lži, které se vytvářely na účet českých občanů. Češi byli obviněni, že vypověděli ze spořitelny 40 000 korun, což nebyla pravda. Pomluvám se nevyhnul ani český pekař Malenda, který prý údajně do chleba zapekl švába.²⁴⁹ Tyto menší nepokoje postupně vyvrcholily při snahách o založení českojazyčné školy.

²⁴⁷ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 10-11.

²⁴⁸ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III.*, s. 100.

²⁴⁹ *Selské listy*. Olomouc, 1908(48) 27. 11. 1908, s. 5.

3.2 Jazykové spory v Úsově – otázka kostela

Národnostní složení obyvatel Úsova bylo roztržštěné už od doby třicetileté války. Do městečka přicházeli Němci i Češi a postupně začala vznikat smíšená manželství, kdy si většinou němečtí muži brali dcery českých rolníků.²⁵⁰ Úsov nebyl nikdy úplně český, byli zde čeští rolníci, kteří postupně prošli německou výukou ve škole.²⁵¹ Německá škola sloužila všem, a především do ní chodily děti ze smíšených rodin. Skoro v každém statku bydlel někdo, kdo byl po matce nebo po otci z německé kolébky.²⁵²

První větší spor nastal už v 60. letech 19. století, přesně v květnu 1854. Tehdejší purkmistr Ignác Schubert společně se svým synem a nástupcem Josefem poslali na olomouckou arcibiskupskou konzervatoř a na vyšší úřednické posty protest ohledně nadužívání češtiny v úsovském kostele. Tento problém byl spatřen už s příchodem třeštinského faráře Josefa Jílka. Purkmistr si stěžoval, že nejsou dodržovány správné zásady, kde bylo nařízeno, že po dvou českých kázáních a při prvních velkých svátcích (Velikonoce a Vánoce) vždy mělo být německé kázání. Podobně na tom měly být písně a modlitby. Samotný Jílek se o tom vyjádřil následovně:

„Je to jen čirá nafoukanost, tvrdohlavost a pýcha několika jednotlivců, kteří se chtějí nařízení vzpírat. Tito páni nejsou hodnými a důstojnými potomky svých předků, jsou veřejnými hanobiteli svého mateřského jazyka, jímž je vládoucí a ve všech rodinách užívaný a proti přání se utvrzující jazyk moravský.“²⁵³

Odpovědi purkmistrovi bylo vzkázáno, že má vše zůstat při starém, pouze druhý den velkých svátků měl být věnován německému kázání. Objektivní důvod není přesně znám, protože k úsovské farnosti patřily především české obce, nicméně pochopitelným důvodem bylo to, že většina česky mluvících lidí by německému kázání nerozuměla a také by moc lidí na toto kázání nepřišlo. Vše bylo definitivně uzavřeno až v roce 1855, kdy byl narušen průběh českého kázání. Německy mluvící žáci nedělní školy překazili mši a sedm výtržníků bylo potrestáno dvoudenním vězením. Také jim bylo vysvětleno, že opakovaný pokus bude potrestán přísněji, přesněji šesti měsíci odnětí svobody. Spor musel řešit samotný olomoucký arcibiskup, který rozhodl o tom, že ve všední dny se mohou konat kázání pouze v němčině, v době adventu a Vánoc. Pro česky mluvící obyvatele se konaly mše v češtině každou neděli, které byly následované německou verzí. Při odpoledních bohoslužbách se jazyky střídaly každý týden.²⁵⁴ Hlavní spor byl sice potlačen, nicméně se objevila jistá míra nevraživosti mezi jazykově rozdělenými katolíky, která se následně objevila v dalších letech.

Spor o kostel byl oživen v roce 1899, když se němečtí Češi obrátili do Olomouce s požadavkem, aby se každý týden konalo německé kázání a aby se během českých bohoslužeb zorganizovalo ve škole německé náboženské cvičení pro školou povinné děti.

²⁵⁰ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III.*, s. 98.

²⁵¹ *Věstník Ústřední Matice Školské*. Praha, 11.1908, 24(11). s. 255.

²⁵² FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 20.

²⁵³ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III.*, s. 99.

²⁵⁴ Police, Stavenice, Klopina, Veleboř, Stavenice a Bezděkov. In: BARTOŠ, Josef: *Dějiny panství a městečka do roku 1948*. s. 179-182.

Také se jim nelíbilo, že se kněz Josef Thun ve všední dny modlil česky a požadovali německého faráře. Žádosti bylo vyhověno a už v roce 1901 byl do Úsova povolán farář Franz Ludwig. O sedm let později do Úsova zavítal český arcibiskup Bauer, který se bohužel nedočkal zvláště vřelého přivítání.²⁵⁵ Nespokojenost se projevovala v samotném vedení města. Rada a představení se odmítli zúčastnit pietní cesty k soše Jana Nepomuckého na Křížové hoře a ani nešli na mši do kaple sv. Rocha, protože se zde mělo zpívat a kázat česky.

Po zrušení vrchnostenských úřadů v roce 1848 se rozhodlo, že němčina je vhodnější jazyk než čeština/moravština. Svůj vliv na toto rozhodnutí mělo zřízení lesnické školy na zámku, čímž bylo povzneseno úsovské němectví. Zastoupení vedení města se nehodlalo jen tak vzdát. Oproti kostelní otázce se jim mnohem více dařilo v prosazování německého ve školství.²⁵⁶

²⁵⁵ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 197.

²⁵⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města*, díl III., s. 99.

3.3 První škola v Úsově

Prameny k úsovské farní škole se nedochovaly ve větším množství. Prvotní informace se nacházely v římsko-katolických matrikách, nicméně většinou šlo pouze o jmenný seznam žáků a učitelů. První učitel, Johanes Franciscus Uničovský, je se školou spojen od roku 1626.²⁵⁷ Nejstarší předchůdkyně primární školy v Úsově byla postavena 1713 v domě č. 27 a byla nahrazena novou budovou vedle kostela ze 70. let 18. století. Původní stará škola pořád stojí, akorát jí bylo přistavěno další patro a slouží jako bytový dům s několika samostatnými jednotkami.²⁵⁸

Více informací přinesla až 70. léta 18. století, kdy se upravilo vzdělávání učitelů. Učitelským přípravným systémem částečně prošel i Šebestián Černoorský, který se učil na olomoucké hlavní škole. Za svoji práci dostával ročně 18 zlatých, 36 krejcarů a co se týče naturálií, tak bral šest měric žita, tři kopy vajec a o posvěcení dostal výslužku 70 koláčků. Mimo stálý plat učitel dostával od každého žáka, kterého učil slabikovat, jeden krejcar a od těch které učil číst, psát a zpívat, bral dva krejcarey týdně. Do školy mělo docházet celkem 119 školou povinných dětí – 104 z Úsova (60 chlapců, 44 dívek), z nichž bylo 32 osvobozeno od školních poplatků a 15 dětí z nedaleké Stavenice (9 chlapců a 6 dívek), kdy čtyři z nich byly chudí. Po Šebestiánovi převzal funkci učitele jeho syn Kašpar, který měl v roce 1785 na starost přes 200 dětí. Během dalších sto let se počet žáků zvyšoval, ve školním roce 1883 bylo zapsáno 345 dětí. Vyučování bylo od 7 do 11 hodin a po přestávce následovala odpolední výuka od 13 do 16 hodin.²⁵⁹ Nicméně navrhovaná povinná školní docházka nedosahovala stoprocentní úspěšnosti. Rodiče nepovažovali vzdělávání svých dětí za důležitý bod a viděli školu spíše jako překážku v plnění hospodářských povinností. Kromě těchto obav se také objevily další překážky jako třeba nedostatek vhodného oblečení, výskyt různých nemocí a strach z tělesného trestání ze strany učitelů. Tyto faktory měly vliv na úroveň úspěšnosti školní docházky a její celkovou efektivitu.²⁶⁰

Následné informace jsou pouze částečné, většinou se týkají počtu žáků a celoročního výdělku učitelů. V roce 1807 ji navštěvovalo 91 žáků a učitel dosahoval na 144 zlatých. V této částce se skrývaly peníze od rodičů, peníze od městečka, přepočtené naturálií za štólu a koledu.²⁶¹

Školní budovu nechala postavit rada v roce 1718, kdy město využilo městské finance k výstavbě školní budovy. Tato budova byla tvořena bytem pro učitele, vyučovací třídou, kuchyňkou, sklepními prostory a předsíní. Podléhala patronátu Lichtenštejnů.²⁶² V 70. letech 18. století byla škole postavena nová budova, nicméně už v roce 1820 byla prodána a škola byla donucena se přesunout do domu č. 93 u pivovaru. V roce 1843 dvojtřídní školu navštěvovalo 170 dětí a z tohoto počtu bylo 106 chlapců. V opakovací třídě bylo 79 žáků včetně 44 chlapců. Na začátku 19. století byly vyučovacemi jazyky čeština s němčinou, ale od

²⁵⁷ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 5.

²⁵⁸ MAKAS, S.: *Z minulosti města*, díl III., s. 192.

²⁵⁹ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 5.

²⁶⁰ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 155.

²⁶¹ Tamtéž, s. 156.

²⁶² Tamtéž, s. 156.

roku 1843 byla vedena pouze němčina jako hlavní vyučovací jazyk. V sousední obci, Klopíně, byla zřízena česká škola v polovině 19. století a od jejího založení se z úsovské stala škola čistě německá.²⁶³

Už od roku 1788 byla škola neformálně označována jako německá. Připojení učitele Františka Plháka znamenalo pokus o zavedení české výuky. Nechtěl, aby šlo o totální odluku od němčiny, ale aby byla čeština vyučována jako vedlejší jazyk. Do Úsova byla v roce 1849 vyslána odborná komise a jejím úkolem bylo zjistit skutečné národnostní zastoupení dětí ve škole. Ve výsledné zprávě bylo potvrzeno, že ze 199 žáků bylo pouze 36 dětí českých a dalších 51 pocházelo z česko-německého prostředí. Ve smíšených rodinách rodiče většinou tíhli k němčině, o které si mysleli, že dá dítěti lepší šanci na budoucí život.²⁶⁴ Na rozdíl od kostelní otázky tohle dokládalo jazykovou vyhraněnost Úsova, kdy je jasné, že silně převažovala němčina a německé smýšlení. Závěr komise ponechal školu čistě německou, pouze náboženství smělo být vyučováno česky, tedy pokud to byla potřeba.²⁶⁵ Ve školním prostředí měl vliv šlechtic Thun, který prosazoval čistě německou výuku.²⁶⁶

Primární školství bylo tedy svěřeno němčině a jejím uživatelům. Češi se s tím nehodlali smířit, a proto v roce 1882 pokusili založit alespoň mateřskou českou školu. Zvedl se velký odpor. Proti založení stálo celé vedení města, němečtí učitelé i obyčejní obyvatelé, tudíž české snahy tento tlak neustály a plán selhal. Začalo se poprvé objevovat volání po zřízení české školy obecné a mezi prvními příznivci se objevili především faráři z okolních vesnic.²⁶⁷

²⁶³ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 157.

²⁶⁴ Tamtéž s. 181.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 182.

²⁶⁶ *Věstník Ústřední Matice školské*. Praha, 11.1902, 18(11). s. 258.

²⁶⁷ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 199.

3.4 České vlastenecké hnutí — volání po českojazyčné škole

Správu ve většině severomoravských městech ovládali němečtí občané a ani v Úsově tomu nebylo jinak. Silný vliv měl továrník H. Brass ze Zábřeha, který podporoval rozvoj německých škol v okolí.²⁶⁸ Ve školách a na úřadech se používala výhradně němčina. Na podporu českého školství byla v Praze založena Ústřední Matice školská. Přívlastku „ústřední“ bylo využito čistě z praktického hlediska, aby se spolek odlišil od již existujících. Na Moravě byla v roce 1872 založena organizace s názvem Matice školská v Olomouci a také v Prostějově, o rok později byla stejná Matice založena v Českých Budějovicích a v roce 1878 vznikla i v Brně. Moravská Matice si později našla stoupence a příznivce skoro ve všech českých obcích na Mohelnicku a Zábřežsku.²⁶⁹ Nespokojenost se začala projevovat v řadě měst, tvořily se tábory (české a německé), které napomohly k probuzení českého citění v lidech. Nejvýznamnější tábor pro Úsovsko byl tábor na Kosíři (7/1868) a u sv. Rocha (8/1868).²⁷⁰

Úsovské poměry obyvatelstva se na konci 19. století proměnily. Národnostní poměr při sčítání lidu v roce 1870 ukázal, že ve městě žilo 550 židů a 1670 Čechů a Němců. Další sčítání lidu, které proběhlo v roce 1890, ukázalo, že se k české obcovací řeči a národnosti přihlásilo pouze 403 obyvatel. Prvním průlomovým úspěchem bylo to, že se v roce 1895 v Úsově založil místní výbor Ústřední Matice školské. Cítil hlavně na úsovské občany, ale i na okolní české vesnice. České vzdělání bylo podpořeno zřízením české knihovny s 360 svazky. Knihovnu ovšem neprovozovala Matice, ale byla spojena s Československou jednotou.²⁷¹

Nezpochybnitelnou roli v boji za česká práva v oblasti školství měl Richard Fischer, který je se severní Moravou spojen mnohem více, než by se na první pohled mohlo zdát. Se svými přednáškami vystupoval v řadě vesnic a přednášel vhodné strategie v „bojích za české školství.“ Opakovaně chodil do Úsova, Zábřeha, Mohelnice či Šternberka. Tyto cesty byly náročné fyzicky i časově. Ve svých osobních spisech poznamenal:

„Přijel jsem do obcí, kde mimo kázání neměli ještě přednášky, a zvědavost i pak touha po vzdělání vábila mnoho účastníků. Na mé schůze na severní Moravě chodili lidé z jiných obcí třeba 2-3 hodiny pěšky, v pohodě i nepohodě, a pozdě v noci vraceli se špatnými cestami domů. Ujalo se pořádání národních slavností, které staly se dostaveníčkem celého kraje, jak svého času tábory v Lošticích, Dubicku, v Křelově u Slatěnic na Kosíři. To přispívalo velmi značně k povzbuzení národního vědomí, k rozšíření vzdělání a k poznání národních práv i povinností.“²⁷²

Myšlenku o zřízení českojazyčné školy v Úsově pronesl Richard Fischer už v roce 1895, podle něj byla nutnost a potřeba, aby místní oblast měla českou obecnou školu. Roku 1897

²⁶⁸ Byly zřízeny školy v Sudkově, Jestřebí, Písařově, Pavlově, Nemily a Janoušově. In: MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 11.

²⁶⁹ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 11.

²⁷⁰ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 100.

²⁷¹ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství a městečka do roku 1948*, s. 199.

²⁷² FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 79-81

pronesl podobnou řeč v nedaleké Polici, kde se konala schůze výboru Matice.²⁷³ Fischer se taktéž obrátil na Ústřední výbor Národní jednoty v Olomouci, aby pomohl úsovské Matici se založením školy. Jako ideální byl vybrán dům č. 75 v Třebovské ulici směrem z náměstí na Mohelnici. Starý hostinec se zahradou původně vlastnila Helena Motyková, s níž se na koupi domluvil český advokát dr. Jan Dezort z Mohelnice. Dům se kupoval s jasnou představou. Po dokončení nezbytných stavebních úprav bude do školy puštěn první ročník zapsaných žáků. Stavební úpravy slíbili udělat zdarma stavitelé Douša z Litovle a Josef Sova z Loštic.²⁷⁴ Maticní schůze z 21. října projednala školní záležitosti. Dr. Dezort důrazně připomenul, že vyučování v nově koupené a lehce přestavěné budově bylo povoleno pouze na jeden rok. Logicky se ihned začalo diskutovat o tom, zda se postaví nová budova či jen bude přistavěna další budova, která by splňovala požadované parametry. Následně se odhlasovalo, že stavitel Sova upraví starou školu, aby bylo vše řádně splněno. Celková cena byla vyčíslena na 10 000 korun. Starosta Nesét Matici informoval, že materiál zajistí místní rolníci a dovezou ho zdarma na staveniště.²⁷⁵

²⁷³ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 100.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 103.

²⁷⁵ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – Stanovy školské matice úsovské 18. září 1908, neinventarizováno.

3.5 Škola v letech 1908-1914

První jednání

Snahy o zřízení české školy se v Úsově objevovaly už dříve, jenže velkým problémem byla správa Lichtenštejnů, u kterých jednoznačně převládala němčina, a němečtí úředníci neměli vztah k místní české komunitě. V roce 1880 byla zřízena Ústřední Matice školská a tím se urychlilo jednání o české škole. Ze schůzových zápisků je patrné, že nejdříve se jednalo o zřízení mateřské školky a až poté měla být vybudována obecná škola pro starší žáky. Češství bylo posíleno příchodem většího množství inteligence (zejména doktoři a kněží), nicméně Češi stále naráželi na překážky, proč by neměla být česká škola zřízena.²⁷⁶ Velká skupina lidí si rovněž myslela, že se děti musí ve škole naučit pouze němčinu a češtinu se naučí doma, a proto nebyla potřeba zřizovat českou školu v Úsově. Postupem času si ale začali všichni uvědomovat, že to není úplná pravda a že se oba jazyky stávaly rovnoprávnějšími, než tomu bylo na konci 19. století.²⁷⁷

První žádost pro Ústřední Matici školskou byla napsána už 24. ledna 1885, kdy se na ni obrátil Mořic Surma z Moravičan u Mohelnice. V dopise zmiňuje, že se obrací s opětovnou prosbou o zřízení české školy v Úsově. Dokonce vytipoval i vhodný dům s velkým dvorem a se zahradou, kde by mohla škola působit. Budova původního domu by sloužila jako byt učitele a v přilehlé zahradě by se postavila nová jednopatrová budova se dvěma třídami, kde by se vzdělávalo okolo 80 až 100 dětí. V tomto případě by bylo nezbytné, aby škola přešla do správy obce, protože Matice by nebyla schopna tak velkou školu vydržovat a zaštit'ovat. Zároveň byla odůvodněna potřeba nové vhodné budovy tím, že si české děti zaslouží vhodnou místnost ke vzdělávání. Neslušelo se, aby se děti učily v budově hostince či pořád měnily místnosti zapůjčené od sousedů. Cena domu byla podle Surmy ideální, za dům skoro na náměstí požadoval majitel 4000 zlatých. Mořic Surma dále prosil, aby jednatelé uvážili zřízení školy a další informace by ochotně přednesl před Ústřední Matici školskou v Lošticích, kam by dodal i veškerou potřebnou dokumentaci.²⁷⁸ Žadatel se obával rostoucího vlivu okolních německých zřizovatelů škol.²⁷⁹ Vedení Matice ujistil, že by se zřízením nové školy souhlasil i úsovský kaplan, který se mu svěřil s nespokojeností obyvatel s místním nadučitelem, jeho vyučováním v němčině a konečně by se veřejně uznalo, že vyučování v mateřském jazyce je tou nejlepší volbou. Přislíbil by i odpuštění školních poplatků, které působilo jako další pozitivum.²⁸⁰

²⁷⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti*, díl III, s. 194.

²⁷⁷ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 15.

²⁷⁸ Dopis Mořice Surmy z 24. ledna 1885. Uloženo na Městském úřadě v Úsově. Mořic Surma byla kaplanem v Moravičanech a jednatel místního odboru Ústřední matice školské v Lošticích.

²⁷⁹ Němec Brass ze Zábřeha do této doby zřídil už čtyři německé školy. Surma a jemu podobní se obávali, že by nechal udělat z nedalekého mohelnického cukrovaru další německou školu.

²⁸⁰ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 9.

Matice školská Úsov

Ústřední Matice školská ovlivnila dění i v samotném Úsově. Myšlenka na založení školy se objevovala už od 80. let, diskuze byla koncem roku 1890 obnovena, nicméně k tomu zatím přes odpor německých úředníků nedošlo.²⁸¹ Na jednáních Národní jednoty v Olomouci se členové shodli, že záležitosti budoucí české školy není možné řešit tak daleko od samotného místa. Na jednom z jednání bylo doporučeno dr. Dezortovi, aby byla v Úsově založena Matice školská, která by spravovala a řešila školní otázky.²⁸² Dne 1. září 1901 byla založena odnož spolku Ústřední Matice školské a založila se Matice školská v Úsově (dále jen Matice). Návrh vypracoval dr. Richard Fischer a vše bylo projednáno a schváleno na schůzi v Klopíně u Úsova právě 1. září, kdy se daly dohromady stanovy spolky, úředně zapsány a potvrzeny byly později.²⁸³ Ustanovující valná hromada byla svolána 17. listopadu 1901 do Police, kde byli zvoleni první členové výboru.²⁸⁴ Nově zřízený spolek měl sídlo v Úsově, ale zasedali v něm i občané okolních vesnic - dr. Jan Dezort, Antonín Merta (Třeština), Jan Urbášek a Bohuslav Fajt (Police), Karel Kleibl (Pískov), Jan Nesét (Klopina) a další, z Úsova byl v čele pouze doktor Voithl, který měl na starost finance a pokladnu.²⁸⁵ Hlavní účel nově vzniklého spolku bylo zřízení a udržování české obecné školy, opatrovny (mateřské školky) a školy pokračovací. Působnost spolku zasahovala do litovelského, uničovského, zábřežského a mohelnického okresu.²⁸⁶ Matice školská měla příznivce skoro ve všech okolních obcích. Členové se dělili na zakládající, skutečné a podporující, přičemž záleželo, jestli Matici finančně podporovali.²⁸⁷ Matice veřejně zveřejnila informace o fungování spolku, jeho úkolech a aktivitách dne 19. listopadu 1902.²⁸⁸

Hlavní funkci měl předseda Antonín Merta, který společně s jednatelem Janem Dezortem podepisoval všechny listiny pod jménem Matice. Stanovy Matice byly sepsány 18. září 1901 v Mohelnici a jejich správnost zaručily podpisy prvotních členů, mezi které patřil Jan Dezort, Antonín Merta, Jan Urbášek a Jan Nesét.²⁸⁹ Výborová schůze 6. ledna 1902 projednala a schválila koupi domu od dr. Dezorta za 10350 korun, rovněž se začala plánovat nutná přestavba, aby budova splňovala předpisy a nebyla tak jednoduše napadena německými obyvateli.²⁹⁰ Už na schůzi 13. srpna 1908 bylo sděleno, že do nově vybudované školy by se

²⁸¹ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 31.

²⁸² FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 24.

²⁸³ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – Stanovy školské matice úsovské 18. září 1901, neinventarizováno.

²⁸⁴ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 31.

²⁸⁵ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 103.

²⁸⁶ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – Protokol 17. listopadu 1901, neinventarizováno.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 195.

²⁸⁸ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 31.

²⁸⁹ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – Stanovy školské matice úsovské 18. září 1901, neinventarizováno.

²⁹⁰ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – protokol 6. ledna 1902, neinventarizováno.

určitě přihlásilo pět českých dětí, i přesto se opětovně projednávala otázka, jestli je vůbec možné školu založit a kdo bude jejím zaštitovatelem.²⁹¹

Dochovala se protokolní kniha z let 1901-1924, kdy byla svolána poslední schůze Matice. První dochovaná zpráva odkazuje na první valnou hromadu 17. listopadu 1901 v Polici. Tato schůze byla svolána dr. Dezortem, aby se projednalo možné zřízení školy v Úsově. Už v této době měla Matice 20 členů z okolních vesnic. I další schůze nejčastěji jednaly o dění v Úsově a o nové škole, která byla později v roce 1908 založena. Členové si také sdělovali důležité dění v okolí, ať už šlo o politické či kulturní akce.²⁹² Kromě vlastního spolku Matice se v Úsově založila i místní Národní jednota.²⁹³

V letech 1903-1908 se schůze podle protokolní knihy vůbec nekonaly a až v roce 1908 se začínají do popředí vracet myšlenky na českou školu. Toto pětileté období dobře vystihuje zápis, ve kterém se dává na vědomí, že česká úsovská veřejnost se nezajímá o školství, dokonce se v roce 1906 uvažovalo o prodeji domu.²⁹⁴ Až s podporou z okolí (zejména za pomoci Litovle, Olomouce a Zábřeha) se snahy Matice daly do pohybu.²⁹⁵ Na schůzi Ústředního výboru Národní jednoty 27. srpna 1907 byl dr. Dezort vyzván, aby se sám osobně chopil agitace a pokusil se přivést spolek k další činnosti.²⁹⁶ Ten se nápadu chytil a od 2. srpna 1908 naváděl k otevření školy hned po prázdninách. Jednání pokračovala v Mohelnici a členové Ústřední Matice školské, Národní jednoty a školského spolku v Zábřehu se jednomyslně shodli, že po prázdninách bude otevřena česká škola v Úsově. Přesněji bylo řečeno, že pokud k tomu nedojde nyní, tak už se to nikdy nedovede do cíle.²⁹⁷ Během několika let se Matice setkala s otázkou své pasivity opakovaně. Kromě úvah o prodeji školního domu se matiční člen dr. Voithl, zodpovědný za finance, vyjádřil k odchodu z Úsova a k nedostatku místa či lidu pro českou školu. Toto stanovisko však nenašlo podporu u řady dalších členů, včetně Richarda Fischera.²⁹⁸

Na poslední schůzi 23. prosince 1924 bylo potvrzeno, že po vyřešení všech majetkových situací se spolek rozpustí. Část peněz se převedla na nově založenou nadaci, část byla také věnována Jednotě a spolku Sokol. Ideál prvotních zakladatelů Matice školské v Úsově byl naplněn. Založená české škola byla rozšířena na dvojtřídní a stala se školou veřejnou.²⁹⁹

²⁹¹ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – protokol 13. srpna 1908, neinventarizováno.

²⁹² ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – protokoly 1901-1908, neinventarizováno.

²⁹³ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 75.

²⁹⁴ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 103.

²⁹⁵ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – protokol 30. listopadu 1906, neinventarizováno.

²⁹⁶ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – protokol 1. září 1907, neinventarizováno.

²⁹⁷ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 33.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 33-34.

²⁹⁹ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – protokol z 23. prosince 1924, neinventarizováno.

Jednání o škole

První valná hromada jednající o školní otázce byla svolána na 17. listopadu 1901 do Police. Na další schůzi 6. ledna 1902 bylo odhlasováno, že se koupí budova hostince od samotného jednatele spolku dr. Dezorta, který jej měl napsaný na sebe. Odkoupení bývalého hostince č. 75 od dr. Dezorta bylo vyčísleno 10 350 korun a dům byl následně přepsán jako majetek spolku na konci února 1902. Částka byla rozdělena na několik menších splátek, protože spolek neměl tolik peněz najednou. Část peněz si půjčili od Občanské záložny v Lošticích, od Spořitelny města Loštice, od Rolnické záložny v Litovli a od Ústřední záložny rolnické v Olomouci. Částka byla od všech stejná, konkrétně se jednalo o 2000 korun. Olomoucká záložna později Matici svoji pohledávku zcela prominula.³⁰⁰ Ve stejném roce Matice požádala veřejnost o všestrannou pomoc a podporu. Nápad na vybudování školy se setkal s nadšením, nicméně samotné zbudování školy se odsunulo o několik let.³⁰¹ Spolek se pokusil vyjednávat postavení nové školní budovy na zahradě hostince, ovšem vedení města bylo zásadně proti. Odpor byl až tak silný, že se radní snažili vymyslet způsob, jak stavbě úplně zamezit. Plánovali postavení nové cesty, která by vedla přes onu zmiňovanou zahradu. Avšak ani tato finanční pomoc nebyla dostatečná, vize ohledně české školy v Úsově se odsunula do pozadí a až do roku 1908 se Matice školská v Úsově ji nepokusila zřídit. Problémem byl jednak nedostatek peněz na stavbu, ale také jistá nespolehlivost na české rodiče, protože ti byli velmi často závislí na německých obyvatelích.³⁰² Peníze na českou školu se vybíraly i v okolních vesnicích. V deníku *Severní Morava* byly občasné příspěvky o podpoře školy zveřejněny, kromě názvů vesnici byly zaznamenány i dary jednotlivců a spolků.³⁰³ Klopinský starosta Neset poznamenal, že Češi přinášejí české věci velkou materiální i společenskou obětí. V jeho řeči zaznělo, že je jejich povinností nepodlehnut zákeřným německým praktikám, musí odolat, podporovat se navzájem a neposkytnout jedinou příležitost, aby je Němci srazili na kolena. Jeho odhodlání se později objevilo i tisku.³⁰⁴

A právě v srpnu 1908 přišel Fischer s návrhem, že by se mohlo připravit otevření české školy. Z protokolu 25. srpna 1908 vyplynulo, že Richard Fischer osobně zkontroloval stav školní budovy. Podle něj byly místnosti dostatečně prostorné a důkladně připraveny pro příchod dětí. K tomuto dni bylo do školy zapsáno celkem 22 žáků.³⁰⁵ Pro oficiální povolení byla nejdříve podána žádost Ústřední Maticí školskou v Praze na povolení zřízení české soukromé školy Matice školské v Úsově v domě číslo 75, tato žádost byla podána 30. srpna 1908. Jakmile vše povolila i okresní školská rada v Zábřeh, musela být ustanovena komise, která by dohlížela na zápis do školy. Rychle došlo k vybrání vhodných kandidátů, mezi které spadal poslanec Vilém Karger, advokát dr. Tomáš Dezort a odborný učitel Jan Rozhodl.³⁰⁶

³⁰⁰ Kupní smlouva mezi Dr. Dezortem a Maticí školskou. In: Archiv Základní školy v Úsově. Viz přílohy

³⁰¹ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 200.

³⁰² Tamtéž, s. 103.

³⁰³ *Severní Morava*. Zábřeh, 1909(48), 26. 11. 1909, s. 5.

³⁰⁴ *Severní Morava*. Zábřeh, 1909(7), 12. 2. 1909, s. 2.

³⁰⁵ ZAO – SOkA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – protokol z 25. srpna 1908, neinventarizováno.

³⁰⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 103.

Zemská školní rada 21. září 1908 schválila výnosem č. 24753 zřízení soukromé školy v odkoupeném domě č. 75.³⁰⁷ Prozatím šlo o školu soukromou, která byla vedena matičním výborem, a trvalo dlouho, než se škola stala veřejnou institucí vydržovanou městem.³⁰⁸ Tento výnos školu povoloval na rok a správcem budovy byl zvolen Josef Sedláček. Jedna z podmínek stanovovala, že se po uplynulém roce musí přesunout do jiné budovy nebo stávající budova musí být upravena, aby byly dodrženy povinné parametry dané státem.³⁰⁹

Úsovská rada neváhala a okamžitě podala proti zřízení protest, ve kterém kritizovala špatný stav statku. Odkazovala se na nedostatečnou vzdálenost od cesty (pouze 10 cm), výška domu byla nízká (pouze 289 centimetrů), sousedila s kovárnou a byla příliš vlhká. Stížnost osobně podepsal starosta Karel Kloss, načež zemská školní rada stížnost vrátila pro nedostatek důkazů. Vedení města se odvolalo na samotné ministerstvo vyučování 6. října 1908 a odpovědi se jim dostalo až 23. května 1914. Ministerstvo se vyjádřilo, že je situace již vyřešena novou a vhodnou budovou.³¹⁰ Národní jednota přislíbila, že zařídí příspěvek na plat učitelů.³¹¹ Stavební sny Matice byly prozatím odloženy na neurčito, i když architekti plány dodaly včas a hotové.³¹² Zápis do školy byl stanoven na dva zářijové dny, konkrétně na 12. a 13. září 1908. Za jeho organizaci byl odpovědný dr. Dezort. Ten se také postaral, aby se jen o pár dní později podala žádost k okresnímu hejtmanství o pomoc četníků při zápisu do školy.³¹³

Zápis do školy

Zápis do české školy v Úsově se neobešel bez problémů. Původní zápis měl proběhnout dříve, bohužel zasáhla německá část obyvatel, která se nevyhnula násilí a nadávkám.³¹⁴ Silná německá část byla nesmírně rozrušena založením školy a rozhodně se jim nelíbila možnost, že by čeští rodiče zapsali svoje děti do takové instituce. Organizaci zápisu měli na starosti zemský poslanec Vilém Karger, učitel Tomáš Rozhold, dr. Jan Dezort z Mohelnice, správce a učitel Sedláček. Taktéž byl přítomen i zástupce Ústřední Matice školské z Prahy. Hned v osm hodin ráno se našťvaný dav shromáždil před budovou školy a snažil se zabránit rodičům a dětem v příchodu do budovy. Zástupci školy se obávali narůstajícího napětí, a proto se dr. Dezort obrátil na okresní hejtmanství a požádal o četnickou intervenci. Většina se totiž obávala, že s přicházejícím večerem se nepokoje jen zvýší a že nespokojení lidé dokonce zaútočí na stavbu. Už v sobotu večer se na okresním hejtmanství objevila žádost o pomoc při ochraně českého obyvatelstva Úsova. Tyto obavy byly více než oprávněné.³¹⁵

³⁰⁷ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 36.

³⁰⁸ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932, s. 24.

³⁰⁹ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 36.

³¹⁰ Tamtéž, s. 36.

³¹¹ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 103.

³¹² Tamtéž, s. 195.

³¹³ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 36.

³¹⁴ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 200.

³¹⁵ *Národní listy*. Ročník 48, Číslo 255, 15. 9. 1908, s. 2.

Matiční školu vzali Němci útokem. Úsovské doplnila řada mohelnických a medlovských Němců, kteří se vybaveni kameny a náradím rozhodli poškodit budovu. Rozbili okna, vykopali dveře, vytrhali rámy a zpusťovali vše, co jim jen přišlo pod ruku.³¹⁶ Do Úsova přijel zástupce Ústřední matice J. Šťastný, který úřední komisi sdělil, že je budova dost poničena. Okna byla vytlučena a celá fasáda byla pošpiněna blátem.³¹⁷

Selské listy v září 1908 pochopitelně reagovaly a nechaly se slyšet: „Čeští lidé jsou na ulicích přepadáni a vláčeni nepřičetnými zuřivci. Nedělá se rozdíl ve stáří či pohlaví, ať stařec či žena nebo dítě, všichni se stávají terčem zpustlosti německé. Četnictvo ukázalo se naprosto nedostatečné.“³¹⁸ Z této zprávy lze vyčíst, že ničení majetku školy ovšem nestačilo, a proto se pozornost přenesla i na obyvatele. Vůbec nikdo neunikl neuvěřitelné zlosti a Jan Dezort odhadnul správně, že se objeví problémy a požádal o ochranu budoucích žáků a jejich rodičů.

Situace po útoku na školu se pro české příslušníky nevyvíjela vůbec dobře, jejich život i majetek byl velmi silně ohrožen. V několika případech byli chudí Češi vypovězeni z bytů a hrozilo jim, že se z nich stanou bezdomovci. Naštěstí tyto nešťastníky k sobě často vzali příbuzní nebo přátelé. Pro čtyři vypovězené rodiny byl zakoupen dům v Polici.³¹⁹ Na druhou stranu se začalo ještě více dařit Němcům, mezi kterými např. vynikal jistý Merta, obchodník a podnikatel.³²⁰ Zástupci školy, kteří organizovali zápis, se od útoku museli schovávat a část z nich přemýšlela o odchodu z Úsova. Četnictvo nebylo moc platné, nejdříve sice stálo na straně Čechů, ale později se dalo na stranu druhou. Za četnictvo byl v té době odpovědný zábřežský okresní hejtman Strobach, který byl několikrát upozorněn, aby svoji práci dělal, tak jak se od něj požaduje.³²¹ Komisař Kafka se svým týmem sice po telegrafické výzvě přijel, ale to už byly největší škody napáchány.³²² Hejtman ani komisař Kafka neudělali vůbec nic, aby zabránili pohromám úsovského typu, a právě jejich lhostejnost pobudila české obyvatelstvo k pohotovému a rychlému reagování na zhoršující se situaci.³²³

Opětovný zápis se po prvním neúspěšném pokusu ještě dvakrát opakoval, přesněji 12. a 14. září a úplně byl dokončen v pondělí 16. září, za přítomnosti 38 příslušníků četnictva.³²⁴

V Pozoru 14. září 1908 se objevila zpráva pro české rodiče. „Poněvadž násilím pánů na úsovské radnici nemohl býti zápis do české školy proveden v ustanovené dny, totiž 12. a 13. září, prodlužuje se zápis ten na delší neurčitou dobu. Kdo z Vás dosud děti své nedal zapsati do české školy, může tak učinit každého dne u správce české úsovské školy pana učitele Sedláčka, jenž se od neděle trvale usadil v Úsově. Již dosavadní počet dětí (19 žáků) jest takový, že stačí k otevření školy. Škola bude otevřena za každých okolností.“³²⁵ Účel zprávy

³¹⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 104.

³¹⁷ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 34.

³¹⁸ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 104.

³¹⁹ Tamtéž s. 104.

³²⁰ *Národní listy*. Ročník 48, Číslo 255, 15. 9. 1908, s. 2.

³²¹ Tamtéž, s. 2.

³²² BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 200.

³²³ *Selské listy*. Olomouc, 1908(45), 6. 11. 1908, s. 4.

³²⁴ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika - školní rok 1908/1909, inv. č. 1.

³²⁵ *Pozor*. č. 175, 14. září 1908, s. 3.

byl jasný. Měl uklidnit rodiče, že se podobná situace nebude opakovat, protože zápis už nebude veřejnou záležitostí, ale sami si mohou vybrat, kdy se s učitelem Sedláčkem sejdou a zapíší svoje dítě do školy. Také to byla otevřená zpráva pro Němce, že se jim nepovede překazit snahy vedoucí k české škole a že její působnost bude s městem spojena i bez jejich souhlasu.

První posunutý den zápisu se do školy dostavili pouze rodiče čtyř dětí.³²⁶ Už během sobotního dopoledne byl zaznamenán první problém. Rodiče s budoucími žáky společně s Janem Dezortem (jednatel Matice), řídícím učitelem J. V. Šťastným z ÚMŠ, zástupcem Národní jednoty v Mohelnici Františkem Jandourkem, odborným učitelem Tomášem Rozholdem z Loštic a zástupcem c. k. české okresní zábřežské školní rady chtěli projít městem. Nicméně jim to bylo znemožněno a přítomní četníci se nesnažili situaci zachránit či uklidnit. Jako důvod uváděli, že Češi s průchodem plánovali agitovat po domech, avšak němečtí propagátoři svoji činnost prováděli beztravně.³²⁷ Průchod nebyl nijak příjemný, většinu cesty doprovázel pokřikující dav, který se nebál na procházející i plivnout. Situace byla natolik napjatá, že četníci dělali doprovod všem až za hranice města. Než se četníci vrátili zpátky ke škole, tak našťvaný dav stihnul vtrhnout dovnitř a zničit nábytek, a aby povzbudili svého nacionálního ducha, tak si při ničení zpívali *Wacht am Rhein*. Josef Sedláček, který měl za budovu odpovědnost, byl donucen utéct do Police, protože ho našťvaný dav ohrozil na životě, když na něj zaútočili.³²⁸ Richard Fischer taktéž velmi těsně unikl útoku. Před rozzuřeným davem, který se vybavil kamením, ujel na kole.³²⁹ Druhý den zápisu hlídali školu čtyři četníci a bylo zapsáno dalších 16 dětí, celkový počet tedy stoupl na dvacet. Bouře a nepokoje spojené se zápisem do školy pohoršily řadu Čechů po celé Moravě, protože se o útoku na budovu české školy dočetli v novinách. Na matičních schůzích se o tom taktéž horlivě mluvilo o německém útoku na školu. Chování Němců bylo odsouzeno a následně byly vyzvány úřady, aby napravily a sjednaly pořádek v dané oblasti. Vysloužily si také napomenutí, že se nedostatečně zaobírají bezpečností Čechů. Na schůzi ze dne 27. září bylo opětovně připomenuto, že měl Úsov českou školu už od roku 1667.³³⁰

O nepokojích, které proběhly 12. až 14. září během zápisu do české školy, byla Matice oficiálně informována až na schůzi 11. října 1908.³³¹

³²⁶ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika - zápis ke školnímu roku 1908/1909, inv. č. 1.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 200.

³²⁹ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932, s. 25.

³³⁰ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 105.

³³¹ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – Stanovy školské matice úsovské 18. září 1901, neinventarizováno.

Otevření a první dekáda školy

Kolaudace školy musela být po zápise odložena. Nejdříve se musely uklidit a opravit škody, které vznikly po nájedzu nespokojených občanů.³³² Po slavnostním dodatečném zápisu 16. září bylo nutné schválení budovy jako zdraví neškodné a vhodné pro vzdělávání. Okresní inspektor František Smyčka, zemský inspektor Eduard Ouředníček a komisař Kafka 1. října 1908 zkontrolovali stav místnosti.³³³ Po důkladné kontrole zapsali menší nedostatky, které bylo možno opravit později už za běžného chodu školy. K těmto problémům patřily malé detaily na záchodech, ventilace a osvětlení. Rovněž potvrdili, že se místnost může používat jeden až dva roky a vzdělávat se v ní smí až 40 dětí.³³⁴ Námitky obecního úřadu byly zamítnuty a vyučování bylo nařízeno bez odkládání.³³⁵

K oficiálnímu otevření české školy došlo 1. října 1908, když byla škola úspěšně zkolaudovaná. Slavnostní průvod českých žáčků s rodiči v doprovodu čestných hostů byl doprovázen četníky až před samotnou budovu školy. Počet dětí k prvním říjnu klesnul na čtrnáct, protože po nepokojích došlo k odhlášení několika rodin.³³⁶ Rodiče se obávali o zdraví a bezpečnost svých dětí. Až po delším přemlouvání byly školní počty doplněny žáky z Police a zvedl se na celkových 31.³³⁷ Do školy pravidelně docházelo 26, když počet zapsaných stoupl na 33, školu pravidelně navštěvovalo 30 žáků.³³⁸ Polický původ měl i nově ustanovený správce budovy Karel Kopp.³³⁹ Kolem poledne proběhla v kostele bohoslužba, které se zúčastnili čeští žáci, občané a starostové ze tří okolních vesnic (Klopiny, Police a Třeštiny). Mezi první učitele se řadil Josef Sedláček, Božena Kratochvílová, Josef Polabský, Josef Rusý, Marie Rusá, Martin Chudoba, Hermína Zajíčková a Růžena Jandová.³⁴⁰ Růžena Jandová hrála v historii úsovské školy ještě další roli a sama později působila jako správkyň školy v letech 1918-1919.³⁴¹

To, že se během deseti let vystříдалo celkem osm učitelů, svědčí, že situace kolem školy byla problematická i nadále. Jedinou překážkou, kterou viděl český lid, byla neúčast zemských poslanců při znovuootevření.³⁴² I přes protesty a nekalosti německé části obyvatel se do školy zapisovali další žáci. Počet žáků byl dostatečný, i přesto že se řada českých rodičů

³³² BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 200.

³³³ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika - zápis ke školnímu roku 1908/1909, inv. č. 1.

³³⁴ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 54.

³³⁵ Tamtéž, s. 59.

³³⁶ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika - zápis ke školnímu roku 1908/1909, inv. č. 1.

³³⁷ Dochoval se seznam 22 úsovských dětí, které školu pravidelně navštěvovaly v školním roce 1908-1909. Konkrétně šlo o Františka a Antonii Doležalovi, Annu, Marii, Boženu, Jana, Marii a Františka Heinzovi, Františka Kobylku, Bernardinu a Ludmilu Malendovy, Marii a Richarda Motlíčkovi, Ludmilu Neumanovou, Libuši Pacíkovou, Ludmilu Slezákovou, Antonína a Františka Spurného, Františka a Marii Špičkovou, Marii a Pavlu Utěšenou. In: FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 37.

³³⁸ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika - zápis ke školnímu roku 1908/1909, inv. č. 1.

³³⁹ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 201.

³⁴⁰ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 105.

³⁴¹ Tamtéž, s. 105.

³⁴² FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 54.

nesouhlasíc s existencí školy nechala uplatit a za menší peněžní částku šla ničit budovu školy společně s Němci.³⁴³ S protesty se musela škola potýkat po celý školní rok, nicméně to v Čechách pouze povzbudilo národního ducha. Odvaha českého obyvatelstva byla také vyzdvihnuta Richardem Fischerem na valné hromadě Matice školské. Schůze se konala 2. února 1910, kdy měl spolek 40 zakládajících a přes 350 přispívajících členů. Na této schůzi se také projednávala záležitost opětovně vytloučených školních okem.³⁴⁴

Německé noviny rovněž reagovaly na vznik české školy. Po svém se snažily přeformulovat události v Úsově, jen aby nepodnítily paniku a sjednotily Němce. V jednom článku se objevilo, že čeští učitelé chodí po rodinách a přesvědčují rodiče, aby zapsali svoje děti do české školy. Obyvatelé byli samozřejmě pobouřeni a svědomitý starosta Kloss jejich počínání okamžitě zastavil. Bylo prý zapotřebí, aby byla česká drzost potrestána a začali se řídit heslem: „*Oko za oko, zub za zub.*“³⁴⁵

Už 15. října 1908 nechal starosta českou školu uzavřít. Na stěně se objevila vlhká skvrna, jež by mohla ohrozit děti. Do konce měsíce byl problém odstraněn a žáci se mohli vrátit do školních lavic. Starosta Kloss se nehodlal smířit s fungováním školy, a proto trval na doloženém stavebním povolení, že byly veškeré závady řádně odstraněny. Tyto tahanice pokračovaly až do 12. prosince 1908, kdy okresní hejtmanství povolilo škole normální fungování.³⁴⁶ Okresní úředníci starostu Klose informovali, že jeho chování hraničí s jeho působností a mohlo by být posouzeno jako protiprávní.³⁴⁷

Už měsíc po otevření se ve škole vzdělávalo 13 žáků. Hlavní zásluhu na oblibě školy měl správce Josef Sedláček, který si získal důvěru rodičů z Police, a na konci listopadu 1908 do školy chodilo 31 žáků. I přes odpor Němců dělal svoji práci Sedláček svědomitě a s láskou, snažil se získávat další finance na vybavení a provoz školy až do svého odchodu 28. listopadu 1908.³⁴⁸ Za jeho funkce nejen že přibyli žáci, ale škola taktéž získala nové pomůcky, které ji závidělo celé okolí. Sedláček měl skvělé vztahy s českými řemeslníky a díky těmto kontaktům se postupně podařilo školu za velmi dobré peníze opravovat, aby rada neměla další možnost, jak fungování školy napadnout.³⁴⁹ Přicházející Vánoce se snažili učitelé dětem co nejvíce přiblížit a v prosinci 1908 proběhla oficiálně první vánoční nadílka v české škole.³⁵⁰ Byl ozdoben vánoční stromeček, děti dostaly drobné dárky (ovoce nebo oblečení) a zpívalo se.³⁵¹

³⁴³ Čas. Praha, 20.9.1908, 22(260). s. 6.

³⁴⁴ ZAO – SOKA Šumperk, fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – Stanovy školské matice úsovské 18. září 1901, neinventarizováno.

³⁴⁵ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 52.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 63.

³⁴⁷ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika- školní rok 1908/1909, inv. č. 1. č.

³⁴⁸ Čas. Praha, 29. 11.1908, 22(329). s. 19.

³⁴⁹ *Selské listy*. Olomouc, 27. 11. 1908(271), s. 2.

³⁵⁰ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), školní kronika - školní rok 1908/1909, inv. č. 1.

³⁵¹ Tamtéž - školní rok 1908/190, inv. č. 1.

V listopadu 1910 navštěvovalo českou školu v Úsově 39 dětí, ovšem zapsáno jich bylo 43, jenže čtyři z nich byly zláhány a začaly chodit do německé školy.³⁵² V prosinci téhož roku bylo ve škole hlášeno celkem 42 dětí, z toho šlo o 27 chlapců a 15 dívek.³⁵³

Samotná stavba školy byl mimořádný úspěch, ale i tak čeští rodiče váhali s přihlášením dětí do školy. Často, i přes neznalost němčiny, nechaly děti chodit do německé školy a mladší sourozenci byli učeni staršími, aby alespoň lehce pochopili základy němčiny a ve škole nebyli úplně ztraceni. *Severní Morava* neváhala, chopila se iniciativy a začala propagovat české školství. Ve zkratce popsali příběh z české rodiny, kde starší dcera učila mladší němčinu. Malá holčička měla problémy a sestra se na ni utrhla tak ošklivými německými nadávkami, že se je neopovážili otisknout. Rodiče by prý normálně zasáhli, ale protože neovládali němčinu, tak nechali spor sester bez potrestání.³⁵⁴ Tyto problémy nepřinášely něco nového. Už na konci 19. století bylo místními kaplanovi, Josefu Thunovi, známo, že děti umí jen málo německy a že v jejich domovech se mluví hlavně česky. Německý úsovský nadučitel v roce 1882 obcházel po městě a přísnějším slovem nebo dokonce výhrůžkami přesvědčoval rodiče, aby malé předškolní děti přepsali z české mateřské školy do školy německé.³⁵⁵

Pan učitel Sedláček se sice zamlouval českým rodičům, byl ale zároveň trnem v oku pro Němce. Dospělo to až k takové nenávisti, že byl správce školy napaden četníky, kteří ho honili přes celé náměstí. Okresní hejtman dělal, že se žádné problémy a nepokoje na Úsovsku nedějí. Zlost si na českých obyvatelích vylíval také nájemce lichtenštejského panství. Ani letní prázdniny neznamenaly pro školu oddych. V novinách proběhla zpráva, že 17. července byly ve škole rozbity tabule v oknech. Tři kameny byly hozeny takovou silnou, že dolétly až ke stěně a urazily kus omítky. Dalším častým způsobem, kterým byla ničena školní budova, bylo házení bláta.³⁵⁶ Na rozdíl od rozbitých věcí se bláto dalo odstranit levnějším způsobem, přesto znamenalo problémy. Vedení školy nemělo nadbytečných financí a i sebemenší opravy znamenaly narušení rozpočtu. Četníci sice chodili v noci po městě, ale buřiči si pohlídali, aby je nikdo neviděl a kameny mohli v klidu a beztréstně na budovu házet dál.³⁵⁷ Útokům se nevyhnuli ani samotní zaměstnanci školy. Na podzim 1909 byla napadena učitelka Kratochvílová a později požádala o četnickou ochranu. Už v květnu se tato ochrana ukázala jako nedostatečná, jelikož ji opět napadla skupina pubertálních Němců a celou ji ušpinili blátem. Zlost si lidé vybíjeli i na dětech, v dubnu 1910 byl bodně zraněn český žák. V témže roce 1910 došlo k útoku i na místní dívku během cesty do školy. Skupina německých mladíků ji napadla, a tak byli její rodiče nuceni kontaktovat četníky. V důsledku těchto incidentů byla slíbena ochrana českých dětí takovým způsobem, že před školou a na náměstí byli ráno a po skončení vyučování přítomni četníci, kteří měli spravedlivě dohlížet na pořádek ve městě.³⁵⁸

³⁵² *Severní Morava*. Zábřeh, 1910(45), 4. 11. 1910, s. 5.

³⁵³ *Věstník Ústřední Matice školské*. Praha, 5.-12. 1910, 26 (5-12). s. 208.

³⁵⁴ *Severní Morava*. Zábřeh, 1910(27), 1. 7. 1910, s. 3.

³⁵⁵ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 8.

³⁵⁶ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 200.

³⁵⁷ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 70.

³⁵⁸ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 201.

Nová školní budova

Postavení nové školní budovy bylo navrženo v dubnu 1909 a měla být postavena na místě, kde stály domy č. 14 a 15/2. Tyto parcely, které se nacházely mezi mlékárnou a synagogou, zakoupila Matice. Budova měla být jednopatrová a mateřskou školku, byty pro učitele a pěstounku. Plány vypracoval úsovský stavitel František Balcárek a 29. dubna 1909 byla podána žádost o povolení stavby. První problémy na sebe nenechaly dlouho čekat, i když mělo jít o školu soukromou a městské radě se to značně nelíbilo. Žádost prvně neuspěla a Dr. Dezort byl nucen podat novou žádost v květnu 1909. Ta byla schválena až v roce 1910. Nutné bylo tedy prodloužení působnosti školy v domě č. 75, jelikož původně měla budova sloužit pouze jeden rok a tato podmínka byla zdržením žádosti porušena.³⁵⁹

Úsovským učitelem byl v letech 1908-1910 Karel Kopp, rodák z Police. Do Úsova přešel na žádost okresního školního inspektora ze svého dosavadního působení ve vedlejší Klopíně. Během svojí působnosti učil přesně 42 dětí. Vzpomíná také na svůj první den: „*Vstoupil jsem do rozbité malé chalupy, kde na mě čekalo 14 žáků.*“ Tato slova zaznačil do postřelmovské školní kroniky, kde pracoval od roku 1912.³⁶⁰

³⁵⁹ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 71-72.

³⁶⁰ KOPP, Karel – později ředitel školy v Postřelmově. Medailonek v Makasových spisech. In: Archiv základní školy.

3.6 Škola v letech 1918-1938

Školní kroniky pomáhají s poznáním válečných let, kdy většinou chybí větší množství dokumentace. První světová válka nebyla výjimkou a pochopitelně negativně ovlivnila chod úsovské školy, přičemž zapříčinila to, že se počet žáků snížil na úplné minimum. V roce 1916 navštěvovalo školu sedm dětí (pravidelně pouze tři) a v září 1918 se přidaly další čtyři. Z toho vyplývá, že po celou dobu šlo o minimální návštěvnost, a dokonce se uvažovalo o uzavření školy.³⁶¹ Děti často přecházely do okolních českých škol, některé se odstěhovaly ke vzdálenějším příbuzným.³⁶² Druhá polovina roku 1918 znamenala pro českou školu v Úsově národní probuzení a rozkvět, nejvíce tomu samozřejmě přispěl 28. říjen. Od roku 1918 se počet žáků výrazně zvýšil – konkrétně byl vždy vyšší než 50. Tato vlna nově příchozích žáků vedla v roce 1919 ke zřízení a otevření II. třídy.³⁶³

Po ukončení první světové války se mohly opětovně zařadit klasické školní oslavy a akce. Děti jezdily na výlety po okolí i na vzdálenější místa. Školní kronika poukazuje na výlet na hrad Bouzov, do jeskyní v Mladče u Litovle, jedna třída absolvovala cestu autobusem na Radhošť, další na Rešovské vodopády. Také se využívala železnice, vlakem se jelo do Brna, Prahy nebo do Moravského krasu. Kromě jednodenních výletů se jezdilo i na vícedenní. Je možné zmínit pětidenní výlet do Tater na Slovensku. U většiny výletů byl zaznamenán průběh, skoro ve všech případech bylo napsáno, že se výlet povedl bez problémů, všichni se vrátili v pořádku domů k rodičům a žáci byli nadšení, že mohli opustit rodné místo.³⁶⁴ Od roku 1921 řízení školy převzal stát a matici se finančně ulevilo. Původně jednotřídní škola byla už roku 1919 rozšířena na dvojtřídní a poté roku 1929 na trojtřídní.³⁶⁵ Dalším specifickým školního roku byly školní akademie s oslavnými zpěvy, výstavou výkresů a ručních prací³⁶⁶, které se konaly od roku 1921/1922 ve spojení s koncem vyučování těsně před prázdninami.³⁶⁷

Žáci rozvíjeli kulturní znalosti, do harmonogramu bylo často zahrnuto divadelní představení, a později se přidalo i filmové. Dokládá to pozvánka na školní představení, které se konalo v o půl třetí v sále v Modré hvězdě.³⁶⁸ Zápis z kroniky v letech 1927-1928 dokazuje, že žáci cvičili divadelní hry s několika různými učiteli. Hlavním řídicím učitelem byl Vítězslav Drkoš, Stanislav Makas byl odpovědný za zpěv a hudbu, učitelky Anna Vlčková a Miloslava Bartošová společně dbaly na tanec a učitel Rudolf Hošek zajišťoval technické zázemí.³⁶⁹ Vánoční čas dětem opětovně zpříjemňovaly školní nadílky, během nichž se ozdobily vánoční

³⁶¹ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 207.

³⁶² MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 107.

³⁶³ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 14.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 14.

³⁶⁵ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 195.

³⁶⁶ Školní akademie se konají pořád, každé dva roky, těsně před Vánocemi v místním kulturním domě. Každá třída si pod vedením svého třídního učitele připraví vystoupení a poté před rodiči vystupují. Zároveň se prodávají žákovské výroky a výtěžek je investován do žáků a chodu školy.

³⁶⁷ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 15.

³⁶⁸ ZAO – SOKA Šumperk, fond Archiv obce Úsov, kart. 10, inv. č. 231, č. 87.

³⁶⁹ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 16.

stromky. Všechny děti zpívaly koledy a písně, které nacvičily během vyučování. Za odměnu za hezké vystoupení před hosty a některými příbuznými dostaly jablka, ořechy a vánočky.³⁷⁰

Přelomový rok 1918 připravil půdu pro nově příchozí děti českých rodičů, a když počet stoupl na 53 dětí, tak město začalo uvažovat o zřízení školy měšťanské. Schůze z června 1919 začala projednávat možná založení nové školy ve spolupráci s okolními obcemi. Česká měšťanská škola byla potvrzena výnosem č. 25252, který vydala zemská školní rada v Brně na konci září 1919. Nejdříve byla škola vytvořena jako čistě chlapecká, nicméně pak se z ní stala škola smíšená. Stále více žáků končilo povinnou školní docházku v nově zřízené měšťanské škole.³⁷¹ Školu převzal v roce 1921 Ústřední výbor Národní jednoty v Olomouci, který spadal pod funkci ministerstva školství.³⁷² Tímto krokem přešly veškeré finanční starosti na ministerstvo, které se snažili dotovat školy pro případné opravy a inovace.³⁷³

Život Čechů v městečku byl nadále obtěžován německými obyvateli, což vedlo k opakovaným stížnostem Růženy Jandové. Tyto stížnosti se týkaly jak provozu školy, tak i jejích osobních záležitostí. Jako správkyň školy se stala terčem neustálých útoků ze strany okolí. Z dochovaného dopisu datovaného 1. ledna 1919 lze vyčíst události před Vánoci. Jandová společně s ostatními připravovala vánočky pro vánoční dary do školy, avšak po návratu domů zjistila, že někdo hodil bláto, které znečistilo okna, a dokonce proniklo až do obytné části. V tom samém dopise je zmíněno, že předchozího dne byl všeobecně vyhlášen zákaz pošpinění budovy české školy. Zoufalá Jandová proto naléhavě žádala o pomoc s cílem dosáhnout zákazu podobných útoků v budoucnu. Jeden z dopisů žádá o další třídu, protože počet dětí dosáhl počtu 50, čímž byla kapacita třídy plně naplněna. Informuje také o tom, že lichtenštejnští správci její návrh na otevření školy na zámku zavrhl. Její další dopisy informují o přijetí školních pomůcek, o chodu a akcích ve škole či počtu dětí.³⁷⁴

³⁷⁰ ZAO – SOkA Šumperk, fond Archiv obce Úsov, kart. 10, inv. č. 231, č. 96.

³⁷¹ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 216.

³⁷² Tamtéž, s. 196.

³⁷³ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 219.

³⁷⁴ ZAO – SOkA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu 1918-1919, kart. 10, inv. č. 731, č. 281

Převedení matiční školy v Úsově pod správu obce v roce 1919 a nová budova

Rok 1919 zaznamenal pro Úsov zřízení dvou nových škol, nejprve byla otevřena škola mateřská 15. října 1919, kterou vedla učitelka Ludmila Motalová. Městský vliv na působnost školky byl ukončen 31. srpna 1926, kdy provoz převzal stát a sloučil ji s již existujícím školním systémem. Hlavním ředitelem celého systému se stal Stanislav Makas.³⁷⁵ Druhou školou byla jednotřídní měšťanská škola a ta byla zřízena 20. října 1920.³⁷⁶ Počet žáků byl rozdílný, školku navštěvovalo dvacet dětí, obecná škola měla celkem 51 žáků a do měšťanky chodilo 87 dětí. Rozporuplně, a ne úplně promyšleně, působilo umístění tříd. První třída obecné školy se nacházela v budově dřívější matiční školy, druhá třída byla umístěna ve starém pivovaru na místě původní německé školky.³⁷⁷ Národní jednota v Olomouci nepodporovala dosavadní stav školních budov a ministerstvo 1. dubna 1919 nařídilo projednání záležitosti. Spis někam zapadl a vše se začalo řešit až v únoru 1922.

V lednu 1919 Národní rada v Zábřeze informovala o tom, že matiční škola byla převedena pod správu obce a veškeré náklady budou hrazeny z rozpočtu města. O čtyři měsíce později dostala Národní rada vyrozumění od Ústřední Matice školské poděkování za předání informací o úsovské škole.³⁷⁸ Roku začátku 1922 bylo rozhodnuto, že zázemí školy je nedostatečné a je nutno postavit novou školní budovu. Přihlédlo se k postavení nové budovy pro obecnou školu, ve které se myslelo i na mateřskou školku, pro kterou měla být vyčleněna samostatná místnost. Nejdříve bylo nutné vypracovat plány, jež byly schváleny komisí 7. února. Stavba byla povolena v lednu 1923 a jako hlavní stavitel se jí ujal František Meloun z Troubelic, v dubnu 1923.³⁷⁹ Ministerstvo vydalo veřejnou zakázku 3. února 1923. Všichni zájemci se měli hlásit u stavebního oddělení při okresní správě v Šumperku ve druhém patře ve všední dny od 8-12 hodin, kde měli umožnit nahlédnutí svých návrhů. Soutěže se mohli zúčastnit pouze tuzemští stavitelé.³⁸⁰ Ještě před fyzickým počátkem stavby bylo vyřešeno umístění budovy ve městě. Byla vybrána parcela číslo 1274.³⁸¹ Jako hlavní stavitel byl zakázkou vybrán František Meloun z Troubelic, která s reálnou stavbou začal v dubnu 1923.³⁸²

Během veřejné zakázky se řešila řada jednání. Jednalo se provedení stavby nové budovy a dodatkových stavebních úprav, mezi které patřily sklářské, malířské, kamenické, malířské, truhlářské, čalounické či zámečnické práce. Ředitel Makas se hodně angažoval při řešení stavebních plánů a upozorňoval na nedostatky a chyby v plánech. Místní školní výbor v Úsově se několikrát obrátil na samotné Ministerstvo veřejných prací s připomínkami a

³⁷⁵ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 219.

³⁷⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 195.

³⁷⁷ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 195.

³⁷⁸ ZAO – SOKA Šumperk: fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu 1918-1919, kart. 10, inv. č. 731, č. 109.

³⁷⁹ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 220.

³⁸⁰ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), inv. č. 41a, fascikl 1- stavební spisy.

³⁸¹ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 86.

³⁸² ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdni škola Úsov 1909-1953(1956), inv. č. 41a, fascikl 1- stavební spisy.

žádostmi na zlepšení návrhů budovy. Předseda Jaroslav Tichý a jednatel Stanislav Makas vyjádřili svůj názor na sokl na chodbách, schodišti a ve třídách. Chtěli, aby byl udělán olejovými barvami, které měly větší odolnost.³⁸³ Na stavbě se přes léto usilovně pracovalo a díky tomu byla budova hotova už 28. října 1923. Slavnostní otevření bylo spojeno s oslavou státního svátku a šlo o velkou událost, bylo zpestřeno alegorickými vozy, pěveckým vystoupením a selským tancem.³⁸⁴ Mezi slavnostními hosty byl dr. Richard Fischer a ředitel Národní jednoty Adolf Kubis. Při slavnostní řeči ředitel poděkoval všem, kteří se podíleli na stavbě budovy, ale zmínil nezaměnitelnou úlohu českých rodičů, jež přečkaly nejtěžší chvíle české školy v Úsově.³⁸⁵ Zisk samostatné školní budovy pomohl posílit postavení české menšiny. Potíže na druhé straně vznikly německé škole, ze které odešla část dětí, které měly český původ a přešly na českou školu.³⁸⁶ Během dalších let se škola musela ještě několikrát rozšířit, protože se do ní hlásil pořád větší počet dětí. Roku 1928 ustála vyhrocenou situaci, kdy němečtí odpůrci usilovali o přesunu školy do nedalekého Dubicka. Němci doufali, že se tímto krokem sníží počet žáků ve škole. Došlo sice k oddělení Třeštiny, naopak ale přibýly další vesnice, mezi které spadaly Hlivice, Rohle a Králová.³⁸⁷ V školním roce 1930/1931 došlo k významnému rozšíření školy, kdy se z dvoutrídní stala trojtrídní. Počet žáků se zvýšil na více než 75, což byla příčina této nutné změny. Díky rozdělení do tří tříd se zlepšily podmínky pro výuku, jelikož se snížil počet dětí v jednotlivých třídách, což vedlo ke zvýšení efektivity vzdělávacího procesu.³⁸⁸

Škola získala dotace na zřízení vzdělávací zahrady, v letech 1932-1933 byly vysázeny ovocné i okrasné stromky a keře, byla vyčleněna botanická a zeleninová část a oddělený prostor pro ředitele a školníka.³⁸⁹ O rok dříve je v kronice první zápis o celoškolském stravování. Celkový počet stravovacích dnů byl 97, začínalo se vydávat 1. prosince a trvalo až do 16. března. Kromě jídla bylo zařazeno i vaření kávy. Jídelnu dotovalo město i stát, byla získána dotace 300 korun od Ústřední Matice školské, 300 korun také darovalo prezidium ministerské rady. Národní jednota Olomouc přidala 400 korun a podílel se i statkář Zatloukal, který věnoval 200 korun.³⁹⁰

Aby mohly menší děti nastoupit do obecní školy, musely napřed projít mateřskou školkou. V Úsově byly zřízeny dvě mateřské školy. První byla zřízena v domě na náměstí č. 43 15. září 1919. Domek po čase chátral víc, než se předpokládalo a z tohoto důvodů byla školce nabídnuta provizorní místnost v budově obecné školy. Teprve v roce 1932 dostala školka vlastní místnost v měšťanské škole, která byla speciálně vyčleněna pro její potřeby.³⁹¹ V roce 1937 školu navštěvovalo ve třech třídách 84 žáků.³⁹²

³⁸³ ZAO – SOKA Šumperk, fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdňská škola Úsov 1909-1953(1956), inv. č. 41a, fascikl 1 - stavební spisy.

³⁸⁴ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 220.

³⁸⁵ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 197.

³⁸⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 198.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 196.

³⁸⁸ FISCHER, R.: *Česká škola*, s. 85.

³⁸⁹ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 16.

³⁹⁰ Tamtéž s. 16.

³⁹¹ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 201.

³⁹² BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 222.

Osud obecné školy byl zpečetěn roku 1938, kdy byla škola s příchodem Němců zrušena. Učitelé byli donuceni odejít, ředitel Jílek se snažil odvést cennější školní předměty do úschovny v Litovli a za dohledu vojáků nedobrovolně opustil město. Rok, kdy se mělo oslavit 30 let od založení české školy v Úsově, se proměnil v katastrofu. Místo slávy a oslav město dostalo těžkou ránu a další náročné je ještě čekaly. V nově postavené budově byla umístěna německá škola. Podle záznamu v kronice si německý ředitel Wilhelm Tallner neoprávněně zabral školní prostory. Obnovení školy se událo až po ukončení druhé světové války v roce 1945. V nově postavené budově byla umístěna německá škola. Podle záznamu v kronice si německý ředitel Wilhelm Tallner neoprávněně zabral školní prostory.³⁹³

Makasova práce byla pro Úsov zásadní. K příležitosti 110. výročí založení české školy byla odhalena pamětní deska, která symbolizovala nejen práci Stanislava Makase, ale také přínos všech, kdo se podíleli na fungování školy v období let 1908-1938. Potomci učitelů a žáků se shromáždili 30. května 1997 před budovou školy, kde proběhl slavnostní program v přilehlých prostorech.³⁹⁴

V roce 1948 byli Richard Fischer, Stanislav Makas a Adolf Kubis oceněni čestným občanstvím v Úsově. Fischer obdržel toto ocenění za své zásluhy v boji o českou Matiční školu, podporu českého školství na severní Moravě a za svou práci spojenou s napsáním a vydáním knihy s názvem *Česká škola v Úsově 1908-1938*. Stanislav Makas byl vyznamenán za dlouholeté vedení obecné i měšťanské školy, kulturní přínos, a i za iniciaci vybudování nové školní budovy. Kubisovi byly přiznány zásluhy za aktivní účast v boji proti německé jazykové nadvládě v severomoravské oblasti a za jeho zájem o život české menšiny v Úsově.³⁹⁵

³⁹³ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 201.

³⁹⁴ Dopis Jana Motlíčka z 6. května 1997 pro Naděždu Janouškovou z Kojetína. In: Archiv města Úsov.

³⁹⁵ ZAO – SOkA Šumperk, fond Archiv obce Úsov, kart. 10, inv. č. 231.

4 DALŠÍ ŠKOLY V ÚSOVĚ

Kromě již zmíněné české školy obecné a měšťanské v Úsově fungovaly i další vzdělávací instituce. Mezi ně patřila všeobecná živnostenská škola pokračovací, která existovala v letech 1922-1938. Měla stejný obvod jako česká škola měšťanská a její vedení měl na starosti stejný ředitel jako měšťanské školy³⁹⁶ a taktéž ve škole působili stejní učitelé.

V Úsově několik let působila i zvláštní židovská škola při židovské synagoze. Ještě v roce 1855 měla přes 150 žáků, a dokonce zde učil i jeden hebrejský učitel. Židovská škola v Úsově přestala fungovat už v roce 1919, kdy ji měli navštěvovat pouze čtyři žáci (jeden chlapec a tři dívky). Důvod úpadku školy byla velká vlna vystěhovalectví, kdy řada židů Úsov opustila.³⁹⁷

4.1 Německé školy

Co se týká německých škol, tak i ty samozřejmě v Úsově existovaly. Postupně byla zřízena škola obecná i měšťanská.³⁹⁸ Pro účely diplomové práce bude analyzována pouze obecná škola. Nejstarší zpráva o německé škole v Úsově pochází z počátku května 1788.³⁹⁹

Revoluce 1848 a hlavně nový školský zákon z roku 1869 změnil původní farní školu na státní obecnou školu, pochopitelně německou. Předepsaná povinná školní docházka byla určena pro děti od šesti do čtrnácti let. Jak už bylo zmíněno, žáci dost často trpěli německou výukou, jelikož neznalost jazyka ztěžovala vyučování. Do školy v 60. letech chodilo přes 200 žáků. V roce 1876 byla spojena s jednotřídní židovskou školou, která byla původně samostatná.⁴⁰⁰

Počet žáků stále rostl a budova školy začala prostorově nedostatečná. Původně škola sídlila v domě č. 93 u pivovaru. Předtím byla do roku 1828 v domě č. 27, který zakoupilo městečko od zástupců Lichtenštejnů v roce 1816. Nově se začalo jednat o stavbě zcela nové budovy. Konkrétní podoba projektu byla stanovena v roce 1864 a již o čtyři roky později začala stavba. Nejideálnějším se ukázal pozemek na místě bývalého hřbitova, který se nacházel vedle kostela sv. Jiljí na severní straně lichtenštejnského dvora.⁴⁰¹ Stavba trvala pouhý jeden rok a v roce otevřela dvoutrídni škola. Už v roce 1873 byla přidána další třída. V roce 1876 byla spojena s jednotřídní židovskou školou, která byla původně samostatná.⁴⁰² Počet žáků postupně narůstal a dosáhl počtu 270 žáků.

Na konci každého školního roku se konala slavnost na Křížové hoře, která se nachází hned naproti zámku. Školní rok byl doplněn o výlety po okolí, exkurze a procházky, dokonce je

³⁹⁶ později měl všechny tři školy pod správou ředitel Stanislav Makas, a to přesně od školního roku 1926/1927.

³⁹⁷ MAKAS, S.: *Z minulosti*, s. 202.

³⁹⁸ Mateřská školka byla zřízena v roce 1880. In. BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 197.

³⁹⁹ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 208.

⁴⁰⁰ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 195.

⁴⁰¹ Budově se dodnes říká německá škola a po ukončení činnosti byla předělána na bytový dům.

⁴⁰² BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 195.

důkaz o vánoční oslavě. Před Vánocemi se uspořádala oslava, kdy byly rozdávány dárky a šaty pro chudší děti, menší dárek dostali všichni. Akce se vždy konala v dřevěném sále v místním hostinci. V podobném duchu působil i krejcarový spolek, který řídil rozdávání oblečení pro nejhudší rodiny. Ředitelem školy v této době byl Hubert Blaschke a za jeho působnosti opětovně narůstal počet žáků. V roce 1885 dosáhla škola 364 žáků, kteří se museli vzdělávat na etapy, protože dosavadní školní budova nestačila. Vedení školy a města vědělo o nedostatku financí, a proto se uchýlilo k rapidní změně stylu výuky. Vyšší třídy se učili střídavě a jedna ze tříd se učila v budově radnice.⁴⁰³

Počet žáků se během let také snižoval, nejvíce život ve městě ovlivnily epidemie různých nemocí. Objevila se vlna neštovic, spály, spalniček, příušnic a záškrtu. K většímu úbytku dětí došlo po otevření českojazyčné školy v roce 1908. Tehdy školu opustilo skoro 70 žáků. Není tedy pravda, že školu nejvíce ohromil vznik Československa.⁴⁰⁴ Po první světové válce se škola bránila ztrátě žáků. V roce 1918 byla škola ještě pětitřídní, nicméně o pět let později měla už třídy čtyři a chodilo do ní 120 žáků. Trojtřídní škola si udržela funkci až do roku 1938 s celkovým počtem 95 žáků.⁴⁰⁵

Vedení německých škol převzal v roce 1934 Wilhelm Tallner, který byl vůči českým spoluobčanům přívětivější.⁴⁰⁶ Po roce 1938 nahradily uzavřené české školy a přestěhovaly se do jejich původních a nově vybudovaných zázemí. Instituce svoji činnost zastavily během června 1945 a následně došlo k silné ztrátě na německých obyvatelích, jelikož byla řada z nich vystěhována.⁴⁰⁷

Jako kompenzace za založení české měšťanské školy byla založena také její německá varianta. Stavba byla povolena v roce 1920 a velikostně byla podřízena české. V roce 1924 ji navštěvovalo pouze 91 žáků. Prvním ředitelem se stal Johann Müller a jeho nástupce se stal Wilhelm Tallner.⁴⁰⁸ Existence dvou konkurenčních měšťanských škol v Úsově způsobila menší problémy. Do města byla svolána zvláštní vyšetřovací komise, aby posoudila, zda je vhodné, aby školy v Úsově nadále setrvaly. Jedním z návrhů bylo přesunutí české školy do 6 km vzdáleného Dubicka. Rozhovory opačného rázu, tudíž o zachování německé školy, tento spor ukončily až do roku 1938.⁴⁰⁹

⁴⁰³ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 196.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 196.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 218.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 218.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 181.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 218.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 220.

4.2 Česká měšťanská škola

Původně byla měšťanka umístěna v hradním křídle, jenže po čase se to ukázalo jako nevhodné. Ředitelna byla v kulaté věži Vlašimce, další místnosti byly tmavé, chladné a vlhké. Jeden z faktorů, proč se začalo uvažovat o nové škole, byl i nedostatek školních místností. Chyběly kabinety pro učitele, učebny pro výtvarnou výchovu, a pokud byl dostatek místností, tak nesplňovaly technické požadavky.⁴¹⁰ Stanislav Makas byl 1. dubna 1919 povolán jako správce nově zřízené české měšťanské školy.⁴¹¹ Tato škola byla oficiálně zřízena a otevřena v roce 1920.⁴¹² Ve školním roce 1924/1925 ji navštěvovalo celkem 143 žáků. Takto vysoký počet byl ovlivněn docházením žáků i z okolních vesnic, mezi které patřila Veleboř, Rohle, Stavenice, Třeština, Police, Klopina či Dubicko a Bezděkov.⁴¹³

Společně se vznikem české měšťanské školy byla založena také mateřská škola.⁴¹⁴

O výstavbu nové budovy pro měšťanskou školu se taktéž usilovalo od přelomu let 1922/1923, kdy už probíhaly stavební práce spojené s obecnou školou. Ale pro nedostatek finančních prostředků byla odložena až na říjen 1930. Měšťanská škola se dočkala prvních stavebních oprav v roce 1931 a kompletní přestavba byla dokončena v srpnu 1932, vedoucím stavitelem byl Čech Josef Kučera ze Zábřeha.⁴¹⁵ Zároveň byl upraven obvod vesnic, které spadaly pod Úsov. Byla oddělena Stavenice, tím že byla přepsána k Mohelnici, a naopak se přidal Pískov. Na měšťanské škole se rovněž počítalo se zajištěním stravování pro děti. Děti z chudších poměrů a neúsovské děti za jídlo neplatily, majetnějším dětem se strava taktéž zajistila, ale za menší poplatek.⁴¹⁶ Budova byla připojena do stávajícího objektu obecné školy, čímž se rozšířil školní areál. Nesměla chybět nově vybudována školní tělocvična, veřejná knihovna (obecná a měšťanská dohromady měla 532 svazků⁴¹⁷) a čítárna.⁴¹⁸ V roce 1930 už měla 776 svazků.⁴¹⁹

Slavnost otevírající novou budovu měšťanské školy se uskutečnila 21. srpna 1932 a na slávu se přišly podívat stovky lidí. Doprovodný program byl velmi bohatý. Dopoledne se konala schůze bývalých žáků, na náměstí zorganizovala dubická kapela koncert. Odpoledne bylo opět ve znamení hudby, kdy hrály další dvě kapely, dívky program doplnily tancem v krojích, svoje vystoupení předvedly i členové Sokola a hasičského sboru.⁴²⁰

Umístění školy bylo vybráno velmi symbolicky. Škola byla postavena na kopci, mezi okolními nevysokými domy, aby byla vidět na širší okolí. Z oken tříd byl krásný výhled na zámek. Paradoxem je, že škola byla symbolem češství a budova zámku symbolizovala

⁴¹⁰ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 200.

⁴¹¹ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 60.

⁴¹² Během první světové války byl na italské frontě, po jejím ukončení byl povolán do Prostějova, kde působil jako velitel národní obrany ve městě. *Pamětní list Stanislav Makas* (uložen na úřadě v Úsově).

⁴¹³ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 219.

⁴¹⁴ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 62.

⁴¹⁵ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 221.

⁴¹⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 199.

⁴¹⁷ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 15.

⁴¹⁸ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 201.

⁴¹⁹ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 79.

⁴²⁰ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 200.

německou část obyvatel.⁴²¹ V roce 1937 do školy docházelo či dojíždělo 183 žáků, z nichž bylo 37 úsovských.⁴²²

Měšťanská škola v Úsově dopadla úplně stejně jako obecní škola. Hned po německé okupaci sudetského území byla škola uzavřena a až do konce války.⁴²³ Česká menšinová škola přešla v roce 1921 pod státní správu, který se začal starat o finanční chod a také pod něj spadalo i zajišťování nových budov a oprav.⁴²⁴

⁴²¹ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 200.

⁴²² BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 222.

⁴²³ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 201.

⁴²⁴ BARTOŠ, J.: *Dějiny panství*, s. 219.

4.3 Lesnická škola v Úsově

Na začátku června 1850 byl podán návrh na moravsko-slezskou lesnickou školu lesním inspektorem Johannem Friedrichem Bechtelem⁴²⁵, který pokračoval ve snahách Vincence Hlavy. Cílem byla podpora zemědělství, vlastivědy a přírodovědy v českých zemích. Návrh se setkal s širší oblibou a nově vzniklá škola měla být sponzorována z pravidelných příspěvků od majitelů panství z celé Moravy a Slezska, určitou částku také přispívali všichni lesníci bez ohledu na kategorii, tudíž se angažovali i obyčejní hajní. Přípravný výbor přijímal peněžní dary, shromažďoval věcné dary (knihy, přístroje, pomůcky), věnoval se přijímacím protokolům a také poslal oznámení všem pánům o zamýšleném plánu.⁴²⁶ Kníže Lichtenštejn nabídl své panství, konkrétně dvě možnosti – úsovské nebo moravsko-české.⁴²⁷ 25. května 1852 byla podepsána nájemní smlouva mezi knížetem a spolkem. Jako první vytyčený milník bylo období deseti let s případnou možností jejího prodloužení. V této smlouvě byl Úsov určen jako sídlo nové školy, a blízký les Doubrava byl vyhodnocen jako vhodný prostor pro praktickou výuku lesnictví. Pro potřeby školy byla na zámku upravena budova za palácem, dodnes pojmenovaná Stará škola. Prvním ředitelem byl jmenován Josef Wessely, což byl rakouský ministr zemědělství, původního ministerstva orby.⁴²⁸

Střední odborná lesnická škola byla založena v Úsově 3. října 1852 moravsko-slezským lesnickým školským spolkem (Forstlehranstal Al. Aussee). Slavnostní bránou přes náměstí směrem na zámeckou ulici projela v 10 hodin dopoledne nepřehlédnutelná kolona. Na samotné slavobráně stálo heslo: „*Ať žije spojenými silami zřízená lesnická škola*“. Mezi čestné hosty patřili lesníci a představitelé spolků z Čech, Slezska a Dolního Rakouska, nesměla chybět i delegace vyslaná z olomoucké univerzity. Slavnostní proslov byl pronesen hrabětem Belcredim společně s novým ředitelem. V jejich projevu zdůraznili význam vzdělání a výchovy v oblasti lesního hospodaření a ocenili úspěchy moravských lesníků.⁴²⁹

Výuka začala hned druhý den po slavnostním otevření. Studium bylo dvouleté a osnovy byly schváleny rakouským ministerstvem orby už 1. února 1852.⁴³⁰ V prvním roce se žáci měli učit o dějinách lesnictví, aritmetice, geometrii, trigonometrii, stereometrii, rýsování map a plánů staveb, geologii, půdoznalectví. Nesměla chybět lesní botanika, myslivecká a lesnická zoologie, nauka o lesních porostech, ochrana a obnova lesa a také základy obchodní nauky a účetnictví. Osnovy ve druhém ročníku byly obohaceny o praktickou výuku geometrie, základy lesní správy a zákonů, lesnickou entomologii, nauku o myslivosti a přírodě. Zimní semestr začínal 1. října a byl ukončen Velikonocemi, následovaly čtrnáctidenní prázdniny ukončené začátkem letního semestru, který končil 31. srpna. Celé září měli studenti hlavní prázdniny. Vyučovacím jazykem byla samozřejmě němčina, český jazyk byl učen knězem

⁴²⁵ Johann Friedrich Bechtel působil jako jednatel spolku až do své smrti roku 1868 a v roce 1856 mu byla udělena čestná zlatá medaile.

⁴²⁶ DOUBRAVSKÝ, Z.: *Lesníci*, s. 8.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 12.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 13.

⁴²⁹ DOUBRAVSKÝ, Z.: *Lesníci*, s. 13.

⁴³⁰ GABZDIL, J. a RICHTÁR, V.: *Střední lesnické školství na Moravě*, s. 14.

Karlem Frankem jako nepovinný a volitelný předmět. Celkem bylo každý rok přijato 20 žáků, tudíž v celé škole se zároveň učilo 40 studentů.⁴³¹

V opravené školní budově se nacházely učebny i posluchárny, kam studenti pravidelně docházeli z podzámčí. Studenti měli bydlet v měšťanských rodinách v podzámčí. Vzdělávání nebylo levné, žáci si museli zajistit stravu, platit ubytování, také kompletně všechny školní pomůcky a uniformu. Poplatky spojené se studiem se nejprve týkaly pouze synů nelesníků, ale od roku 1876 je museli platit všichni studenti. Velkou pomocí bylo stipendium, které bylo udělováno pěti až třinácti vybraným studentům.⁴³² Studentský život ovlivnil i samotný život ve městě. Oblíbeným místem, kde se scházeli, se stal hostinec U Modré hvězdy, který se nacházel na náměstí. Vchod hostince byl ozdoben knížecím erbem, díky němuž snadno odhadovala spojitost mezi hostinským a zámekem. V hostinci byl kulečník a taneční sál a stal se tedy centrem společenského života. Často se zde konaly plesy, koncerty nebo divadelní představení.⁴³³ Ředitel a učitelé neměli lehkou cestu, metody a formy výuky hledali za pochodu, protože lesnické střední odborné vzdělávání nemělo na našem území obdobu. Už od začátku byla teorie a praxe úzce spojeny. Učitelé byli sice zkušení odborníci svých oborů, ale bez pedagogického vzdělání. Snažili si do výuky zapojit exkurze, cvičení a praktické ukázky na školním polesí.⁴³⁴

Zřízením školy si představitelé města slibovali povznesení úrovně městečka, což se jim na celých 15 let povedlo. V roce 1867 byla škola přesunuta na hrad Sovinec. Důvodem tohoto přesunu byla údajná potřeba finančního úsporného opatření. Ze Sovince byla později přesunuta do Hranic na Moravě.⁴³⁵ Zřízením úsovské školy byl položen základ moderního odborného výcviku. Tento výcvik měl dlouhodobý vliv a ovlivnil následující generace středoškolských a vysokoškolských pedagogů a vědeckých pracovníků v oblasti lesnictví.

V roce 2007 byla dokončena rekonstrukce budovy bývalé lesnické školy v rámci úsovského zámku, a v ní byla otevřena expozice, která umožňuje návštěvníkům prohlédnout si prostor původní lesnické školy. Tato expozice obsahuje širokou škálu dokumentů, učebních pomůcek, studentských prací a dalších předmětů souvisejících s oblastí lesnictví. Budova je přístupná zdarma a je otevřena kdykoli, kdy je otevřen zámecký areál. Návštěvníci mohou prohlídku absolvovat samostatně bez nutnosti průvodce. Kromě informací o historii lesnické školy zde mohou obdivovat exponáty, které odkazují na vývoj lesnictví až do současnosti. Součástí expozice je také výstava nazvaná "Nářez", která představuje různé druhy dřevin prostřednictvím zajímavých prezentací.

⁴³¹ DOUBRAVSKÝ, Z.: *Lesníci*, s. 14.

⁴³² DOUBRAVSKÝ, Z.: *Lesníci*, s. 14.

⁴³³ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 70.

⁴³⁴ DOUBRAVSKÝ, Z.: *Lesníci*, s. 14.

⁴³⁵ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 70.

4.4 Mlynářská škola v Úsově

Po přesunutí lesnické školy, z prostorů zámku v roce 1855 na hrad Sovinec, se úsovští obyvatelé nesnažili povznést vzdělávací úroveň města. Teprve od roku 1909 začali pracovat s myšlenkou založení nové střední odborné školy. Na začátku roku 1910 se definitivně rozhodli a podali žádost, níž se doptávali na možnost zřízení nové mlynářské a vodní odborné školy.⁴³⁶ O založení odborné školy se aktivně prosazoval mohelnický rodák Gustav Schnider, který se snažil o zvýšení obecné povědomosti o potřebě středního učení v Úsově.⁴³⁷ Následně byl ustanoven výbor, ve kterém zasedal starosta Kloss a radní Jílek, pro které se koupil nový psací stroj.⁴³⁸

V červenci 1910 obecní zastupitelstvo uvolnilo 500 korun na výdaje spojené se zřízením mlynářské a vodní odborné školy. Purkmistr Karel Kloss a obecní radní Josef Černý byli pověřeni jednáním s knížetem Janem II. o vybudování školních prostor na zámku.⁴³⁹ Jan II. Dobrotivý s vedením města jednal osobně, i přesto, že na zámku nikdy nesídlil a všechny funkce zastávali úředníci a správce panství.⁴⁴⁰ Během následujících schůzí byly vyčleněny další peníze, které byly nezbytné na fungování školy, ale přednostně mělo být koupeno nové vybavení. Konkrétně se v roce 1911 uvolnilo dalších 12 000 korun a 17. dubna 1912 byla povolena půjčka pro starostu ve výšce 50 000 korun.⁴⁴¹

Zámožní občané měli přispívat určitou částku na nemajetné studenty a tímto krokem se měl jejich počet zvednout. V prvním roce studovalo osmnáct studentů, což byl na vysoce specializovanou školu v malém městě docela úspěch. Nicméně škola nikdy nepřesáhla počet 20 současně zapsaných žáků. Chod školy zajišťoval ředitel a také pět učitelů z Čech, Haliče, Bavorska, Tyrol a Štýrska.⁴⁴²

Během jejího působení se ve zřízeném výboru projevovaly rozdílné názory, které postupně gradovaly. Už na schůzi v roce 1912 bylo apelováno, že musí členové výboru spolupracovat, jinak škola nemá šanci na přežití. Nakonec to dospělo k tomu, že členové výboru nepobírali žádný plat a výplatu dostávali pouze učitelé. Postupně se začalo jednat, že zřízení mlynářské školy bylo chybné.⁴⁴³

V roce 1913 byl zvolen nový starosta, František Kloss, a škola dostala státní podporu ve výši 10 000 korun. Rozpočet školy v listopadu 1913 přesáhl stanovenou částku skoro o 280 % a další žádost o půjčku byla zamítnuta. Problémy ve vedení stále přetrvávaly a škola se dostala

⁴³⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 212.

⁴³⁷ MERTA, M.: *Česká škola v Úsově*, s. 7.

⁴³⁸ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 213.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 212.

⁴⁴⁰ Vztah Jana s Úsovem byl odlišný. Na rozdíl od svých předchůdců se na Úsov několikrát vrátil, a dokonce zde nechal vybudovat lovecko-lesnické muzeum, ve kterém byly vystaveny trofeje převážně z afrických cest.

⁴⁴¹ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 213.

⁴⁴² FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 89.

⁴⁴³ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 213.

do finančních potíží. Poslední peníze dostala v září roku 1913 a i přesto se vedení města skoro jednomyslně shodlo, že je nemožné školu nadále vydržovat.⁴⁴⁴

Těsně před začátkem první světové války roku 1914 byla mlynářská škola přesunuta do Břeclavi pro nedostatek vody a zničení mlýna.⁴⁴⁵ Tímto byla její kapitola v Úsově uzavřena. Úsovští představení nebyli schopni školu udržet více než čtyři roky a po ztracení singulárních polností se město stalo nejchudší oblastí celého panství ovládaného Lichtenštejny.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 213.

⁴⁴⁵ FISCHER, R.: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*, s. 89.

⁴⁴⁶ MAKAS, S.: *Z minulosti města, díl III*, s. 213.

5 ZÁVĚR

V předkládané diplomové práci byla detailně zkoumána problematika vzdělávání v rámci habsburské monarchie se zvláštním zaměřením na české země, konkrétně od doby vlády Marie Terezie, přes revoluční rok 1848 a až do 20. let 20. století. Práce se soustředila na klíčové milníky ve vývoji školského systému, přičemž největší důraz byl kladen na Felbigerův a Hasnerův školský zákon, které zásadně ovlivnily podobu školství od roku 1774 do roku 1922. Analyzované období pokrývá významné změny a reformy, které formovaly vzdělávací systém a odrážely širší sociopolitické proměny v habsburské monarchii.

Jednotlivé kapitoly byly vzájemně propojeny a objasňovaly dopady obecných nařízení na konkrétní situaci v malém moravském městě Úsově, jehož složité a rozmanité obyvatelstvo představovalo významnou výzvu při snahách o založení nové české školy. Bylo zde analyzováno napětí mezi českou a německou komunitou, které vyústilo v konflikty, jež postupně eskalovaly až k fyzickým útokům a vandalismu. Tato konfliktní situace reflektovala širší národnostní a jazykové spory, které byly v habsburské monarchii časté.

Odpovědí na hlavní badatelskou otázku práce poskytuje komplexní pohled na vznik a následný provoz českojazyčné školy v Úsově, která se pro místní českou populaci stala symbolem odhodlání a síly. Prosazení myšlenky a samotná realizace založení školy nebyly otázkou několika týdnů; všichni zúčastnění věnovali této snaze mnoho hodin práce. Navzdory všem překážkám, včetně útoků a očeřování ze strany německého tisku, škola obstála a pokračovala ve své činnosti. Na druhé straně práce ukazuje, jaké těžké následky měla tato situace pro úsovské Němce, kteří se pokoušeli různými způsoby zabránit založení české školy i řádnému fungování.

Výzkum, který se opíral pouze o české dobové prameny a osobní svědectví Richarda Fischera a Stanislava Makase, který působil jako učitel a později ředitel obecné a měšťanské školy, nabízí detailní analýzu vzájemných reakcí obou stran a jejich vliv na školní a každodenní život v Úsově. Tento přístup umožnil vytvořit jasnější obraz o událostech a jejich kontextu, jak byly vnímány a interpretovány v českých médiích té doby. Analýza těchto pramenů odhalila nejen přímé důsledky školských reforem, ale také hlubší sociální a kulturní dynamiky, které ovlivňovaly místní komunitu.

Snahou práce je zaplnit existující mezeru v dějinách města Úsova s důrazem na vzdělávací instituci a nabízí ucelenou studii, která spojuje teoretické poznatky o vývoji školství na českém území s konkrétními historickými událostmi v Úsově. Práce ukazuje, že školská otázka v Úsově má nejen historický význam, ale je i důležitým aspektem současného života ve městě. Příběh založení a udržení českojazyčné školy v Úsově je nejen svědectvím o národnostních konfliktech, ale i důkazem vytrvalosti a odhodlání místní komunity.

Závěrem je třeba zdůraznit, že školství v Úsově zůstává otevřeným polem pro další výzkum. Obnovení činnosti obecné školy po druhé světové válce a její kontinuální existence až do současnosti poskytuje bohatý materiál pro další studium, které by mohlo přinést nové poznatky a porozumění vývoji školství v Úsově a jeho vlivu na současnou komunitu.

Následný výzkum by mohl zahrnovat například srovnání s jinými městy podobné velikosti a demografického složení, aby bylo možné lépe pochopit specifika a obecné trendy v rámci školských reforem v habsburské monarchii a jejich dopad na místní úroveň.

Tato práce tak nejen rozšiřuje naše znalosti o historii školství v Úsově, ale také přispívá k širšímu pochopení kulturních a společenských procesů, které formovaly život v maloměstských komunitách habsburské monarchie.

RESUMÉ

The thesis titled "The Development of Education in Úsov from the Second Half of the 19th Century to the 1930s" centres on examining the historical progression of education within the Úsov region, focusing on key legislative milestones and the establishment of minority schools and teaching the future teachers. The study deals with it from the second half of the 19th century to the 1930s, a period characterised by significant changes in the organisation and structure of education in the Czech lands.

The analysis commences with a historical context, including the influence of Maria Theresa and the implementation of Felbiger's educational law. Furthermore, the thesis delves into the significant impact of Hasner's Law, which profoundly influenced the development and organisation of education.

The central part of the thesis is dedicated to the establishment of Czech-language schools in Úsov, their integration into the social and cultural context of the surrounding area, and subsequent developments. It encompasses an analysis of social, political, and cultural factors influencing education during that time.

The objective of the thesis is to provide a comprehensive view of the historical development of education in Úsov and its relation to the broader political and social context. The outcomes of this analysis yield new insights into the evolution of education in the region and its role in shaping societal structures during the specified period.

LITERATURA

Tištěné prameny:

- 1) BARTOŠ, Josef: *Dějiny panství a městečka do roku 1948*. [strojopis, bez místa vydání] 1996.
- 2) FISCHER, Richard: *Cesta mého života. III. díl*. Olomouc 1937.
- 3) FISCHER, Richard: *Česká škola v Úsově (1908-1938)*. Olomouc 1938.
- 4) FISCHER, Richard: *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872-1918*. Olomouc 1937.
- 5) FISCHER, Richard: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932.
- 6) MAKAS, Stanislav: *Z minulosti města Úsova*, díl I. [strojopis, bez místa vydání]
- 7) MAKAS, Stanislav: *Z minulosti města Úsova*, díl III. [strojopis, bez místa vydání]
- 8) MERTA, Miloslav: *Česká škola v Úsově: almanach k příležitosti 60 let otevření měšťanské školy v Úsově*. Šumperk 1985.

Zákony:

- 1) Císařský patent ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z. Dostupný z: <https://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm> [cit. 15. 5.2024]
- 2) Hofdekret vom 13. Oktober 1770. Theresianisches Gesetzbuch, 6. Band, Nro. 1244, Wien, s. 293-294.
- 3) Říšský zákon z 26. května 1874, č. 7114. In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1878, s. 281-337.
- 4) Říšský zákon PRAVIDLA VYUČOVÁNÍ VE ŠKOLÁCH OBECNÝCH z 14. května 1869, č. 62. In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1878, s. 42-100.
- 5) Říšský zákon DĚTSKÉ ZAHŘÁDKY (ŠKOL MATEŘSKÝCH) A ÚSTAVŮ JIM PŘÍBUZNÝCH z 22. června 1872, č. 4711. In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1878, s. 257-271.
- 6) Říšský zákon ORGANIZAČNÍ STATUT PRO ÚSTAVY UČITELSKÉ z 26. května 1874, č. 7114. In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1878, s. 281-337.
- 7) Říšský zákon ŠKOLNÍ ŘÁD A VYUČOVÁNÍ PRO OBYČEJNÉ ŠKOLY OBECNÉ z 20. srpna 1870, č. 105. In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1878, s. 150-198.
- 8) Říšský zákon ZŘÍZENÍ KNIHOVEN ŠKOLNÍCH z 18. března 1872, č. 1608. In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1878, s. 394-402.

- 9) Říšský zákon ZÁKLADNÍ PRAVIDLA O POSTAVENÍ ŠKOLY K CÍRKVI z 25. května 1868, č. 48. In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*. Praha 1878, s. 11-16.

Nevydané prameny:

- 1) Archiv Městského úřadu v Úsově - Makasovy spisy.
- 2) Archiv Základní školy v Úsově.
- 3) ZAO – SOkA Olomouc: fond Sběrka matrik, inv. č. 7097.
- 4) ZAO – SOkA Šumperk: fond Archiv obce Úsov, inv. č. 231, kart. 10.
- 5) ZAO – SOkA Šumperk: fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdní škola Úsov 1909-1953(1956), inv. č. 1.
- 6) ZAO – SOkA Šumperk: fond Česká státní menšinová obecná a měšťanská újezdní škola Úsov 1909-1953(1956), inv. č. 41a, fascikl 1.
- 7) ZAO – SOkA Šumperk: fond Matice školská Úsov, protokolní kniha, neinventarizováno.
- 8) ZAO – SOkA Šumperk: fond Matice školská Úsov, protokolní kniha – Stanovy školské matice úsovské 18. září 1901, neinventarizováno.

Periodika:

- 1) Čas (1908)
- 2) Lidové noviny (1907)
- 3) Národní listy (1908)
- 4) Pozor (1908,1919)
- 5) Selské listy (1908)
- 6) Severní Morava (1909,1910)
- 7) Věstník Ústřední Matice školské (1902,1908,1910)

Články:

- 1) HÁJEK, Václav: Tisková zpráva - *Před 130 lety došlo k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity*. Praha 16. února 2012. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-3925.html> [cit. 22. 3. 2024]
- 2) LUKEŠOVÁ, Eva: *Menšinové školství a Ústřední matice školská*. In: Česko-lužický věstník, č. 1 / leden 2017, str. 3-5. <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/mensinove-skolstvi-a-Ustredni-matice-170305.htm> [cit. 19. 3. 2024]
- 3) KLADIWA, Pavel: *Německé školství v Perkově Prostějově*. In: *Historica Olomucensia*. Olomouc 2022, č. 63.
- 4) KLÍMA, Karel: *Prosincová ústava v komparativním kontextu vývoje ústavnosti v Evropě*. In: *Právník*. Praha 2017, roč. 156, č. 12, s. 1060-1063. [cit. 4. 4. 2024]
- 5) KONÍŘOVÁ, Marta: *Školní knihovny v 19. století: kontroval, podpora a znovu kontrola*, s. 139. In: *Acta Musei Nationalis Pragae*, roč. 63, č. 3-4, 2008. Dostupné z:

- https://publikace.nm.cz/file/bc42955d71c32950050df38975f7a735/20161/NM_ACTA_c2_2018_DOI_web-139-145.pdf [cit. 19. 3. 2024]
- 6) KLOČKOVÁ, Lenka: *MŠMT od roku 1848 do současnosti*. In: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy> [cit. 10. 3. 2024]
 - 7) MĚCHÝŘ, Jan: *České národní menšinové školství v Čechách 1867-1914*. s. 69. In: *Sborník k problematice multietnicity: České země jako multietnická společnost. Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918*. Praha 1996.
 - 8) POKLUDOVÁ, Andrea: *Brněnské školství v kontextu lex Perek*. In: *Historica revue pro historii a příbuzné vědy*. Ostrava 2021, č. 2, s. 166-196.
 - 9) POKLUDOVÁ, Andrea: *The Moravian Pact of 1905: A Model Solution to Ethnic Conflict, or Way to Deepen Ethnic Conflict in Multi-Ethnic Towns? A Case Study of Olomouc*. In: *Historica Olomucensia*, 2023, č. 64/1, s. 51-71.
 - 10) PUŠ, Ivan: *Lex Perek a Marchetova prováděcí nařízení. Jejich vznik, aplikace a dobová recepce*. In: *Časopis Matice moravské*, 136, 2017/1, s. 81-97. [cit. 16. 4. 2024]
 - 11) ŠIMÁNĚ, Michal: *České menšinové školství v Československé republice: ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*. Brno 2019. <https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/141714.pdf>
 - 12) ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*. In: *Paginae historiae: Sborník Národního archivu* 1, 1993, s. 178-195. <http://old.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/1993/Spiritova.pdf>
 - 13) ZVÁNOVEC, Mikuláš: *K finanční síle školských spolků v českých zemích. Ústřední Matice školská a Deutscher Schulverein před první světovou válkou ve srovnávací perspektivě (1880-1914)*. In: *Paginae historiae. Sborník národního archivu. K životnímu jubileu PhDr. Evy Drašarové, Csc.*, No. 27/1 (2019), s. 374-390. https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2024/03/PH_27_1_2019_STUDIE-ZVANOVEC.pdf

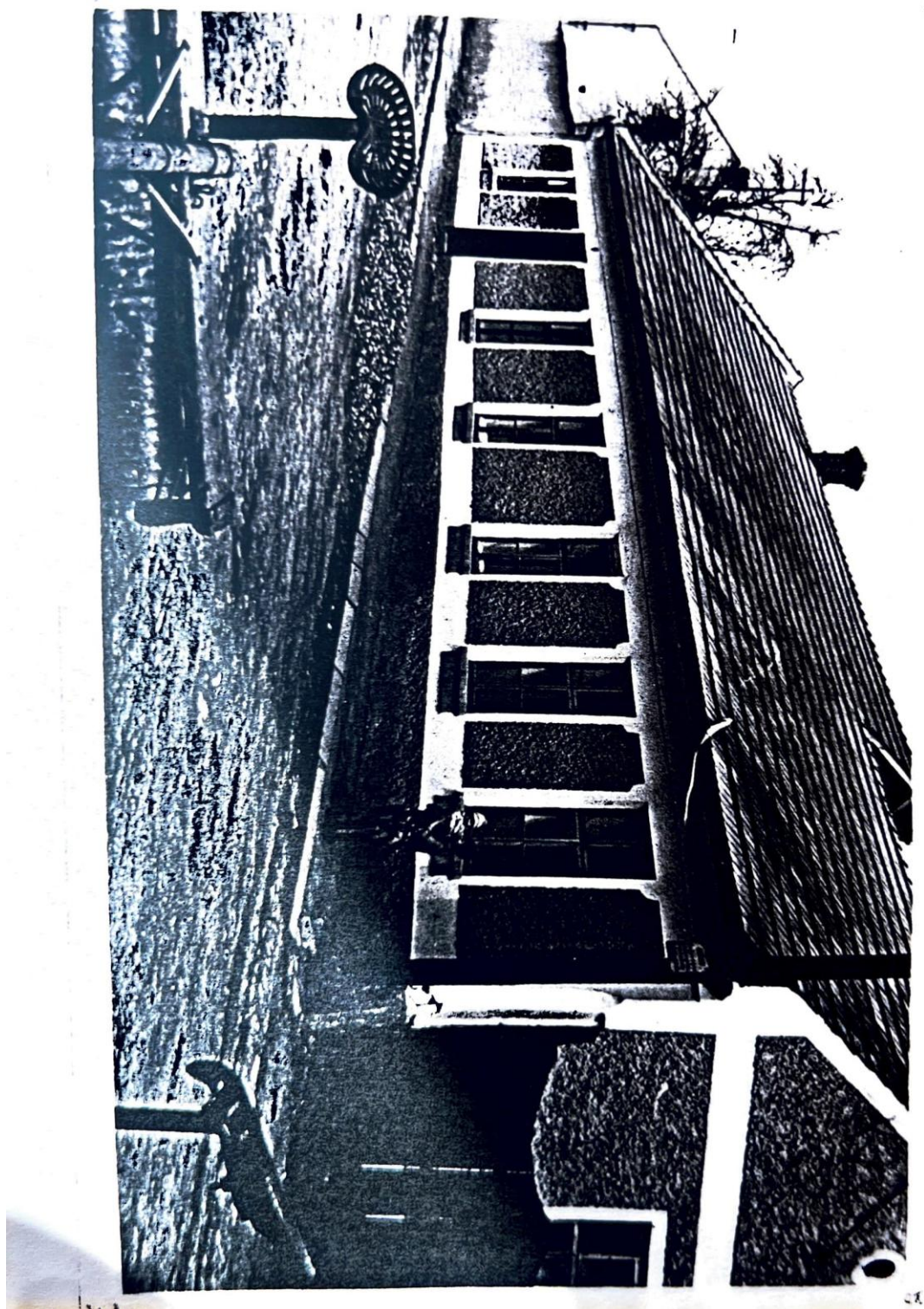
Literatura

- 1) ADAMOVÁ, Karolina, SOUKUP, Ladislav: *Prameny k dějinám práv v českých zemích*. Plzeň 2004.
- 2) BARTOŠ, Josef a kol.: *100 let Lovecko-lesnického muzea v Úsově*. Šumperk 1998.
- 3) BOHÁČ, Antonín: *Boj o české menšiny v zemích českých v posledních dvou letech*. Praha 1909.
- 4) BŘEZINA, Jan: *Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1963.
- 5) ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství na ten čas platné v království Českém*. Praha 1886.
- 6) DAMOVÁ, Zora, NOVOTNÝ, Aleš, ROHOVÁ, Jaroslava: *Amerlingův státní mužský ústav učitelský*. Praha 2014. Dostupné z: <http://www.ahmp.cz/page/docs/AP-550-amerlinguv-ustav.pdf>
- 7) DOUBRAVSKÝ, Zdeněk: *Lesníci, lesnická škola a Úsov*. Šumperk 2011.
- 8) FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (ed.): *Člověk na Moravě 19. století*. Brno 2004.
- 9) FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – NEČASOVÁ, Denisa (ed.): *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. Brno 2011.
- 10) FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Praha 2011.
- 11) GABZDIL, Jaroslav a RICHTÁR, Vojtěch: *Střední lesnické školství na Moravě*. Hranice 1984.
- 12) HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země moravsko-slezské*. Praha 2004.
- 13) HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, M-Ž*, Praha 1980.
- 14) JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha 2010.
- 15) MALÝ, Karel a SOUKUP, Ladislav: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. Vyd. 1. Praha, 2006.
- 16) KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství*, díl 1, Praha 1929.
- 17) KRAMÁŘ, Karel: *Poznámky o české politice*. Praha 1906.
- 18) KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: *Malice školská a občanstvo*. Praha 1882.
- 19) LORENZ, Hellmut – KROUPA, Jiří – NOKKALA MILTOVÁ, Radka – BOHADLO, Stanislav: *Domenico Martinelli - tvář génia barokní architektury: Domenico Martinelli - Genie der Barockarchitektur*. Rousínov 2006.
- 20) MAREK, Pavel: *Lex Perek a jeho osud*. Brno 2006.
- 21) NOVOTNÝ, Miroslav (ed.) a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. Praha 2020.
- 22) PRŮCHA, Jan (ed.): *Pedagogická encyklopedie*. Praha 2009.
- 23) RÝDL, Karel – VALENTA, Milan – VÁŇOVÁ, Růžena: *Výchova a vzdělání v českých dějinách: (obecné školství 1848-1939), (střední školství a učitelské vzdělání 1914-1939)*. Praha 1992.
- 24) SCHELLE, Karel; VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLEOVÁ, Ilona: *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*. Praha 2006.

- 25) SMYČKA, Jan: *Úsov městečko*, č. 375.
- 26) SOMR, Miroslav a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987.
- 27) ŠAFRÁNEK, Jan: *Národ a škola*. Praha 1921.
- 28) ŠAFRÁNEK, Jan: *Rozvoj českého školství*. Praha 1898.
- 29) ŠAFRÁNEK, Jan: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*. Praha 1918.
- 30) ŠIMEK, Jan: *Historie školních budov; od tereziánských reforem až po současnost*. Praha 2016.
- 31) ŠTVERÁK, Vladimír a MRZENA, Jan: *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha 1986.
- 32) TOBOLKA, Zdeněk Václav: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl III, část 1. 1879-1914. Období národní (staročeské) strany*. Praha 1934.
- 33) TUREK, Adolf a kol.: *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava 2004.
- 34) URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982.
- 35) VALIŠOVÁ, Alena – KASÍKOVÁ, Hana (eds.): *Pedagogika pro učitele*. Praha 2010.
- 36) VÁŇA, Josef: *Dějiny pedagogiky*. Praha 1963.
- 37) VÁŇOVÁ, Růžena: *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha 1986.
- 38) VESELÁ, Zdeňka: *Vývoj českého školství*, Praha 1987.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Budova č. 75

J. U. Dr. Jan Dezort
advokát a obhájce ve věcech trestních
v Mohelnici.

Long

Tagebuch Zahl | Číslo denníku
68/2
Gleichzeitig mit Z. | Současné s čísl.

Kupní smlouva,

uzavřená mezi *J. U. Dr. Janem Dezortem, advokátem v Mohelnici a majitelem domu č. 75 v Úsově*

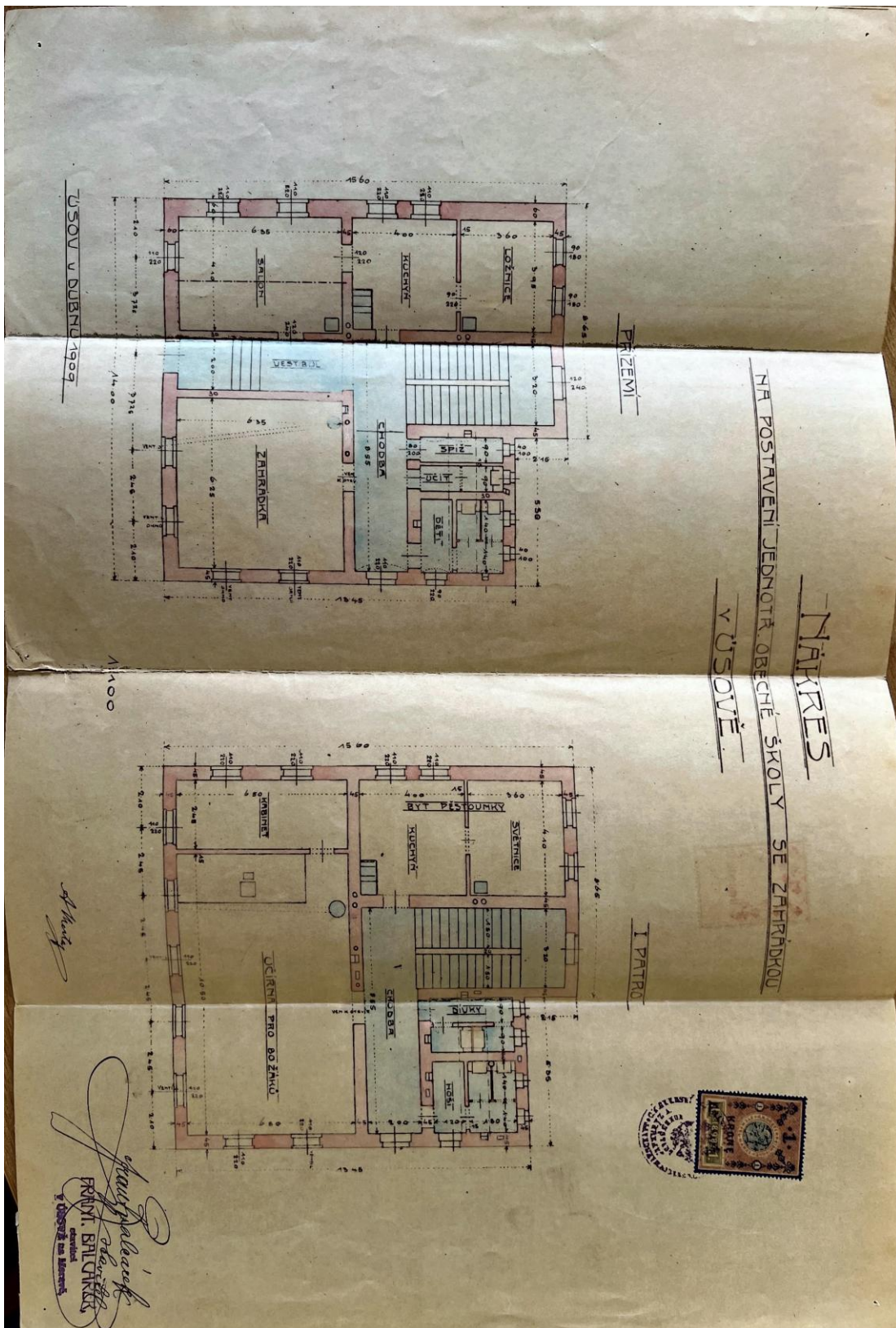
co prodávajícím se strany jedné, pak mezi *Matieí škol. skou v Úsově zastoupenou předsedou panem Kukulským Městem polníkem č. 2. v Frétkově* co kupující se strany druhé jak následuje:

1 Prodávající *J. U. Dr. Jan Dezort, advokát v Mohelnici* prodává a odevzdává a koupil smlouvou již prodal a odevzdal jemu na základě kupní smlouvy ze dne 4. května 1901 platící dům č. 75 se zahradou č. p. 216/2 v Úsově, zapisa. u úř. v Úsově č. 64 pozemkové knihy kat. obce Úsov město se vším příslušenstvím, tak jak sám dosud nemovitost tu držel a užíval neb držel a užívali právo měl,

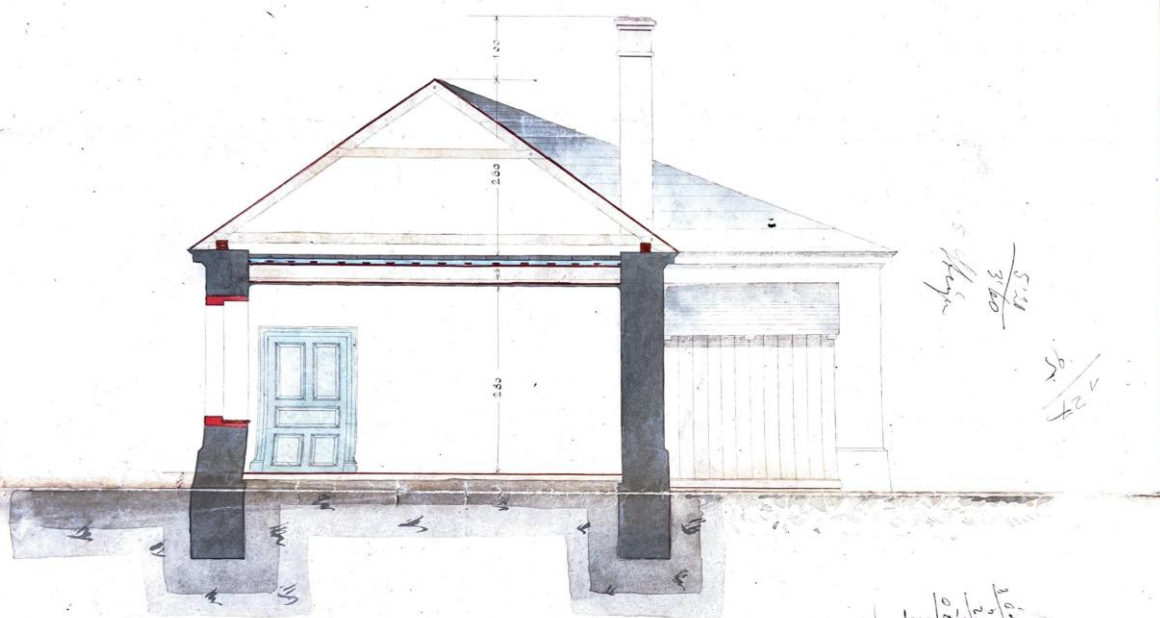
za oboplně umlovenou kupní cenu per *10350 K.* — h. slovy *deset tisíc tři sta padesát korun* za kteroužto cenu *Matie školská v Úsově* uvedenou nemovitost

koupil a .

Příloha č. 4 – Náklady na postavení jednotřídní obecné školy se zahrádkou v Úsově – plán místností a vstup do školy (4/1909)

Báček
ku přístavbě domu č. 75
v Uoovi
Řeš. A-B 1:50

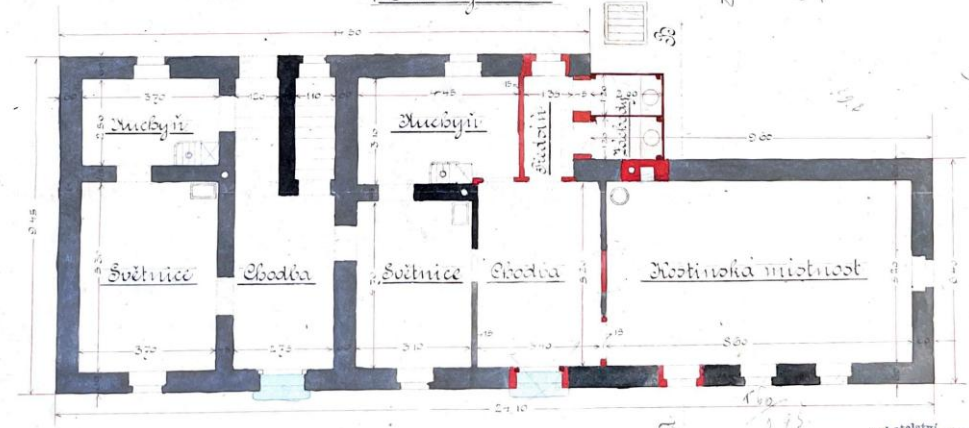
5.14
 3.60

 1.54

2.65

 2.65

Podlaží 1:100

1.00
 2.50
 0.25
 1.10

 4.85

1.60
 5.22

 6.82

17.00
 4.17

 21.17

U Lošticeb, v srpnu 1908

1:50 - 1:100

Podnikatelství staveb
JOSEF SOVA
 v Lošticích.
Josef Sova

MĚŘKES JEDNOTNĚ OMEČNĚ SKOLY V ÚSOVĚ.

FFSTADA.

NÁRODNĚ ŠKOLA.

ÚSOV V DĚLNĚ 1939.

A. Mlýnský
Jaroslav Palouček
Stavba

O p i s

194 28/ I. 85

P. M. Surma z Moravičan o zařizení školy v Úsově.
V škol. odboru odloženo 31. III. 85.

V Moravičanech 24. ledna 1885.

V a š e b l a h o r o d í !
V e l e c t ě n ý p a n e.

Přicházím opět s prosbou. V Ousově se záležitost naše poněkud zlepšila. Dle zprávy tamnějšího kaplana bylo by na čase, nyní tam českou školu zaříditi. Na náměstí jest jeden dům na prodej asi za 4000 zl. Dům ten jest jednopatrový, má dvůr a zahradu. Dům nehodí se sice pro školu ale pro byt učitelův. V zahradě mohla by se vystavěti jednoduchá škola a dvěma učírny. Kdyby škola zařízena byla, našlo by se hned asi 80 až 100 dítek. Časem by počet dítek rostl a škola by musela od obce vydržována býti. Kdybychom v Ousově českou školu zařídili, vydobyli bychom si o zdejší české okolí veliké zásluhy. Račte jen uvážiti, že nedávno na Zábřežsku Schulverein čtyři školy zařídil. Cukrovar Mohelnický padl a jest veliké nebezpečí, že jej zuřivý náš nepřítel Prušák Brěh ze Zábřeha koupí, aby nás poněmčoval, jak to v Zábřehu a okolí se zdarem provádí. Račte prosím uctivě, věc tuto laskavě uvážiti a mně sděliti, co se učiniti má. Má-li se něco začíti, přednesu pak záležitost tuto odboru Ú.M.Š. v Lošticích, který by potřebné jménem Ú.M.Š. provedl.

Ousovský kaplan doufá, že nyní jistotně s českou školou prorazíme. Mezi občanstvem jest proti nadučitelovi nenávisť, rozhořčenost pro vysoké školné a konečně by se uznalo, že v mateřštině vyučování nejlépe se daří. Osvobození od školného lákalo by prý také velice.

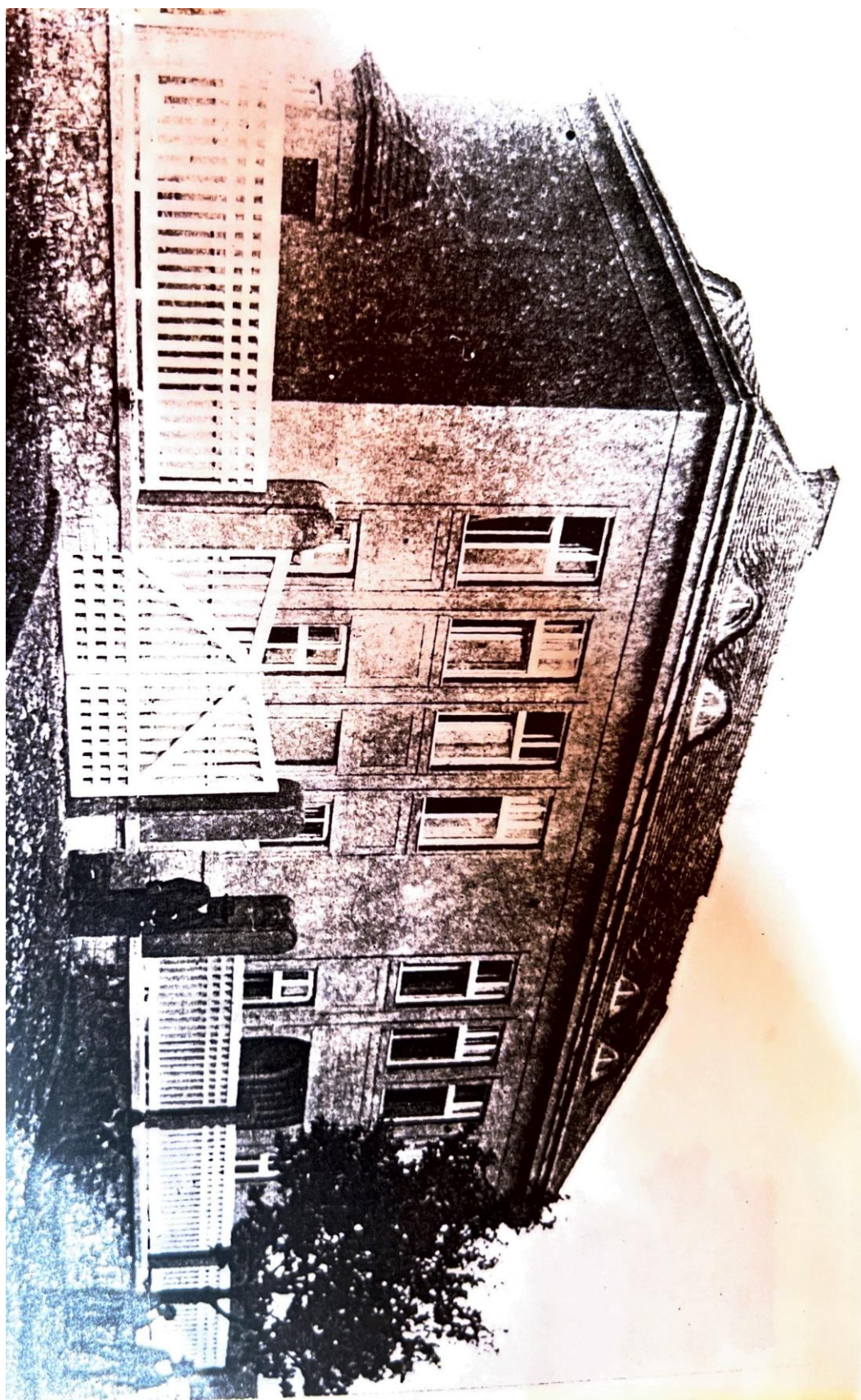
Dům se nějaký koupiti musí, jelikož odrodilci ousovští, by nikdy nedovolili, aby nějaká místnost pro českou školu se pronajala. Jmenovaný dům má pěkné místo, skoro ve středu na náměstí. Jinde by asi tak veliké ceny neměl. V zahradě by zase škola výhodně stála.

Očekávaje laskavou odpověď znamenám se Vašnosti oddaný

Mořic Surma, kooperátor
V Moravičanech u Mohelnice
jednatel M.Š.

x BRASS

Příloha č. 6 – Nová budova školy - přestavba v letech 1922/1923 + půdorys budovy

Příloha č. 7 – současná budova školy

*OBEČNÁ ŠKOLA III. TŘÍDA ŠKOLNÍ ROK 1931/1932
STARÁ ŠKOLA OBEČNÁ V BUDOVĚ Č. 19 ZA PIVOVAREM*

